JOSIP ANDRIĆ

Srijemske elegije

23343

JOSIP ANDRIĆ

SRIJEMSKE ELEGIJE

JOSIP ANDRIĆ

SRIJEMSKE ELEGIJE

SLIKE IZ SEOSKOG ŽIVOTA

ZAGREB 1939

JERONIMSKA KNJIGA PET STOTINA ŠEZDESET TREĆA

TISAK TISKARE NARODNE PROSVJETE U ZAGREBU

SVOM OCU

K SEDAMDESETPETOJ GODIŠNJICI

NJEGOVA ŽIVOTA

POSVEĆUJE

PISAC

I.

CVATU ŠLJIVE

»Cvatu šljive — jelte ?«

»Da, lišće opalo, a cvijeci iznova zabijelili...«

»Čudna jesen !«

»Čudna godina, reci! Sve naopako...«

Čika Miša uzdahne i zamisli se. Sigurno su mu te misli opet bili jadi, nad kojima mi je malo prije izlio svoju priprostu, ali iskrenu dušu.

Sjedio je na staroj drvenoj klupi i zagledao se mrka čela u zemlju, a ja se pred njim naslonio o dud s raspucanom korom, koja je naličila naborima seljakova čela. Gledao sam večernji suton i konture seoskih krovova u limunastim i narančastim bojama ljubičastoga neba. Samo je još dah svježine nedostajao, da se osjetiš okružen mladim proljećem. Nego taj sumor jesenske večeri ponavljao je u duši mojoj čika-Mišinu priču.

Jadnik! Što li sve već nije pretrpio, što li sve mora da još trpi, a budućnost — ? Pomutilo se obzorje njegovih nada, jer mu ih je zakrio svijet crnim oblacima svoje zloće. E, treba da i on oćuti krivnju, što je svoje majke sin...

*

Siromašan je zadrugar sa petero djece. Dug niz godina bio je u službi imovne općine kao lugar. Treće mu je dijete sin.

I dade ga otac na nagovor učitelja i župnika po ženinoj želji u gimnaziju sve u nadi, da će dobiti stipendiju od imovine. Danas mu je već na sveučilištu, dosada je devet puta slao molbu, ali i deveti je put odbijen.

»Tko mu je kriv, što je Hrvat !« rekao je s jetkim humorom debeli državni nadšumar Slovak u srpsko-hrvatskom društvu, kad se o tom poveo razgovor. Odgovor je bila trenutačna — šutnja...

»Nikada mi Hrvati ne ćemo imati jednaka prava ko drugi, pa ni u vlastitoj domovini...«

govorio je čika Miša te je sav ojađen napustio službu. »Ne mogu više da izdržim. U cijeloj smo imovnoj općini samo trojica Hrvati, i to samo na nižim mjestima. Pa im i tu još smetamo. Osjećam to na svakom koraku. Đuro sam, dok se dalo, al' sad više ne mogu... ne mogu...«

Ostavka mu je rado primljena. Ta sad ostaju u cijeloj imovnoj općini samo još dva Hrvata. O, i s njima ne će biti teško...

Tako je čika Miša ostao bez službe i vratio se svom seljačkom životu i radu. Ali sina će školovati i dalje. Ta valjda ne će ovako na pola puta sada stati!

»Neka bar njemu jednome bude bolje, nego što je nama!« uzdisala je žena mu, kad su se jedno drugom tužili, odakle da smognu za sinovo školovanje. »Bog će već nekako dati, pa ma mi samo suhoga kruha jeli...«

Gledao je čika Miša ženu, a srce mu se širi od milinja, što vidi u nje toliku materinju ljubav. Tu je sad i njegova odluka bila gotova: zadužit će se za sinovo školovanje.

I pade u ruke, u dobre ruke trgovca Švabe. »Hajd,« pomisli on, »ne ću u kasu (štedionicu), jer je daleko, ne ću Židovu, da mi kožu ne dere, a ovaj Švaba ipak je — naš čovjek...« Što je dočekao! Petnaest posto nje rijetko plaćao, obično — više. Da ga ne izbavi zadruga, bilo bi zlo, jer je za same kamate već Švaba tražio više, nego što je bila čika - Mišina lugarska plaća, dok je bio još u službi. Ta eno, nije jednom prodana kuća i zemlja na munti...

Ni to nije bilo dosta. Eto i tih Madžara, da do kraja ogule seljaka. Treba im željeznica. Izmjeriše i da počnu. Svaki mora odstupiti za željeznicu od svoga zemljišta, kud je imala da prolazi. Što mora biti, mora, pa neka bude. Vele: platit će se. Al' da! Kad je došlo do plaćanja, zadovolji se, moj brajane, s onim, što dobiješ. Četiri filira po četvornom metru je dosta!... Izricali naši ljudi svoje

nezadovoljstvo, rogoborili, tužili se, tražili više — badava. Morali primiti, što im se dalo, jer im se prijetili, da inače ne će ni to dobiti. Kimali ljudi glavama i odlazili, jer — zakon je zakon...

Željeznica u prometu, a s njom došli i Madžari. Namjestili se i zagospodovali na našoj jeftinoj zemlji. Prohtjelo se Madžaru i lijepe bašte. Treba dakle još komad zemljišta kod kolodvora. U blizini je Švabin šljivik, Srbinovo polje i polje čika-Miše. Odmjerili komad Švabina i Srbinova. Al' da, njima to nije bilo pravo, a što se njima ne će, to ne smije da bude.

Jednoga jutra došo čika Miša na njivu, a kad tamo, to ono kolje, što je još sinoć ležalo na Švabinu i Srbinovu zemljištu, preneseno na njegovo. Od njegova dakle hoće baštu. Isti dan došli, da mu ruše ogradu, ali on poslije otišo sa sjekirom i postavio ponovno ogradu. Kad to vidio Madžar, planuo i brže po oružnike, jer »ta Šokac sikerom hoćela da udri njega po glavu«. Odvedoše ga nekriva u »bajbok«. Ujutro ga sudac preslušao i riješio krivnje. On je ostao na obrani svoje imovine. Malo potom eto mu odluke od kotara, da mora ustupiti zemlju. Uzalud on išao predstojniku, uzalud advokatima, sudu i županiji — svi ga odbili.

»Idem samom banu!« zaključio je kazivanje svojih jada. A ja ga bolno i sažalno pogledam.

»Banu?... »Kojemu?«

»Pa našem — kojem drugom!«

»U Zagreb?«

»Pa da kuda, već u Zagreb!«

Što sam mu znao reći? Da mu i tu zadnju nadu ubijem? Bilo mi je uistinu teško. Ban! A on jadan i ne zna, da nemamo bana...*

»Kako nemamo? A da tko je na čelu hrvatske vlade u Zagrebu?« gleda me čika Miša u čudu, kad sam mu to rekao.

* To je bilo pod Škrlčevim komesarijatom u Hrvatskoj g. 1913.

»E, moj čiko! Vama Madžar oduze eto po nepravdi zemlju, a Hrvatskoj oduze bana pa joj dade komesara, da nas jače pritisne. Pa zar taj da vas obrani od madžarske samovolje?...«

Sad me je tek čika Miša razumio.

Samo je uzdahnuo, a taj se njegov uzdah pun beznadne boli i očaja pomiješao sa sumornim dahom jesenske večeri, što ga vjetrić nosio daleko... daleko...

Dugo smo tako bili bez riječi. Tišina je večeri drhtala tjeskobnim drhtajima našega srca, a ono suho, uvinuto i povenulo lišće bezbrižno je koji put kraj nas palo i šušnulo...

ŠKRIPI ĐERMA

Svileni povjetarac popuhuje ko melodija snenih jesenjih motiva, pa uspavljuje suho granje, žuto lišće, zelene pupoljke, što ih je sunce izmamilo, i posipa posvuda topli sag od zlatnih, mekih zraka jesenjega sunca...

Gle tamo — i mala ljubica provirila pa se skromno i bojažljivo ogledava, a on — povjetarac, vragoljan, se došuljao pa je cjeliva toplo... žarko... Ko da sluti, da dugo više ne će proljetni cvijetak u jesen ljubiti...

Jesenja ljubica!

Kako je divna ta njena svježina u tom umornom, snenom kraju!... Kako je mila njena modrina na toj požutjeloj već tratini!... Kako je sladak miris njezin sada, gdje sve odiše prolaznošću!...

Ubrat ću je i metnuti na grudi svoje...

*

Zadubem se u »Riječke Novine«.

Prolaze cestom kola, psi laju, a oblak praha širi se ulicom. Branim se od njega širokim novinama.

Odnekud iz sela zuji jedra i vesela pjesma zvonkoga djevojačkog grla: »Škripi đerma, škripi đerma, tko je na bunaru...« i razliježe se selom s nekim posebnim čarom. I lišće utihnulo — ne pada, ne šušti — sluša...

»Hvaljen Isus!«

»Uvijek hvaljen!«

Spustim novine.

»Joka, jesi l' ti to?«

Iznenađeno pogledam to navorano lice staračkoga izražaja. Poznavao sam ga još iz mladih dana, a i on mene. Iznenadio me samo čudni hipokoristikon, koji nisam nikada čuo...

»O, Joka... Joka!« potrepta me po ramenu i sjedne kraj mene. »Pa kako je?«

»Eto vidite, pomalo...«

»Čitaš, je l'?«

»Novine.«

»Ta da, ti si u velikim školama učio pa znaš...«

»A zar vi ne znate?«

»Ne znam.«

»Zar niste učili?«

»Ta jesam, al' sam zaboravio. Znam samo još svoje ime napisati. Bog dô, da sam i to zaboravio, pa ne bih danas bio ovako poderan, gladan i žedan...«

I pričao mi je svoju priču jadnu... tužnu....

*

Braća se malo zavadila pa na nagovor gospode razdijelila zadrugu. Njega zapala kuća s dva komada zemlje: jedan tamo uz državnu šumu, a drugi na kraju sela — u svem tri jutra; ono je jutro pod šumom k tomu livada.

Ispočetka još išlo kako - tako. Ali poslije ponarasle kćeri, pa ih trebalo udati. Otkud novaca, nego iz »kase«?...

Godina za godinom sve gora, a »porcija« i »interes« rastu, da te Bog sačuva. Otkud i to plaćati? Ima u selu »dobar« čovjek, koji siromahu posuđuje. Ne traži kamata u novcu, nego prima i žito i kukuruz. Nosi svakog ljeta, svake jeseni nešto njemu, pa što je ostalo?...

A gladan čovjek ne živi...

Jednoga jutra eto bubnja pred kuću. Kupio ju je onaj »dobri«, pa moj pobro, seli, kud znaš!...

Skupio seljak amo tamo ponešto pa podigo na zemlji tamo na kraju sela malo kućice, malo štale i uredio avliju. Bilo je sve tako jadno, ali morao se zadovoljiti.

Naumio ono malo livade sada preorati pa na proljeće posijati kukuruze. Ta čim da se hrani?

Otišao i posjekao nekoliko hrastića s livade, očistio grmlje, pa će da ore. Od jednoga hrastića napravio nedavno đermu. Istom ona prvi put zaškripala, eto šumara, jer da je ukro hrastiće iz šume. Došla stvar sucu i advokatu. Izišla komisija i otela mu komad livade, jer da je to državno zemljište, a njega oglobilo.

Pa da je i to sve!

Proljetos se malo napio rakije u birtiji.

»Znaš, malo se napijem pa zaboravim bijedu...«

Sutradan eto k njemu birtaša, pa motaj amo, motaj tamo, da mu »žirira« samo na 50 kruna za tri mjeseca. On se otimao, koliko je mogao, ali onaj nije prestao oko njega »mile lale«, dok nije potpisao »vekslu«. Još isti dan se pokajao pa otišao u »kasu«, da birtašu ne dadu na njegov potpis. Jest da! Onaj ostavio »vekslu« kod onoga »dobroga« pa pobjegao nekud u Srbiju — kuda li?...

Sad onaj »dobri« pritisnuo pa traži pet stotina kruna...

»Eto, Joka, prevarili me, al' moram platiti. A da se nisam znao ni potpisati, ne bih sad ovako osto bez ičega. Ta šta će mi sada ostati?...«

Kroz uzdah šane:

»Ništa!...«

Djevojačka se pjesma još uvijek zvonko orila:

»Škripi đerma...«

»Škripi — da...« tužno će seljak.

»A tko je na bunaru?...«

»Na bunaru?...«

»Da — tko grabi iz njega naše dobro?...«

Jesenja ljubica sagnula tugaljivo glavicu na moje grudi, a lišće šušti tako nekako čudno... čudno...

OBIČAN MOTIV

Iz vašarske se vreve dizala ciganska pjesma običnih motiva. Gledao sam, kako tamo daleko po tračnicama juri lokomotiva tako nekako svijesna svoga cilja.

Uza me je pod mehanom sjedio seljanin, moj neki daleki rođak. Došo na vašar, prodo nekoliko krmaka pa sada slavi. I mene je ugledo u vrevi onog vašarskog svijeta pa me silom dovuko, da me časti.

»Šta piješ ?«

»Obično ništa...« odvratim.

»Ništa... ništa!... Valjda ipak nešto!«

»Vode...«

»Uf, nemoj, da te... Ta ne budi dijete!«

»Kako — dijete! ?«

»Ta eto!... Oš vina ?«

»Ne — ne pijem ga!«

»Rakije ?«

»Još manje!«

Složili smo se nekako kod piva. Nerado sam ga pio, ali zamjerio bih mu se, a to na selu među znancima mnogo znači. A mi smo još i rođaci!...

Zviždук lokomotive miješao se sa cilikom gusala, pijanih glasova i onom silnom vašarskom vikom u čudnu kombinaciju futurističkih harmonija — čega li ?...

Pred njim je stajao deci rakije, a on škiljio u nju s nekim izvanrednim ponosom.

»Šta ćeš! Od šljiva ti je sve dobro. Uberi je s drveta, ide ti u tek. Osuši je, i kako si je zimi željan. Skuhaj je, prava je poslastica. Šljivin pekmez i gospoda jedu. A tek rakija... šljivovica!...«

Digne staklenku uvis, pogleda je i gutne snažno iz nje.

»A jeste li pekli ove jeseni što rakije ?« upitam.

»Ja peko ?... Da sam je peko, ne bi ove ni pogledo, jer ovo je neki bućkuriš!... Eh, mogo sam ja imati i šljiva i pekmeza i rakije, da nije onih tamo!...«

On pokaza prema željezničkoj stanici.

Dva veseljana se zagrlila, ijuču i pjevaju svoga »bećarca«, a za njima puše gajdaš u mješinu. Cvile gajde, a onaj uvijek isti krupni ton »prdaljke« gubi se u onoj graji...

Moj rođak mi je dotle pričao svoju priču obična motiva...

*

Željeznica!

Sam ju je bijes donesao u naš kraj. Pa kad je već moralo tako biti, zašto onda na gola leđa našega seljaka ? O, kako on teško osjeća one dvije željezne pruge, što se po njegovu zemljištu gube tamo daleko... daleko...

Došli oni, od kojih svaki čas čuješ »akor... mikor«, pa izmjerili put. Govorkalo se o željeznici, ali vrijeme prolazilo, a o njoj ništa. Svijet se tome radovao, pogotovu oni, koji su živjeli od kirije.

Godina prošla, ali eto onih opet. I opet se ponovilo isto, samo malo ozbiljnije, a onda iza par nedjelja opet sve utihnulo.

Da, ali kad su se treći puta vratili, pozove bilježnik seljane k sebi. Obavijesti ih, da će se graditi željeznica, pa da moraju ustupiti onoliko svoga zemljišta, koliko joj treba, a za to će im se već dobro platiti. I pruži im spis, da potpišu, jer — tako zakon traži...

Moj rođak morao ustupiti pola jutra šljivika i pola jutra bašče, jer su ondje htjeli podići stanicu. Platili mu sto dvadeset i devet kruna za to jutro. On se protivio, ali mu ne pomože. Otišao i k župniku, da mu napravi protest na vladu. Župnik mu napravio, ali pod uvjetom, da nikomu ne kaže, tko je to sastavio, i da mu original sastavka povrati. No ni taj protest nije pomogao.

Neko vrijeme zatim počeli graditi stanicu, ali na posve drugom mjestu. Moj rođak tražio zem-

lju natrag. Jest da! Madžari povadili krumpire, što ih on posadio, pa ih prodali za pedeset kruna, a pola jutra zemlje dali u zamjenu i dobili još sto kruna naplate.

Mom rođaku priskočio u pomoć neki gospodin, koji je kod izbora kanio kandidirati. Vodio ga amo i tamo, obećavao mu svega — ali najedamput iziđe iz predstojnikova ureda i obrati se k mom rođaku, koji ga je čekao vani, pa će mu posve hladno i ozbiljno:

»Prijane, žalim. Ne možemo ništa!...«

Običan svršetak naše obične priče...

*

I ovo večeras sjedim pa mislim. Na zvjezdanom se nebu pojavio mlađak pa se polako spušta tamo prema Savi u Bosnu ili još dalje. Moj pogled ga prati, gdje silazi niz crkveni zvonik, a onda ga za njim nestaje...

Zagledao sam se turobno u mračne konture sela, odakle se javlja neka srijemska pjesma običnih motiva sve jače... jače...

ZABORAVLJENA ELEGIJA

U mislima tamo, kud odlaze večernje magle, slušam drhtaje jesenjih akorda i prepuštam se sanjama... Stojim uz prozor i gledam ove prve pahuljice snijega, što padaju... padaju... i plinu na vlažnom tlu, pa se spominjem prеđašnjih godina... Kako je krasno onda bilo!...

Prenem se. Čudna neka buka širi se ulicom, a razabirem i zvuke pjesme sve jače i jače... Otvaram prozor i gledam. S kolodvora valja se ulicom mnoštvo svijeta. Gromki usklici dižu se do neba zastrtog bijelim baršunastim oblacima. Pred povorkom vije se zastava, za zastavom ide kočija okružena bezbrojem zanosnih lica. Izlazim i ja, da se iz radoznalosti pridružim povorci.

»Živio N.! Živio N.!« ori se zrakom.

A snježne pahuljice padaju sve više i više...

»Tko je ono?« pitam uprvši prst u kočiju.

»Naš zastupnik... Živio N.!«

Gromka jeka se odaziva iz stotina grla. Takav je šum valova, što udaraju o šuplju pećinu...

»Apcug Šokadija! Živila vlada!« najednom se ču odnekale. Svi smo se presenećeno ogledali. I za čas je u svačijoj ruci bio kamen, pa da nije bilo policije, sam Bog zna, kako bi se to svršilo. Tako je povorka pošla samo dalje na čelu s hrvatskom zastavom. Preko nje se vukao crni mlaz tinte..

*

Dolazim k župniku. Kroz zamrznuta i snijegom zavijena stakla prozora pada sumorno svijetlo prve zime na prosijede vlasi starca svećenika, koji kroz zlatom obrubljene naočare pase blijedim očima po slovima novina. Moj ga dolazak ne buni. Svagdanji sam mu ja gost i — »jedini, koji mu s duše rastjeruje magloviti veo dosade« — kako on to kaže. I u istinu oni mrki i odmjereni starački nabori poprimaju izražaj blagosti, kad nam se pogledi

sastanu, kao da taj čas u zrcalu moje mladenačke duše gleda slike davno proživjelih svojih uspomena...

Došao sam, da mu donesem današnju novost, t. j. da ga izvijestim, kakav se dogodio »scandalum directum«, kako je on u takvim zgodama izricao, kao da je tom frazom htio dokazati, da mu je ipak »nešto ostalo iz lijepih đačkih dana«. Nisam ga htio buniti u čitanju, nego sam mirno čekao, dok ne prestane.

On spusti novine i zagleda se preko naočara u mene.

»A kad je umrla glumica Ljerka pl. Šram ?«

»Čini mi se pred dva ili tri tjedna, dok sam još u Zagrebu bio. Zar niste čitali u novinama ?«

»Nisam. I sam se čudim. Pa ni sad još ne bih ništa znao, da ne nađoh evo malu noticu o pokojnici baš ovaj čas...«

»A vi ste nju poznavali ?«

»O — i te kako! S njom je vezana, usko vezana priča moga života...«

Starac uzdahne. Lice mu poprimi posve neobičan izražaj, iz kojeg se odražavalo nešto zagonetno. Zaklopio je oči, kao da mu je tako lakše zaći u prošlost... U čudu ga promatram i htio bih da dokučim, što to sve znači. Tad on podigne oči, skine naočare, pođe drhtavom rukom preko čela i ispripovjedi mi svoju priču...

Bio je mlad. Zanos ga je odveo, da proučava tajne filozofije. Postao je profesor i kao takav ostvarivao je ideale svoje mladosti. Zaljubio se u krasnu plavku. Ni Homer ni Vergil nisu poznavali takve ljepote, kakva je bila njegova „auricoma". I dok je za večeri punih slatke poezije dolazio k njoj, držao je za ruku i ronio u njezin pogled, otvarao mu se čaroban pogled u skoru budućnost... Ali onda se dogodilo nešto kao grom iz vedrog neba, koje se u trenutku zastre tmastim oblacima i ogrli te mrakom...

Šramova je došla da gostuje u tom gradu. Mnoštvo ju je odličnika dočekalo na kolodvoru a on ju je kao poznati govornik oslovio govorom. U govoru se redovno tako zanosio, da je zaboravljao na sve, pa je iznosio samo ono, što mu je rađala duša. Tako se i taj put u govoru dotaknuo ideje hrvatstva, koju nam donosi i umjetnost, što dolazi iz Zagreba, a to je bilo dosta, da iskra njegova srca usplamti.

»Živio hrvatski Srijem !« bio je usklik, kojim je završio svoj govor.

Gromorno klicanje popratilo je taj završetak njegova govora. O duševljenje je bilo veliko

Osam dana iza toga bio je otpušten iz službe. Nepojmljiv je onaj očaj, koji ga je obuzeo, kad se opazio lišenim službe i budućnosti, a s tim i nade u ostvarenje svoje obiteljske sreće. A zašto ?

»Na to vam nismo dužni odgovoriti...« rečeno mu je kod vlade, a u njega je bilo previše ponosa, da i dalje pita.

»Što sad ?« pitao je sam sebe, pitao je druge, ali odgovora nije našao. Pošao je na pravo. No uto mu umre otac, pa se lišen sredstava morao povratiti kući, a odatle su ga majčine suze i suze nesuđene zaručnice otpratile u sjemenište...

»Tako je to bilo u Khuenovo doba, u doba madžarskih i srpskih zastava. Al jednu sam ipak spalio...«

»Kako je to bilo ?«

»Evo kako! Khuen je obilazio Hrvatskom. U našem su ga selu svečano dočekali. Na općini je bila velika madžarska zastava, a do nje srpska i hrvatska. Ja sam madžarsku zapalio...«

»A je li vam za to što bilo ?«

»Malo zatvora. Inače mi ionako više nisu mogli ništa, jer su mi bili već bili oduzeli sve.... sve...«

*

U kutu, gdje se Dunav prvi put dotiče Srijema, leži na bačkom tlu maleno selo — sami Šokci - Hrvati. Otporna je snaga tih Hrvata tolika, da pače kroatiziraju elemente, koji im se približuju.

Prolazio sam jednog proljeća tim selom i sreo svatove, gdje idu pod madžarskom zastavom — i još kako ponosno! Uza sve to su pjevali hrvatske pjesme...

Kad sam se na povratku na čamcu približavao našemu Srijemu, u mislima neprestano zabavljen slikom tih svatova prisluškivao sam šumu valova, koji su udarali o fruškogorsku obalu, tu mi se činilo, kao da ponavljaju refren neke zaboravljene hrvatske elegije...

ŠUMSKA PJESMA

S puškama smo o ramenu izišli iz šume na snježni proplanak. Valovito je zimsko nebo sjalo srebrom hladnoga sunca, a uspavana je zemlja disala dahom prozirne magle. Tamnozeleni su savski valovi šumjeli pričom zimskih bajka, što su ih donosili tamo sa zapada, a gole vrbove grane sagle se niže na vodu pa slušaju...

Zaneseni tim čarom zimskog podneva stajali smo čas bez riječi, bez daha, samo nam je srce kucalo ritmom snenih melodija, što ih je iz šume donosio laki zimski vjetrić... Kako smo stajali u redu jedan do drugoga, najednom će moj prijatelj Hinko uskliknuti :

»Pucajmo preko Save!«

Laki ujedljivi smiješak preleti mu preko usana. On voli tako pecnuti, a da pri tom ipak ne misli zlo. Znao je, da će većina u našem društvu osjetiti žalac njegova usklika, pa se nadao, da će mu netko i vratiti milo za drago. No mjesto sviju drugih javi se šumski poduzetnik Renner, Švabo, koji je znao i razumio hrvatski, ali obično je govorio samo njemački ili madžarski.

»Nein! Kroatien ist unser Ziel!...« dobaci on Hinku.

Zahvalan pogled većine prisutnih obrati se k poduzetniku, a u nama dvojici jedinih nazočnih Hrvata uzavri krv: zapeklo nas nešto u dnu duše. Prosvjedovali smo protiv te drzovitosti tuđinca, koji od hrvatskih šuma živi i već je stekao više, nego što itko drugi u našem selu ima, a eto što on Hrvatskoj želi! Hinka još nikad nisam vidio u tolikom bijesu, kao kad je sada kresao tom Švabi, krvopiji naših šuma. Otkresao mu je bome sve, što ide njega i svu onu doklatarenu čeljad, koja hrvatsko blago grabi, a kraj toga nesamo da nema ni truna poštovanja prema toj istoj Hrvatskoj, od koje se obogaćuje, nego za uzvrat još iskaljuje

na njoj bijes svoje drske i megalomanske duše. Cijela ta upadica između Hinka i Rennera bila se razvila u svađu, i da nije bilo moje ogorčene pomirljivosti i lukavog posredovanja većine našeg družtvanca, koji su se u duši svojoj slagali sa Švabom, ne znam, kako bi se taj sukob bio završio...

*

Bilo je to prošloga proljeća, kad su višnje i kajsije cvale, a ljubice i đurđice mirisale. Sjedio sam na šumskoj čistini, gdje deda Josa čuva Rennerove gule. Kao da je to jučer bilo, još se živo sjećam, kako se sunce, obavito zlatnom nekom maglicom, spuštalo tamo za daleku šumu, a ja sam s čežnjom gledao za njim. Na višnjinoj je grani mala zelenčica skladala pjesmu mojih čuvstava i odletjela s njom za suncem — na zapad...

Cestom proleti elegantna dvoprežna kočija. Deda Josa ustane s panja, na kom smo jedan do drugoga sjedjeli, skine šešir i naklonivši se mahne njim ponizno toplim proljetnim zrakom.

»Moj gospodar...« obrati se on k meni te sjedne opet na svoje mjesto. Čas je šutio, onda uzdahne pa nastavi:

»Gle, kaki je to sada gospodin! A pred dvaest je godina s pinklom na leđi došo u naše selo... Ko bi to onda bio reko!...«

Molio sam ga, da mi o tom pripovijeda malo potanje. On potegne najprije nekoliko puta iz svoje pocrnjele lule, pljucne na zelenu travu, nakašlje se pa ispripovjedi tu priču:

»Jednoga dana dobio sam za kućom novoga komšiju. On se nije pokazivo na sokaku, pa ga dugo vremena nisam ni poznavo. Samo sam, kad sam iz kuće izlazio, vidio svoju malu kćer, kako se igra s nekakom djevojčicom pa dijeli s njom onaj komadić proje, što joj ga mati dala. To je bila Rennerova kći. Njen otac je u ono doba bio obični šumski radnik. Svako jutro je pješke odlazio u šumu, kasno se u večer vraćao iz šume, a nije se vozio ko da-

nas. Bio je vrijedan i neumoran, kako su već svi Švabe, koji dolaze u naše krajeve. To se gospodi dopalo. Malo je pomalo postao nadglednik nad ostalim radnicima, a kad je zamjenik poduzetnika umro, postaviše njega na to mjesto. Zapravo je on doskora postao šumski poduzetnik. Od tog se vremena on naglo pogospodio, silno obogatio, da mu nadaleko nema premca. Sam Bog zna, što i kako je radio — ta velike su naše šume, veliko blago leži u njima, a eno neprestano se sijeku i ruše. Kud to sve ide? U gospodski džep, a sirotinja neka gleda, čim će se zimi ogrijati, čim će svariti ono malo jadne hrane. Pa da barem ta gospoda imaju na umu, kako je njima nekad bilo, dok se i od njih za svakoga moglo reći: što je kruha, u njemu je, što je ruha, na njemu je, te da imaju obzira i smilovanja! Ali ovako gledaj u gospodu ko u Boga, a kraj toga šuti, sagni glavu i trpi!...«

Deda Josa je uistinu sagnuo glavu i ušutio. Nabori su njegova staračkog lica poprimili bolni izražaj, kakav možeš vidjeti samo na licu, koje uistinu trpi... Opet potegne iz lule, nakašlje se, pljucne i uzdahne:

»Ej, gdje su sretna ona vremena n a š i h šuma!?«

S ljubičastoga neba padalo je zlato prvih zvijezda, po valovima se rijeke lelijao lahor proljetnih sanja, a iz šume se vraćala slaba jeka zadnjih starčevih riječi kao isprekidani zvuci kakve dopjevane melodije...

*

Bili smo u šumi na izletu. Kako je sladak čar u hladu naših šuma! Okružuje te šušanj stoljetnih hrastova ko šapat tajanstvenih molitava u hramu kakva mističnog božanstva...

Od milja zapjevasmo hrvatsku himnu. Iako nevoljko, pridružila nam se i mnoga nehrvatska grla. Samo se Renner pogledavajući nas bijesno ispod oka namrštio. Hinko, koji mu nije mogao

zaboraviti one drske upadice s obale Save, obrati se sada k njemu:

»Zašto se i vi ne pridružite pjevanju naše himne?«

»Šta, zar da pjevam tuđoj domovini?«

»A zar se ne hranite i vi kruhom ove zemlje?«

»Ne! Dobavljam brašno iz Madžarske, samo da mi nitko ne uzmogne spočitnuti, da jedem hrvatski kruh...«

Govorio je njemački, a šuma mu nije vraćala jeke. Mi smo se samo pogledali, odvratili od njega i pošli mekom rosnom tratinom dalje.

U meni je drhtalo čuvstvo povrijeđena zanosa. Kroz zelene krošnje padale su zlatne sunčane zrake pokazujući prazna mjesta, s kojih nam tuđin posječe toliko stoljetnih hrastova — naših hrastova. A što nam vraća za to?...

Ko za odgovor odziva se zbor ptica nekom tako dojmljivo turobnom šumskom pjesmom...

BERBA

Tajanstveno su šumjeli valovi Dunava, a ja sam stajao na palubi parobroda i slušao ih kao slatki šapat uspomena iz ranoga djetinjstva...

Deset godina!

Koliko li su me puta ti valovi zvali tamo na djedovsku grudu, a ja ih nisam htio čuti!.... Koliko puta se nešto u duši mojoj rađalo kao čežnja za onim krajem, a ja sam se tome otimao!... Koliko je puta ovo moje toplo srce življe uzdrhtalo, kad sam odanle čuo glas, a ja sam ga ušutkao!... Zašto to?...

Iza punih deset godina sjedio sam na djedovskim kolima i vozio se u njegov vinograd. Jesenje se sunce pomaljalo iza drveća. Učinilo mi se kao velik zlatni dukat iz jedne istočnjačke čarobne priče, što sam je davno... davno slušao iz djedovih usta. Zagledao sam se u nedavno pokošena polja i u redove stabalja, na kom se jesenje lišće već prelijevalo u žuto zelenim, a gdjegdje i rumenkastim bojama, pa sam se zamislio...

»Gdje sam?« pitalo nešto u meni, a oko mene je zvonio slatki ikavski zvuk materinske riječi hrvatske... A taj se zvuk širio kao uspavanka nad kolijevkom mojih sanja...

Prekide je nenadana disonanca:

»Itt is élnek horvatok?«

»De hogy! Itt van a Magyarország...«

»De a sokacz nyelv mégis ugyanaz mint a horvat...«*

Prenem se. Kola su išla polagano. Kraj nas prošla dva gospodina u razgovoru, iz kojega sam samo te riječi razabrao. Ogledam se kao u čudu. Sjetim se, da sam na tlu zemlje, što je svojataju oni, koji otimaju i tuđe ime i tuđu materinsku riječ. I mene

* »I ovdje živu Hrvati?«
»Ali kako! Tu je Madžarska...«
»No šokački je jezik isti kao hrvatski...«

su učili Očenaš moliti u svom jeziku prije, nego li sam ga bio naučio u svom materinskom...

Rođak me, koji je kočijašio i uz kojega sam sjedio, pogleda.

»Znaš li ti madžarski ?« upita me.

»Ne znam. A ti ?«

»Znam madžarski, nemecki i šokački...«

»A što si ti ?«

»Pa Šokac.«

»A ne Hrvat ?«

»Ti si Hrvat... ?«

»Jesi li tako u školi učio ?«

»Nisam.«

»Je li te učitelj kada pitao, što si ?«

»Jest.«

»Pa što si odgovorio ?«

»Magyar ember...«

»A ne Šokac ?«

»Nisam smio...«

»Zašto ?«

»Ćunio bi me...«

Kola su drndala i dalje, a mi umukosmo. Predadoh se mislima i osjećajima, na kojima se ko na valovima zazibala malena barka uspomena iz nedavnih dana.

Bilo to početkom rujna. Nas smo se dva abiturijenta vraćala s ferijalnog putovanja. U jednom smo se srijemskom mjestu odmarali. Kraj nas prolazila djeca iz škole. Radoznalo su gledala mlada njihova lica u nas strance posute putničkim prahom.

Dozovem nekog mališa.

»Ej, mali, ideš li ti u školu ?«

»Da !«

»Već dugo ?«

»Tri dana.«

»Pa što si naučio ?«

»Ako me ko pita, šta sam, da kažem : Srbin. A ako ko kaže, da nije istina, da ga proburazim...«

govorilo dijete kao školsku lekciju — prvu, što ju je naučilo...

Ta mi se uspomena vraćala na djedovim kolima, i njom sam se bavio, dok nismo stali u vinogradu. Berba je već bila započela. Nudili su me grožđem. Uzimao sam ga, ali mi nije više bilo tako slatko kao pred desetak godina s iste djedovske grude...

*

Prošlo neko vrijeme.

Sinoć sjedim pred kućom pod orahom i gledam na zapad. U zlatnom se plamenu gubile nedaleke šume, za koje se spuštalo ono isto sunce i opet slično velikom zamamnom dukatu. Tamo, kuda je ono sjedalo, tamo su hrlile i moje misli po valovima mladenačkih čuvstava...

Večernja seoska simfonija, isprepletena nježnom djevojačkom pjesmom, orila se šumskom kotlinom, a kao slatki lirski intermezzo odzivao se iz šume zbor ptica...

Cestom proletjela kola. Iza njih se digao oblak praha i spustio na valovitu površinu rijeke.

Nekoliko koraka od mene sjedjelo nekoliko djece u igri i razgovoru. Najednom umuknu. Stanka. To je svratilo moju pozornost na njih.

»Novi popa bio danas u školi...«

»Kako smiješno divani !«

»Kako ?« upletem se ja.

»Baš pravo hrvatski...«

»A kako mi govorimo ?« opet ću ja.

»Pa srpski...«

Vika gusaka po vodi...

Hrvatska majko! Ne ćutiš li još, kakva je teka sok iz našeg vinograda ?... A kakav će istom biti do berbe !...

ZAŠTO?

»Imam nesretnu majku, koju zovem domovinom...« zapisao sam nedavno u svoj dnevnik. Sada sjedim nad tom stranicom dnevnika i čitam... Vani se po mrkom noćnom plaštu osule sitne zlatne zvijezde, a po zemlji napadao snijeg, pa se u tami tako čarobno bijeli... cakli... Tišinom ledene noći čuje se zavijanje pasa i trenutačno pucketanje suhoga granja. Dižem pogled s dnevnika i upirem ga kroz prozor u mrak. Prepuštam se valima misli i čuvstava pa prisluškujem zvuke žica uspomenki s moje lire, koje zuje tako sjetno... tužno...

Zašto?...

*

Pred dvije je godine u mom mjestu namještena za učiteljicu lijepa mlada djevojka. Blondinka — a znate, to je moj ukus. Pomislite sada: ona krasna, ja mlad i vatren — pa ćete se lako dosjetiti jadu srca moga. Što ću? Zar sam ja bio kriv, što su u nje tako sjajne oči?... Počeo sam se vrtiti oko nje, a njoj se to svidjelo — tako se barem meni činilo. Ej, da ste onda vidjeli, kako sam se spremao za ispit! Apsolvirao sam filozofiju, pa mi je samo još ispit trebao.

Za neko smo vrijeme nas dvoje već bili dobri prijatelji. Svaki dan smo se sastajali, šetali i vodili duge razgovore. Teme su nam razgovora bile razne. Ona je bila veoma obrazovana, pa ju je sve zanimalo. Međutim naši su se nazori češće razilazili, ali to bolje — barem su razgovori duže trajali. Tako smo se jednom porječkali zbog Turgenjeva i Tolstoja: njoj se više sviđao pisac »Ane Karenine«, a meni pisac »Otaca i djece«. Ona je i glazbena, pa se i na tom području naši ukusi i nazori više puta raziđu. Tako smo se nedavno vrlo ozbiljno natezali zbog Čajkovskijeva »Evgenija Onjegina« i Gounodova »Fausta«. Treći put se opet pokazalo, da u slikarstvu ona ima drugih simpatija, nego što ih imam ja. I tako se na raznim područjima, kuda su skretali naši razgovori, očitovala razlika u našim mislima i duševnim sklonostima. No sve to nije bilo ništa. Ipak bismo se na koncu nekako složili. Ali kad bi došlo do politike, tad o kakvoj slozi nije moglo biti ni govora: ja sam sav gorio za ideale hrvatske slobode, za koje ona nije imala nikakva smisla, jer — po ocu nije bila Hrvatica...

Sredinom prosinca bili su izbori za hrvatski sabor. Iako smo se približavali Božiću, nije bilo baš hladno. Večer je odisala blagim zimskim dahom. Pratio sam je s birališta kući. S lica joj je odsijevala takva radost, kakve u nje još ne vidjeh. Razgovarali smo se o rezultatu izbora.

»Pet stotina glasova više!...«

»Nažalost...« uzdahnem.

»Pa nego šta ste vi mislili? Ne, ne — Srbin je morao proći!«...«

»A da nije?...«

»Nemoguće! Ta što hoćete od tih vaših Šokaca, koji i ne znaju, da bi morali biti Hrvati! Pogledajte naše Srbe! Svaki je znao, da ne smije ni za koga dati glas osim za Srbina...«

»Da, ali za madžarona...« izlanem ogorčeno.

»Pa neka, samo kad je Srbin...«

»Šta zar može vaš ideal biti to, da za volju tuđnu Madžaru bude odmagano Hrvatu?...«

Nije ništa odgovorila. Išli smo mučke dalje. Vidio sam: ponos joj nije dao, da mi odgovori. A ja sam stupao uz nju potišten, razočaran...

Pokušao sam razbiti tu neugodnu šutnju.

»Recite mi, gospođice, zar ne mislite, da biste u kojem slučaju mogli provesti i malu promjenu u svom današnjem političkom stanovištu?«

»Ne, nikada!« ona će odlučno. »Srpkinja za Srbina sve! Što više: ni udala se ne bih za drugog osim za Srbina.«

»Ali vaša majka je ipak Hrvatica pa kad se udavala, nije birala po narodnosti...«

Pogledala me je kao ranjena zvijerka. U očima sam joj tek sada vidio, da joj je duša daleko od duše njene majke, pa možda i od same majčine ljubavi...

Sutradan nisam izlazio iz kuće. Božić sam proveo kod djeda u Bačkoj, a poslije Božića sam otputovao u Zagreb i ondje nastavio spremanje za ispit.

Nekako u dane, prije nego što sam imao poći na uskrsne praznike kući, saznao sam, da se moja znanka učiteljica zaručila s novim šumarom, koji je tek nedavno došao u naše selo.

»Je li Srbin ?« upitam.

»Nije, nego — Madžar...«

Zašto je u taj tren gorak smiješak preletio preko mog lica ?...

*

Hrvatska je preboljela apsolutizam, kojim su je Beč i Pešta nadarili po Cuvaju, te je opet slobodnije odahnula. A onda su došli i novi saborski izbori.

Šetam se tako na dan izbora te nastojim da budem hladnokrvan i ravnodušan, ali mi to ne uspijeva: osjećam, kako duboko na dnu duše nešto kao da boli... boli...

Sretam na mostu starca. Zgurio se, kašljuca i opire se o štap. On me pogleda, ne poznaje me, vidi samo, da sam gospodin, pa mi skreće s puta. Ja ga promatram i vidim, da nije iz našega sela.

»Dobar dan, gospodine!...«

»Bog dao, deda! Došli ste da glasate ?...«

»Da,... star sam... ali došo sam...«

»Za koga ćete ?...«

»A šta ja znam, sinko ?...«

U čudu ga gledam. Gorak mi smiješak dolazi na usne, a ono u duši boli jače...

U gostioni sve je živo. Stolovi su puni izbornika. Dobili su neke cedulje, što su glasovali za

madžarona, pa se za njih sad časte. U kutu hodnika malen je stol, a oko njega nas četvorica, pa razgovaramo i promatramo, što se zbiva. Iako smo elegički raspoloženi, ipak moga prijatelja Hinka ne pušta njegov dosjetljivi humor. Nisam ni opazio, da nešto piše. Seljaci prolaze, a on ih sve zapitkuje, koga traže.

»Beležnika...«

»Za cedulje ?...«

»Da!«

Hinko nam namiguje pa veli:

»Ovako se stječe narodno povjerenje! To je prava narodna politika!...«

A ja iz kože da iskočim.

Dolazi opet jedan seljak sam.

»Jeste li dobili cedulju ?« pita ga Hinko.

»Nisam — zato sam i došo...«

»Evo vam!« pruži mu on komad papira. »Samo idite prijeko u drugu birtiju, tu je već sve rasprodano...«

Seljak zahvali i ode, a mi prasnemo u smijeh.

Izborna šala — gorka šala...

Stojimo pred općinom i čekamo proglašenje izbora. Znademo već, kakav će biti rezultat, a ipak je u svakoga neko čuvstvo neizvjesnosti... čekanja... Zamišljeno i ukočeno gledam preda se. Najednom se žamor oko mene stiša, čuje se nečiji glas, ali do mene ne dopire jasno. Opet vika i buka. Razabirem, kakav je svršetak, pa se vraćam kući ojađen, što je madžaronstvo po izbornoj lukavštini i korupciji te poradi nedostatka hrvatske svijesti došlo do pobjede...

»Šta li je jadna Hrvatska Bogu skrivila, da je ovako teško kažnjava ?« pitam sam sebe idući zamišljeno i ne ogledavajući se ni desno ni lijevo.

Ali nema, tko da mi na to pitanje odgovori.

Za mnom idu neke dame.

»Al' je to lepo! Divno!«

»Zar ne ?...«

»Odlanulo mi na duši, kad sam čula, da je izabran Srbin...«

Ogledam se. Preneraženje! Nije li to moja znanka — bivša učiteljica? Jest, jest! Nisam je još ni vidio, otkad se udala za onog šumara, kojega su Madžari — kao i tolike druge — poslali amo k nama, da naše šume učine sredstvom za ciljeve svog madžarskoga gospodstva nad Hrvatskom... Smeteno pozdravim i odjurim, što sam brže mogao...

*

Maštam... U sjaju čarobnog svijetla plivaju gradske kuće, zvuci pobjedne glazbe gromko se ore, usklici radosti i divljeg zanosa prodiru u tajanstvenu noć — dopiru i do stare one lipe, s koje je već svaki list opao i uvenuo, kojoj se svaka grana osušila. O nju se naslonio genij hrvatski i — plače...

Zašto?...

MEĐU GRABOVIMA

Zimsko se sunce hladno osmjehuje. Tanke rese bijeloga inja division na bešćutnim granama obamrlog drveća pa na mahove padaju po smrznutoj zemlji, kao da ih stresaju one tupe, metalne zrake, što ih bijelo nebo prosipa po snježnom velu hladne zime. Ljudska je ruka sa stabala skinula dozreli plod, jesenski je mraz opalio zeleno mu lišće, a kad se ono — požutjelo i svinuto — onako turobno objesilo niz drijemne grančice, došao je sjevernjak, potrgao ga i razasuo po vlažnoj zemlji. Nebo se smilovalo na ono jadno i golo granje i posulo ga caklenim injem — ali onda je došlo to zimsko sunce. Ništa... ništa ne smije ostati na njemu...

Idem po ledu zamrznute rijeke i promatram tu sliku zimske idile. Svuda je naokolo gluha tišina, koju prekida tek tvrdi zov nedaleko raštrkanih gavranova i vrana — a od časa do časa i mukli tutanj leda, koji od velike studeni puca, pa tako daje temeljni ton dominanti zimskih akorda, kojih nestaje u podlednim riječnim dubinama i snježnim zračnim visinama kao ritmička pratnja »con sordino« svim onim beskonačnim melodijama uspavanoga kraja... Sve je pusto — samo katkad vidiš, gdje se nešto živo, posve zamotano, miče ulicom po obali, dok ne zamakne u kuću, nad kojom se iz dimnjaka razvio gusti magleni dim. Onda čuješ zveket zvonaca — to brze saone lete po cesti u maglenu dalj...

Jaka mi studen pali uši, nos, lice, pa sam se sav stisnuo i žurim se: ovo hladno izvana me goni, a ono iznutra toplo vuče tamo... tamo... Ej, da nije toga, što se u grudima tako slatko javlja i zove k onim grabovima, k onim vratašcima, sjedio bih ja uz toplu peć, gdje jamačno ne bih tako drhturio! Ali kako da odolim srcu, koje zna, da će tamo biti — ona?...

Ja na zaokret, ali eno njezina oca, gdje s puškom o ramenu prelazi preko leda. Eno i Karo — već trči prema meni, ta toliko smo ga puta u onim lijepim časovima zajedno milovali!...

»Kuda... kuda?« pita me Marin otac.

»U šetnju...«

U očima osjećam smetenost.

»Zar ti nije hladno?«

»Ta jest... ali dobro se na sve priučiti...«

»Pravo, pravo! Ne škodi zima onima, koji je se ne boje. Eto na, ja sam se tako priučio, pa idem bez brige u lov. A ne bi li i ti sa mnom malo do šume?«

Što mogu, nego da idem? A ti se, Marice, malo strpi! Doći ću...

Prolazimo kraj ruševina negdanjega grada. Po razrovanim se zidinama raspleo bršljan, ali mu se lišće objesilo tako nujno i... beznadno, da mi na taj pogled i nehotice dolazi pitanje: zašto?...

Tamo iza zida ugledamo protu. Na naš pozdrav odvratio je dostojanstvenim naklonom i izgubio se među ruševinama...

»Jesi li ga vidio? Kako je ohol!«

»Da!...« odvratim i ogledam se, da vidim, ne će li Marica skoro izaći. Bože moj, samo da ne ozebe u čekanju!...

»Goso ti je on, otkako je tu tvrđu osvojio.«

»Osvojio?!«

»Eh, to ti je ‚junačka' priča! Da samo čuješ! Znao sam ja već davno, da se nešto radi. Ne da se to sakriti, kad se u pogledima krije kakva želja. A prota je — borami — bacao oči prema ‚gradu' i sve šaputao: mora to biti jedamput moje. U gradini su bili prije financi, a prota je stanovao u današnjoj financijskoj zgradi. Nego kako se plan dugo kovao — bilo je to još za Khuena bana — i napokon skovao, pozove prota čika-Peru i deda-Janka — valjda ih znaš — k sebi pa mile lale oko njih. Oni se našli u čudu, ta nikada nije prota sa »Šokcima« pravo ni progovorio, a kamo li tako! Snebivaju se oni i sve guckaju ono vatrene rakije, što im nudi. ‚Znate,' govorio im on, ‚trebamo drum u vašem sokaku. Ne mogu više da gledam u našem selu onoga blata, pa kad niko ne će, odlučio sam, da se zauzmem ja za to. Znam, da ste vas dvojica najpametniji u selu, pa sam vas pozvo, da se s vama posavjetujem. Kako bi bilo, da idemo vladi u Zagreb?' — Oni ga samo pogledali. — ‚A šta mi znamo? Nismo mi nikad tamo bili.' — Prota se osmijehne: ‚Ništa zato. Povest ću vas ja, a kažem vam unaprijed, da je to najsigurniji i najbrži put.' — ‚E, pa vi to bolje znate...' — Prota sebi zadovoljno protare ruke, opomene ih, neka o tom nikom ništa ne govore, i otputuje za dva dana s njima u Zagreb. Tamo je kod nekake gospode prota nešto razlagao, čega ni čika Pera ni deda Janko nisu razumjeli. Na koncu su nešto potpisali, i tako je stvar bila uređena. Prošlo od toga po godine, a o drumu ni govora. Samo je u to vrijeme od vlade došo nalog, da se financi i prota zamijene za stanove. Da si samo vidio i čuo, kako su ‚topovi' gruvali na dan ‚osvojenja' tvrđave! A mi smo sve to mučke gledali i slušali ni ne sluteći, kako se to zbilo. Pa i ona dvojica se tek onda dosjetila jadu, kad je već bilo kasno. A moj ti se prota u ovo desetak godina šepiri po ‚gradu', ogledava se po selu i sve se zadovoljno i ponosno smješka. Što ga sada briga za obećani drum i seosko blato! Glavno, da je njegovo gospodstvo u onim zidinama sigurno!...«

Kod šume se rastanemo. Ja se vratim natrag, pa iako mi je duša bila puna nestrpljive želje, da što prije dođem do onih vitih grabova, narivavala mi se ipak neprestano ta čudna priča među moje maglene misli...

A Mara me je u onom malom grabriku dočekala s tako radosnim pogledom, s tako sretnim pozdravom, s tako toplim stiskom drage joj ruke, da sam se rastapao od milja videći je takvu.

Ali dok je ona brižno čavrljala pričajući mi

ovo i ono, mene je opet spopala melankolija, kad sam se sjetio, što mi je malo prije kazivao njen otac...

»Što je tebi?« pitala me Mara videći, kako turobno pogledavam prema gradini.

»Zima...« odgovorim.

Ona spusti nujno glavu, pa sam joj na licu vidio, da me nije razumjela. Najednom digne ona glavu, pogleda me s toliko topline, da sam se sav razblažio, i upita:

»Kad će nam doći proljeće?«

Znam, što je mislila. Ta zar je teško pogoditi, kakve misli diktira djevojačko zaljubljeno srce? Ali ja sam na drugo mislio u taj čas. I tu su nam se prvi put misli razišle...

Na njeno pitanje nisam ništa odgovorio. A ona je nato samo tiho uzdahnula...

Neka je melodija zimskog vjetra popratila njezin uzdah. Šetali smo među grabovima u nujnom snatrenju...

UČITELJEVA PRIČA

Malo se veselo društvo okupilo u toploj sobi oko čašice zlatne rumenike, a vani zavija sjevernjak noseći na krilima bijele pahuljice snijega. Zimsko je nebo zastrto kao lakim velom, kroz koje mjesec između gologa granja uspavanog drveća provi- ruje na stakla prozora u sobu. U pročelju stola sjedi učitelj pa pripovijeda uspomene. Od vinca mu se zarumenili debeli obrazi, zamutile male crne oči, razvezao jezik...

»E, i meni je nekad govorila baba Luca, dok sam još bio dječak, da ću biti njezin zet. I bilo je tako. Ali ipak se kajem više zbog ženidbe toga odrpanca nego zbog svoje vlastite...«

Mi smo ga u čudu gledali.

»Kako?... Zašto?...« padala su pitanja.

Ali on prihvati najprije čašu, pogleda kroz nju prema svjetiljci, gutne nekoliko puta, obriše brkove, pogladi nekoliko puta ljevicom bradu, kao da smišlja, gdje bi započeo — i tek onda ispripovjedi tu priču, od koje kao da te nešto zazebe...

*

Bilo je nekako sredinom veljače. Zimsko je sunce već poprimalo proljetni smiješak, majci zemlji zaigralo srce od milja, snijeg se na njenim grudima topio, a potočić već žuborio sve življe... življe...

Pod večer jednoga dana pokuca netko na učiteljeva vrata: u sobu uđe župnik s nekakvim stranim gospodinom. Prikazao ga je kao svoga gosta. Bio je to mlad čovjek od tridesetak godina. Lijepe plave kose bile su kicoški uređene, brci zafrkani, odijelo elegantno. Govorio je malo, ali zato su mu žive oči nemirno obilazile od lica do lica: svaki bi ih čas podigao k tebi, kao da će sad, na, progovoriti, ali opet je šutio. No ako je već počeo govoriti, ne bi tako skoro prestao... Iz razgovora

se razabralo, da je posjednik iz gornje Posavine, da je svršio agronomiju te se bavi vlastitim gospodarstvom, a sad po Srijemu proučava ovdašnje gospodarske prilike.

»Gospodin je oženjen?« upitat će ga već u tom prvom razgovoru učiteljeva žena, jer žene to najviše zanima.

»Nažalost nisam, ali kad bih se namjerio na dobru priliku...«

»Pa zašto ne potražite takvu priliku?«

»Tražim, ali dosad bez uspjeha...«

»Pa lako zato! Ovdje bar ima djevojaka!«

»Preporučite mi samo!«

Poznato je, da se žene rado bave provodadžijskim poslovima — zašto, to one najbolje znadu... Tako je poslije dva dana, izakako je mjernik ponovno pohodio učiteljevu ženu i moleći joj progovorio: »Ženite me!...«, ona navalila na učitelja, neka posreduje. A on — što će, kad žena traži?...

Četiri kilometra odavle leži malo selo od kojih tridesetak »numera«. Seoski mu je knez stolar, koji se tamo pred četvrt stoljeća doselio odnekuda iz gornje Hrvatske. Malo je pomalo stekao kuću, pa i nešto zemlje, a sve zaslugom žuljeva svojih ruku. Svoju je jedinicu kćerku majstor Damjan ljubio nada sve, za nju je sve dao. Poslao ju je i u djevojačku školu, odakle se povratila već kao djevojka. Uistinu lijepa djevojka, mila, vesela. Nju je učiteljka dosudila neznanom došljaku, koji je, čini se, bio odlučio ostati duže vremena gost u našem selu, jer je u kućama naše seoske inteligencije svuda bio rado priman.

Učitelj zbilja odveo lijepog Posavca u to naše susjedno selo, pa se za mjesec dana slavila svadba.

Stoje dvije žene na sokaku pa se razgovaraju:

»Sretna je Dorica. Taki gospodin!«

»A šta je on?«

»Ne znam ti ja, prijo, samo kažu, da ima neke velike škole...«

»A ima li on i kakę sermije?«

»Stotinu jutara tamo gore u Hrvatskoj. Tako se Doričina mati hvali...«

Takav je razgovor dviju radoznalih seoskih žena pratio svadbu, kad se vraćala iz crkve.

Kod zadnjih je saborskih izbora* htio i on da kandidira, ali nažalost nije našao više od trinaest glasova, a trebalo je barem petnaest, da uopće bude primljen za kandidata.

»Idem ja,« pripovijeda učitelj, »dan prije izbora u lov. Prolazim kraj groblja i vidim kroz jutarnju maglu, gdje se na mrtvačnici nešto bijeli. Ja tamo — plakat! Njegov izborni proglas. Netko mu se valjda narugao, da tobože i mrtvima oglašuje svoju kandidatutu, jer živi mu ionako ne pomogoše...«

»A gdje je on sada?«

»Čujem, da je u Osijeku. Lijepo se nastanio u gradu i živi o tastovim novcima, jer se otkrilo, da on uopće nigdje ništa nema. Sad se Doričin otac lupa šakom u glavu, kome li je to dao svoju jedinicu. A ja mu se ne usudim ni na oči, jer da mene nije bilo, ne bi do toga ni došlo. I neprestano se svađam sa svojom ženom, zašto me je na to navela, da budem provodadžija te doživim ovakvu bruku, a majstora Damjana uvalim u gotovu propast. Jer je dajući neprestano zetu upao u dugove, pa će i cijelom njegovu imetku, ne daj, Bože, brzo doći kraj...«

Vjetar napolju pjeva jače svoju zimsku melodiju...

*

Polagano ulazi vlak u postaju, a ja stojim i gledam onaj gusti bijeli baršunasti dim, što se poput kakva snježnog oblaka diže do tmurnoga neba. I moj se pogled diže s njim tamo gore, pa se onda opet polako spušta prema zapadu, gdje se u ljubičastoj svilenoj magli gube crne šume.

---

* Posljednji izbori za hrvatski sabor prije svjetskog rata. — Op. pisca.

»S Bogom ostajte, gospodine!« pruži mi ruku majstor Damjan.

»O, kuda vi, majstore?«

»Ne pitajte!... U Ameriku!...«

Zar sam suzu vidio u njegovu oku?...

Vraćam se s kolodvora sa seoskim zvonarom, koji mi priča konac učiteljeve priče o sudbini majstora Damjana. Posve se uništio. Nedavno je zetu poslao zadnje, što je imao. »Dorice, dalje ne mogu...« pisao je kćeri. Pred tjedan dana prodana mu je sva imovina, a njemu ne preostade drugo, nego da traži daleku sreću. Tamo iza oceana — kažu — ima zlatonosnih vrela...

Spustio sam glavu i razmišljam. Pod nogama mi škripi snijeg, a suha vrba snije u zagrljaju zapadnjaka o nekoj tužnoj priči...

KOD JABLANA

Istom ja s logikom i s pedagogijom u zapećak, a ono hop — i nađem se u ovoj srijemskoj selendri. Bog me očuvaj zla, ali ne ću svega ni da vam pričam. Da ti mene, Vjero moja, sada vidiš! Dok ti tamo u kraju naših zajedničkih mladenačkih sanja slušaš srebrenozvuki romon Save i večernji šapat gora, tu rajsku glazbu, za kojom sav čeznem, dotle se ja u ovoj monotonoj krajini, nad koju se uveče spušta elegijski ugođaj, naslađujem tišinom močvara i akordičkim kreketom noćnih žaba. Kolike li razlike između tih dviju simfonija!

Učitelj! Kako sam se ponosio svojim dekretom! Ali da sam znao, što me sve čeka — jok!... Nije mi teško, što moram držati predavanja o samoglasnicima (o suglasnicima poslije), udisati miomiris seoskih opanaka i slušati harmoniju dječje vike, jer mi sve to otvara put do duše seljaka, kojemu sam posvetio svoj život. Zato sam i odabrao ovo zvanje, koje — prvo iza svećeničkoga — služi narodnoj duši. Hrvatska će biti onakva, kakva bude duša njene djece. Oplemenjivanju te duše želim se predati svim svojim žarom. I pun idealizma dohrlio sam na ovo prvo mjesto svoje službe, ali već na prvim sam koracima po stazi tog svog idealizma nabasao na kamen razočaranja, o koji se spotakoh, i to ondje, gdje sam se najmanje nadao: to vam je moj ravnatelj.

Pomislite sebi velik trbuh — jer to je kod njega glavno — pa dodajte tome bucmastu glavu, omašne ruke i debele noge, te predočite sebi visinu od skoro dva metra, i eto vam s malo fantazije živog živcatog mog ravnatelja. Pa onda da ga još čujete! Kadgod mu nešto stanem kazivati o pitanjima škole ili pučke prosvjete, on samo mahne rukom te mi mjesto o takvim stvarima svaki dan za školskog odmora pripovijeda seoske novosti, među kojima je na prvome mjestu i njegova svađa

sa ženom, stanje njegovih ugojenih svinja, neki dan ispečena mu rakija — i šta vam ja sve znam. Ne čita ništa osim tjednih novina iz ovoga kraja, ne zanima ga nijedno opće narodno pitanje osim možda malo uskogrudne politike, gledane s vrlo maloga horizonta, ne trpi, da bi itko što prosvjetno radio u selu, pa zato se i ne slaže sa župnikom, koji ipak nastoji, da bar širenjem dobrog pučkog štiva sije prosvjetno sjeme među seljačke duše.

Moj ravnatelj ima sasvim druge ideale.

Šetamo onomadne školskim hodnikom. Najednom stane on.

»Vidite li onaj jablan?« pokaže mi prstom preko školskog dvorišta prema zapadnoj strani sela.

»Tamo iza crkve?« gledam, kuda mi pokazuje.

»Da, tamo.«

»Vidim. A što je s tim jablanom?«

»Ništa... ovaj... ništa, ništa. Jedamput ću vas povesti onamo, da vas uvedem među našu gospodu, u naše društvo...«

»Bit će mi milo...«

Naopako, što rekoh! On je na čas zašutio, a ja sam se dotle zagledao prema zapadu, gdje je tamo daleko, daleko iza onog jablana u svilenoj maglici podrhtavalo nekoliko valovitih malih oblačaka. Prema onoj strani, samo još mnogo, mnogo dalje hrle moje čežnje...

»Da, zbilja!« opet će on. »Nisam vam još ni pripovijedao o tom našem lovačkom društvu.«

»O lovačkom društvu?« pogledam ga. »Niste.«

»A jeste li i vi vješti pucanju?«

»Onako... malo...« izlanem, samo da nešto reknem.

»Bravo! Onda ste naš! U nedjelju vas vodim u naš zbor. To vam je nešto! Vidjet ćete! Forum svih aktuelnih pitanja nesamo lovačkih, nego i društvenih uopće.«

Volim društveni život, pa se u meni pobudila radoznalost i želja za poznanstvom. U taj sam

čas bio ravnatelju iz sve duše zahvalan, što će mi eto pomoći, da se izvučem iz ovog svog samotarstva, u kojem sam se nalazio svih ovih prvih desetak dana, otkako sam došao u ovo selo.

Nedjelja je pala baš na trinaesti dan moje službe. Ali ja nisam za to mario. Pa i šta mi se može desiti? Ionako taj trinaesti dolazi samo jedamput u cijelom mom učiteljskom životu, pa da baš vidim, što će mi donijeti...

*

Spuštalo se lijepo predvečerje. Nebo se zarumenjelo ko djevojački obrazi, kad dragan dolazi, a sunce se zlatilo ko dukat o rumenu djevojačkom vratu. Vjetrić je tiho pjevuljio neku nedjeljnu romancu, a tamo sa seoskoga korza čuo se ritmički bruj basa iz mladenačkoga kola.

Moj se ravnatelj, koga sam iz počasti pustio da ide naprijed, teškom mukom gurao kroz redove momaka i djevojaka, što su bili zapremili prolaz, a ja sam mirno za njim stupao prokrčenim putem. Tek što smo se toga riješili, eto druge nevolje: treba se uspeti na dvadesetak metara visoki brežuljak. Ravnatelj se sav uznojio i dok je on znoj brisao s gojnoga čela, dotle sam ja promatrao bijelu kuću kod jablana — »Gostionicu k lovačkom rogu«, — kojoj smo se bili uputili.

Uđemo. Soba, tri stola i desetak stolaca. I nehotice me to sjeća jednog divnog, nezaboravnog izleta, kad smo se od bure, koja je srušila sve mostove za nama i onemogućila nam povratak, morali hoćeš - nećeš sklonuti baš nekako u takvu sobu. Kako je bilo divno, kad je iza onih prvih suza djevojačkog očaja naš profesor — Bog mu dao duši lako — razigrao naše izletničko društvance, pa nismo više marili ni za buru ni za prolom oblaka ni za porušene mostove...

Tu je »Kod lovačkog roga« već bilo sve na okupu, samo su još čekali učitelja — mog ravnatelja. Kad su lovci vidjeli, da im mjesto jednog

učitelja dolaze dvojica, bilo je veselje još veće. S pravim urnebesom primili su me u svoje kolo. Da ih samo vidite! Sedam ih je, ali otkud skupiše samo one trbuhe? Ja osmi i — naopako! — jedini od mršavih.

Predsjednik, mali, debeli šumar, koji se isticao najvećom trbušinom, otvori sjednicu lovačkog društva, razdijeli nas u dvije skupine — i sad se počelo kartati i piti...

Ne znam, koliko je to trajalo. Oko mene je i u meni sve šumjelo, te za svega svoga života nisam toliko pio, pa ipak sam za svima zaostao. Tu se ustanovilo, da je moj ravnatelj već treći put dobio nagradu za rekord, što je ispio najviše piva. Nagrada je bila u tom, što mu je to pivo platila lovačka blagajna. Da ste mu vidjeli onaj muktaški posmijeh sreće!...

Oni oko prvog stola raziđoše se, a naši oko drugoga predlože lov iz zasjede. Izbijelim oči.

»Nemam puške,« izlanem osjećajući vrtoglavicu.

»Imamo ih mi dosta!« vikne posjednik Mrčić i žmirne malenim crnim očima, na što bilježnik Kiselić i trgovac Perić prasnu u smijeh.

»Pospan si, Joška, a? Da te vidimo!«

Staviše mi pušku na rame, pa krenusmo u mrku noć...

Tama kao u rogu. Energični nas Kiselić porazmjestio u neke kukuruze, pa sad tu stojim i čekam. Na prste sam već ne znam koliko puta izbrojio ono nekoliko zvijezda, što me sažalno gledaju sa svoje visine — tako sažalno, da sam se i nehotice sjetio krasnih očiju svoje Vjere, koja baš negdje sniva o meni ni ne sluteći, kako ja sad stojim usred kukuruznih stabljika i drhtureći već nestrpljivo čekam, što će dalje sa mnom biti. O kako bih i ja volio, da sam u svojoj postelji te da snivam... snivam...

Mogla su tako proći po prilici dva sata, a da nisam ništa čuo ni vidio. Dojadilo mi već tako mirno stajati i zepsti, pa se uputim, da tražim onu trojicu. Lutam po mraku uskom stazom i sve se bojim, da nisam možda zalutao. Dršćem prozebao od daha predjesenske noći i pipam oko sebe. Požurim se malo i — hop — posrnem. Spotakoh se o nešto. Što bi to moglo biti?... Zapalim žigicu. Kad ja, a to Mrčić leži na zemlji i spava...

Prodrmam ga.

»Mhm...« mrmlja on i ne miče se.

Drmam ga iznova, drmam ga već deseti put i jedva mi uspije da ga s teškom mukom probudim i nagovorim, da ustane.

Tako sam i ostalu dvojicu morao da budim i dižem, pa kad je to sretno uspjelo, bio je tom našem noćnom lovu kraj.

Vraćajući se iz te prve lovačke zasjede, koju sam tako slavno eto doživio, ne znam ni sam, da li sam onako umoran, ozebao i pospan uopće što mislio, nego sam samo želio, da se što prije nađem u krevetu. Mrčić ide pored mene, naslonio se o mene, mrmlja nešto i sve onako idući drijema, te ga moram pridržavati, da se ne sruši spotičući se sad jednom sad drugom nogom i posrćući od časa na čas. A ona dvojica idu za nama i smiju mu se. Hladnim noćnim zrakom širi im se glas ko isprekidana jeka iz šume...

»Hej, stanite!« dovikne najednom Kiselić. »Zar ne vidite jablan?«

»Pa onda?« stanem i okrenem se prema njemu.

»Treba se okrijepiti. Malo šljivovice...«

Tama nije odala srditi izražaj moga lica.

»Ali gostioničar spava!« pokušam protusloviti.

»Šta — spava? Hola, da vidimo! Dići ćemo mi njega! A da zašto mu se gostionica zove ‚Lovački rog', ako ne zato, da lovci mogu uvijek u nju da skrenu, kadgod ožedne...?«

*

U zlatu jesenjeg sunca prelijeva se rijeka, po kojoj se vozim u čamcu. Opet je nedjelja, predvečerje, pa se spominjem »lovačke sjednice« i »lova

iz zasjede« od prošle nedjelje i smijem se, kako sam sutradan slovo »o« u školi prospavao.

»Gospodine!« čujem najednom glas s obale. Zaustavim veslanje i ogledam se.

»Što je, prijatelju?« upitam.

Na obali je stajao čovjek, kojega je cijelo selo zvalo Màta Bećar. Uvijek si ga mogao vidjeti pred kojom seoskom gostionicom (a ima ih u ovom selu na svakih stotinu odraslih muškaraca po jedna), gdje stoji ili sjedi na pragu i čeka, koga će poslužiti za malo rakije.

»Poslali me lovci od jablana, da dođete. Čekaju na vas...«

»Kaži im, Màta, da ne ću doći...«

Veslam dalje. Otimam se mislima o tom, kako naša seoska inteligencija u piću, kartama i drugim dangubama utapa ideale, plemenitost, dušu i sav viši smisao života, pa zato seljak sve više i okreće leđa kaputašima, jer gubi poštovanje prema njima. Ne ću na to ni da mislim, jer osjećam nad tim gorčinu u duši. Skrećem misli na ljepše stranice iz knjige života, a moj uzdah leti s jesenjim lahorom nad mirnom površinom rijeke do jablana i još daleko... daleko na zapad...

A kod jablana je opet veselo...

KUKURUZI

»Kha... kha... kha...« čujem iz susjedova dvorišta poznato kašljucanje.

Sjedim uz prozor, podbočio sam ljevicom podbradak i zagledao se kroz redove prilično već ogoljeloga drveća u obzorje, gdje su mali bijeli oblačići pali na zemlju. Maglovit veo kao od prozirne ljubičaste svile razastro se preda mnom, pa se kroza nj cijeli kraj čini tako nekako umoran i sanjiv kao oči nevinog djeteta, kad se spušta večer...

Zamislio sam se. U što, ne bih znao reći. Ima časova, kad ti se misao ko odmara, a tebi je onda tako lagodno... tako voljko...

Umorni konji vuku polagano prašnom cestom teška kola, natovarena zrelim obranim kukuruzima. Štropot i škripa točkova plaši jato grlica, što su nešto zobale po goloj obali, pa odletješe naglim letom preko vode.

Iz susjedova se dvorišta oglasi neka galama, vika... Zalupnuše susjedova avlijska vrata...

»Kha... kha...« prođe susjed ispod mog prozora pa ode nekamo žurnim korakom i neprestano kašljucajući.

Štropot se kola izgubio u daljini. Opet dolijeću grlice jedna za drugom, pa opet nešto zobaju, traže... A tamo isprijeka čuje se zvono ovna, vidi se stado bijelih ovaca...

Opet netko prolazi pored mog prozora, opazi me i zaustavi se. Stara komšinica s ona dva karakteristična nabora oko usana i s onim uvijek smijuljivim malim očima stala, pa vidim, da hoće nešto da mi kaže.

Otvorim prozor.

»Kuda, strina?« pitam.

»Ta idem mom didaku. Nosim mu gužvare. Odjurio za poslom, pa eto ja moram za njim da mu nosim. Šta ću? Grdi me, psuje me, al moj je, pa neka je po Božjoj volji...«

»A šta je opet bilo ?«

»Šta bi bilo !« mahne ona rukom. »S tom njegovom komencijom! Kazivala sam ja njemu, šta i kako treba. Ajak! Ne će on mene da sluša! Sad ima, šta ima! A da je mene slušo, danas bi sud bio njegov. Pa eto viš, kadgod o tom dođe riječ, opet sam ja za sve kriva...« gotovo plačno završi starica pa se otputi dalje, kud je bila potegla.

Gledam za njom i stanem u glavi da ponavljam cijelu tu zgodu, koju već davno poznam i kojoj sam od najranije svoje mladosti svjedok...

*

Stari je susjed još uvijek onaj graničar prošlih naših graničarskih vremena. Valjda se ni u čem za ovo tridesetak godina, otkako je prestala Vojna Krajina, nije promijenio, osim što mu je pobijelila kosa i brada, što su mu oči upalije i što se malo više zgurio. Nazora je još uvijek onih istih od prije bosanske okupacije, koju tako često spominje, kadgod zametne razgovor, i u kojoj je i sam učestvovao — malne i činom. E, milina ti je slušati ga, kad o tom stane da pripovijeda, kako su cijele noći čekali na »befel«, da saspu vatru na Turke, al »befela« nisu dočekali, jer su Turci i sami bili uzmakli.

»I tako sam u nekom šeprtljavom ratu bio, a baruta nisam ni primiriso !« bio je obični završetak te njegove pripovijesti...

Ima pet jutara oranice i po jutra kućišta s kućom. Jedinicu je kćer udao u susjedno selo pa tako ostao sam s babom. Kako je već bio pristario, bilo mu već i teško raditi. K tome baba boležljiva. A živjeti se mora.

Smišljao je dugo, što bi i kako bi. Pita amo i tamo, ali malo mu tko znao što savjetovati. Napokon se ipak našao bilježnik s ozbiljnim savjetom: neka nađe u selu čovjeka, koji će njega i babu mu uzeti u komenciju.

»Pa i jest to za ovako stare ljude najbolje,« govorio komšija, štogod je više o tom razmišljao i s drugima o tom razgovarao. »Dat ću zemlju nekom, da je obrađuje i da me uzdržava, a poslije moje i babine smrti neka mu i zemlja i kuća i sve, što imam...«

I zbilja našao je naskoro čovjeka, koji je pristao, da ga uzme u komenciju. Otišli bilježniku i napravili ugovor. Susjed ima svake godine dobiti četiri stotine kruna, a ostaje mu i pravo, da do smrti ostane u kući. Njegova kći dobiva jedamput za uvijek šest stotina kruna. Cijela se imovina već sad u gruntovnici prenosi na novog vlasnika, iako mu vlasništvo do komšijine i komšiničine smrti ostaje ograničeno dužnostima, preuzetima komencijom.

Sve je isprva išlo ko namazamo. Susjedova kći dobila svojih šest stotina, a i susjed nakon prve godine svoje četiri stotine. Ali kad je prošla druga godina, a onoga, kome se susjed dao u komenciju, ni blizu, da donese dužne četiri stotine. Odlazio susjed k njemu, tražio, molio, a onaj — danas će, sutra će, pa nikad ništa. Susjed upao u bijedu, kakve nikad nije okusio. Zemlju mu drugi uživa, a on samo što ima krov nad glavom, drukčije niodakle ništa. Gotov prosjak.

Prošla tako i treća godina, a onaj za komenciju opet ništa. Sad je naravski sve moralo doći u ruke sudu, pa neka pravda svoju rekne. Jest, da! Pravda je, čini se, često kratkovidna. Tako i tu. Već trinaest godina susjed čeka i čeka, a pravda se zakukuljila u nekakvu nepristupačnu čahuru, pa nikako da se iskukulji i da otkroji, što susjeda ide. A dotle onaj, koji je sav taj susjedov jad skrivio, tolike godine mirno i bezbrižno uživa susjedovu zemlju, vuče od nje korist pa se još izruguje susjedu, što mu je tako nasjeo.

Dok su se te beskrajne godine pune jada i stradanja bile tako beznadno otegle, susjedova baba, ionako uvijek boležljiva, ode pod ledinu.

Ostade starac sam ko prst. Tek ponekad mu dođe kći iz drugog sela, da ga obiđe. Al što mu i ona može, kad je u nje neimaština, da već veće ne možeš ni pomisliti: jedva da se nađe suha korica kruha i nešto prnja za sedmero njene djece....

Susjed se bome morao ogledati za bilo kakvom zaradom. Našao je nekakvu službicu, pa čuva izvan sela neka drva i od tog životari. Kuću sprijeda iznajmio, a sam se povuko u nekadanju svoju štalu: tako bar smogne, koliko mu treba za advokata. Iz dana u dan čeka, da mu se njegovo vrati, da mu se dužno plati, ali dani prolaze, leđa se sve više grbe, kašalj sve više spopada, a čekanje ostaje samo pusto čekanje. Katkad mu se već činilo, da će ga to pusto čekanje i do groba dopratiti kao jedina vjerna pratnja kroz ovaj nevoljni život sve do njegova kraja...

Onako star se i opet oženio, bar da ima, tko će mu kruha ispeći i katkad nešto toplo skuhati. A namjerio se baš na pravu. Pravdašica od korova! Da joj para tražiš! Na cijelom svijetu ne bi druge takve našao!

Ona će sad stvar uzeti u svoje ruke. Svaki čas ide sudu, ide advokatu i traži pravdu za svog didaka. Već je svima dojadila. Nisu htjeli više ni da je primaju i slušaju. A ona ni pet ni šest — već hajd u Zagreb ravno samome banu.

Kad stane da priča, kako je bila kod bana, kako ju je primio, posadio na mekanu stolicu, pa šta je sve ona njemu a on njoj rekao, samo je jezik čegrće ko kakva čegrtaljka bez kraja i konca.

»A onda, kad sam mu sve i sva istresla,« kazuje ona, »pa kad je vidio, kakvu su nepravdu skrivili mom didaku i sud i suci i advokati — ne bilo ih sviju, da Bog da — ban me samo uhvati za ovu moju navoranu ruku pa mi veli: ‚Idi ti, bako, samo mirno kući i pozdravi mi tvog didaka i ništa se više ne brinite, sve ću ja ispitati, istražiti i urediti...' Jest, baš tako mi je reko, usta mu se pozlatila, a Bog dragi ga poživio! I sad samo čekam, da od njega dođe, da je sve uredio, pa da opet odem k njemu i da mu se zahvalim. Povela bi ja i mog didaka, al kad se on ne da maći s mjesta baš kao kakva klada... Uf, samo da on nije taki, sve bi već bilo drukčije... Al eto nek se zna, da ja, stara baka, više i bolje mogu nego ma koji muškarac...«

Od svega toga, što ona, veli, još se ništa ne vidi. Prošlo već mnogo vremena, kako je bila u Zagrebu, ali ni odanle nikad ništa. Kad ona nešto spomene svom »didaku«, on samo đipi:

»Ne brbljaj, baba! Samo da ti je landrati okolo. A šta si izradila? I gdje je to, šta od svega toga landranja imamo? Ja sve mislim, da si mi ti to još samo gore zapetljala...«

Tako on bjesni, kad mu ona još šta spomene, pa onda zalupi vratima i izađe iz kuće, ko da bježi pred njenim jezikom, kojemu je uvijek tijesno za zubima... A ona onda ide selom pa traži, pred kim će ono istresti o svom »didaku«, što nije mogla pred njim samim...

*

Lijepa je zvjezdana jesenska večer.

Sjedimo pod čardakom i kominjamo kukuruz. Svi se smijemo i šalimo, samo stara susjeda traži žrtvu, kojoj će da opet i opet priča o komenciji i o banu, koji joj je tako slatko sve obećao, da joj je najmilije, kad se pred kim može time pa i po stoti put da podiči.

»Pa kako je lijepo sa mnom divanio!« čujem, kako nekom kazuje. »‚Samo ti, bako, veli, idi kući, ja ću već sve izraditi, šta je pravo...' I oće on, oće... tako mi očiju, oće...«

No te joj riječi prekine pjesma naših djevojaka kominjašica:

»Kukuruzi već se beru — haj, haj!
Kukuruzi već se beru,
Šta mi radiš, moj dilberu?...«

I baka zašutila pa sluša...

BRŠLJAN

Da li je čovjek, kad gine od čežnje, tužniji od ove prirode, koja zimu osjeća tako blizu, a proljeće tako daleko?... Oboje se nadaju proljeću, a ono ne dolazi, dugo ne dolazi... O, kad će zlatno sunce opet zasjati na ovom — sada jesenjem — obzorju i izbrisati tugu s hladnog mu čela?...

Gledam u modro nebo. Bijeli magleni oblačići lijeću po njem i dršću, kao da raznose šapat svemirskih tajna. Sumorno svijetlo ovija srce velom tuge, hladni mu vjetar pjevulji jesenju uspavanku, a mašta te nosi u krajeve sanja... Ali duša je željna zbilje... života...

Držim u ruci bršljanov list. Na požutjeloj mu boji još razabirem nevidljiva slova, što ih je na njem zapisala životna zbilja kao uspomenu. Nju eto ponavljam u duši iz one divne noći, kad sam ubrao ovaj bršljanov list...

*

Noć.

Maglenim velom obavite noćne sjene šuljaju se drvoredom golih kestenova. Čas ih vidiš više zajedno, pa ti se čini, kao da među sobom nešto povjerljivo pričaju, a onda gledaš... gledaš... i ne vidiš ništa. Samo bršljan dršće u svojim sanjama tamo na zidu pod jesenjim uzdahom tužne šljive, na kojoj su povenuli pupoljci, što su tek nedavno bili ponovno procvali jesenjim cvatom...

Idem među kestenjem posve polaganim korakom. Rekao bi možda tko, da prisluškujem ritam vlastitoga daha i šušanj pijeska pod nogama. Noćni lahor proleti i šapnu mi nešto, ali onako zamišljen nisam razabrao, što... Samo mi se u taj čas učinilo, da se bršljan budi iz sanja. Zar je i nijemu lahor možda to isto šapnuo, što i meni?... Stanem i zagledam se u to pospano lišće...

Kroz nijemu se noćnu tišinu najednom razlijegne štropot kola, a topot konja stane ozvanjati o kamenu cestu. Kola se približuju. Na uglu zakreću pa ulicom ravno prema meni. Stanem u sjenu, približim se bršljanu i dahnem toplim uzdahom, a on zatrepti tako nekako prestrašeno...

Kola stanu. Na njima kočijaš ustao pa se ogledava, kao da nešto traži. Mislio sam, da me pred njim dovoljno krije ona mrka sjena, u kojoj sam stajao, pa sam šutio...

»Gospodine!«

Trgnem se. Zar me taj čovjek na kolima zbilja vidi? Zar je tama tako prozirna?...

»Gospodine!«

Glas je kočijašev gotovo očajnički drhtao, a mene nešto zazeblo oko srca. Nisam se više mogao pritajivati, nisam više mogao odoljeti onom glasu, što me je tako moleći zvao...

Pokažem se u svijetlu elektrike.

»Molim vas, gdje stanuje doktor?« upita me seljak na kolima.

»Koji doktor?«

»Gradski fizik.«

»Idite ravno do ugla ulice, pa — tamo s druge strane...«

»Ona velika kuća?«

»Da.«

»Hvala!«

On pritegne uzde, konji pođu. Štropot kola gubio se u tami...

Gledao sam za njima, dok nisu tamo na uglu zaokrenula i stala. Nisam čuo više ništa. Uberem jedan bršljanov list i pođem polagano dalje. Pred prozorom najbliže kuće stanem i zagledam se u žilice bršljanova lista, kao da sam iz njih čitao neku priču, punu tako slatkih i tako bolnih tajna.

Uto začujem opet štropot kola. Vraćala se. Vratim se i ja do bršljana k onom zidu i stanem opet u sjenu. Mislio sam, proći će. Jest, da! Stadoše.

»Gdje ima još kakav drugi doktor?« javi se opet glas seljaka s kola.

»Koji drugi? Kotarski?«

»Bio sam već kod njega.«
»Županijski ?«
»On me je poslao gradskom fiziku.«
»Pa onda drugog više nema.«
»Šta ?... Nema ?«
Zagledao sam se u to lice puno očaja i bola, koje je taj čas ostalo bez riječi. Tek nakon kratke beznadne šutnje provali iz seljakove duše:
»Pa to je, da čovjek svisne!... Žena mi u teškom porodu. Smrt se raskrilila nad njom... Zapregoh konje, da tražim pomoći u doktora. Osam sam kilometara preletio, a sad... Ovaj me šalje onom, onaj nema, veli, sprave, a treći ne će, jer da to na njega ne spada...«
»Pa baš veli, da ne će ?«
»Baš tako mi je reko.«
»Ali on mora !«
»Mora ?... A šta takav gospodin mora ?«
Čas je seljak još stajao, čas me je još gledao. A onda se trgne, strese, potegne uzde i samo što mi je doviknuo »Laku noć !« — već je jurio brzim kasom duž ulice i nestao iza ugla...
Zamišljeno sam gledao za njim. Pojmio sam onaj bol, što sam ga čitao iz njegovih očiju, što je drhtao na njegovim usnama. O, kako bih mu rado bio pomogao, da sam mogao ! A oni, koji mogu, ne će... Ne biva li to prečesto tako u životu ?...
Nisam ni osjetio, da mi je bršljanov list bio ispao iz ruke, pa je sad ležao na pijesku pred mojim nogama. Hladni se vjetrić dotakne mog smrknutog čela. Trgnem se i pođem.
Tamo izdaleka čuo sam korake po tvrdom gradskom pločniku. Do mene su dopirali nerazumljivi glasovi kasnih prolaznika s raskršća ulice i pjev nekog veselog bezbrižnika...
Opazim, da sam izgubio bršljanov list. Vratim se i dignem ga sa zemlje... U taj tren se na najbližem prozoru pomače zastor... Stisnuo sam se jače u sjenu i zagledao se u prozor očekujući, da će se na njem pojaviti dva draga oka, da svojim divnim

sjajem rasprše ovu noćnu tamu, što me okružuje... Ne znam, da li sam tako stajao sat, dva ili možda i više... Tek još jedamput se zastor iznova pomaknuo, a ja sam bršljanov list jače stisnuo u ruci... I to je bilo sve...
Umoran od noćne šetnje vraćao sam se kući. Glasovi prvih ranih pjetlova dozivali su mi na oči san, a ja sam se mu otimao prenoseći se u mislima neprestano k onom prozoru, koji je svoju tajnu skrivao za onim nijemim pokretima svojih bijelih zastora...
U tim mislima stadoh pred kućnim vratima tražeći po džepu ključ, da uđem. Odnekale se opet bližio strašan štropot kola. Projuriše pokraj mene. Prepoznam na njima onog istog seljaka. U još očajnijem trku vraćao se, da iznova moli pomoć u gospode...

*

Na bršljanov list mi u tom spominjanju kane i nehotice suza, a on drhtne ko one noći, kad sam ga ubrao s onog zida. Sve je ono bršljanovo lišće povenulo, sve je opalo i istrunulo od jesenje vlage, a ovaj jedini listak ostao je u mene, ostao — suh...
No i nad njim ovako suhim predajem se sanjarenju...
U duhu gledam krajinu u punom proljetnom čaru, vidim smiješak proljetnog milja, slušam melodiju proljetnih motiva i osjećam dah proljetne svježine. Mlada proljet sva sretna kiti ranim ljubicama uzbibane grudi majke prirode. I bršljan bi se opet osuo novim zelenim lišćem po onom zidu, da nije došla nesmiljena ruka, koja mu je iščupala korijenje...
Od njeg je eto ostao još ovaj jedini uvenuli, suhi list, što ga čuvam kao zalog davno minulih uspomena, koje ostadoše na njem trajno i neizbrisivo zapisane. Iako nad njima srce u davno preboljenom bolu još uvijek katkad razočarano drhtne, ipak se k njima počešće tako rado vraćam...

DIM

Proziran se i lak diže dim prema kristalnom nebu — ko mlaz vode gust i bijel — i povlači se seoskom ulicom. Djelomično zastire pogled do ljubičastoga neba, s kojega se jesenje sunce smješka proljetnim čarom...

Idem polagano, zamišljen. Zabavljen sam nekim pravnim problemom, koji nikako ne mogu da izvedem načisto, iako je na oko jednostavan. Od rimskih počevši prošao sam cijeli niz pravnika redom sve do najnovijih, ali nijedan ne pomože. Sav očajan, što toj stvari, koja me je teoretski zanimala, nisam nalazio rješenja, nijesam ni čuo za sobom korake.

Najednom osjetim ruku na ramenu. Obazrem se, a ono moj stari komšija sa štapom u ruci, sijed i malo već zguren pod bremenom sedamdesetih, ali još uvijek vedar i veseo.

»Kuda... kuda ?«

»Ta eto...« odvratim.

»Na šetnju ?«

»Da, u šumu...«

»Pa sam ?«

»Ponio sam knjigu, da čitam...«

»Čitati i uvijek samo čitati! Kad će ti toga jedamput već dosta biti ? !«

»Nikad...«

Nije toga razumio. Samo je kimnuo glavom. Išli smo korak po korak skupa.

»A kuda vi, deda ?«

»Tha, eto, idem da vidim i čujem... Zlo je to u našem selu, da Bog prosti...«

»Šta opet ?« u čudu ga pitam.

»Eto vidiš... krvavi svatovi! Pobili se, potukli se — kažu, sva sila krvi i batina...«

»A gdje to ?...«

»U grobljanskom kraju...«

»Jesu li to oni, što su se jučer provezli našim sokakom ?«

»Da... da!...«

»Pa u tim je svatovima i vaš sinovac kumovao !«

»To baš i jest ono. Kažu, da je i on dobio po glavi, pa idem, da vidim i čujem.«

»Zar je to tako strašno bilo ?«

»Hajde sa mnom, da vidimo i čujemo!...«

Iz nedalekog šljivika zapoju ptičice neku bezbrižnu melodiju...

Stupali smo odmjereno. I nehotice sam se mišlju povratio svom pravnom problemu, pa dok sam se ja njime u sebi bavio, moj je komšija zamišljeniji nego obično razmišljao o sinoćnoj seoskoj krvavoj svadbi...

O sunčano svijetlo bljesnuše pred nama bajunete. Iz nekog dvorišta izašli su oružnici sa seoskim stražarom i pošli pred nama ulicom naprijed. Pred jednom se kućom skupilo nešto djece, pa izvjedljivo gledaju u razlupane prozore i odbite »šalufne«, što leže na zemlji. Na dvorišnim vrataščima stoji djevojka s bijelim rupčićem u ruci i dvjema suzama u očima. Ko da nešto očekuje...

Oružnici uđu u dvorište, a moj komšija i ja pređemo na drugu stranu ulice.

Na ulici stoji susjedov sinovac gologlav, u košulji.

»Šta je ?« zabrinuto zapita komšija.

»Zlo !«

»Kako ti ?«

»Dobro — ali oni...« pokaže njegov sinovac rukom prijeko.

Starcu je ipak malo odlanulo, kad je vidio, da se bar njegovu sinovcu nije ništa dogodilo.

Okrenuli smo se i zagledali u kuću noćašnje nesreće. Kroz razlupane prozore vidimo više osoba, gdje se miču, a gdjegdje i oružničku kapu. U dvorištu stoje kola spremna, da idu po komisiju, a pred kuhinjskim vratima nekoliko ljudi i žena razgovaraju pa katkada značajno mahnu rukom.

Moj komšija ispituje sinovca, a on bez reda pripovijeda ispreplićući pripovijedanje već običajnim irealnim rečenicama junaka, koji je sretno umakao...

Jedva sam razumio, što je zapravo bilo na stvari.

*

Dvije su seljačke kuće, iako vezane krvnim rodbinstvom, već niz godina u zavadi. Domaćin je jedne kuće zet domaćina druge. Poradi nekakvih se krmaka zet zavadio s tastom i šurjakom pa se zakleo na krvnu osvetu.

Šurjak mu se jučer ženio. Kažu, da se zaprijetio, da će mu pred oltarom srce nožem izvaditi. Ženi već nije dao ni blizu da ide ocu i majci, a kamo li na tu bratovu svadbu. Za volju manjega zla sirota je trpjela...

Čekao je, kad će svatovi u crkvu. Iznenadilo ga, kad su se svatovi provezli kolima, a do crkve ipak nije daleko. To ga je razjarilo. I u glavi mu se rodi strašan naum, za koji mu je trebalo noći...

Oko desete prenerazi u najvećem veselju goste snažna lupa po prozorima s ulice. Domaćin s nekolicinom iziđe, a ostali nastaviše pjevanku ne sluteći ništa. Najednom nasta vika i lupa u dvorištu i pred vratima. Muškarci poskaču, a popratı ih cika ženskadije.

Zamalo je bilo već dosta krvi. Mladoženja se onesvijestio...

Zet udario s nekim pomagačima sjekirom i noževima na tastovu kuću, na nepripravne svatove. Ostalo je osam što teže što lakše ranjenih...

Požar zetove strasti zahvatio je i tastovo gumno, koje je danas eto crno garište. Samo se još vidi malo dima, gdje se po garištu vuče podmuklo... mrko...

*

Maštom mi se redaju čudne neke slike, a nešto ko dim krije ih mome pogledu. Samo katkad mi se učini, kao da se veo dima rastanji, postane prozirniji, a kroza nj se ukažu neke tajanstvene prikaze s izrazom velike tuge i boli, kao da same sebe pitaju: Zašto se ljudsko srce kao kakva čaša zna toliko prepuniti mržnjom, te se ona izlijeva i na one, koji su tom srcu najbliži? Mjesto odgovora na to pitanje čini mi se, kao da iz neke daleke daljine čujem tajanstvene riječi:

»Dimi se gnjev Tvoj na ovce paše tvoje...«*

* Psalam 74.

GOLUBOVI

Sjedim na šetalištu. Jesenje me mazi sunce, kao da se rastaje od mene uz obećanje, da će na proljeće opet doći... Po pločniku se šeće nekoliko golubova — čas i odlete, jer ih je poplašio prolaznik.

Gledam ga. Seljak, zamišljen, spustio glavu, pa samo katkada baci prestrašeno pogled naprijed, kao da nešto čeka, što ga puni stravom. Stane. Pogleda na kuću. Ogleda se — i pogled mu se susretne s mojim. To kao da ga je još više smelo, pa je malo popostao, ali to je naglije onda šmugnuo za vrata...

I opet su dolijetali golubovi, da se na pločniku prošeću, na suncu ogriju...

*

Vozim se u brzom vlaku, a prijatelj mi pripovijeda zanimljiv slučaj iz svoga zvanja.

Sjedi on onomadne u svojoj odvjetničkoj pisarni i traži nešto među spisima tražbine baruna M. Taj čas netko pokuca na vrata.

»Naprijed!«

U sobu uđe gospodin ne baš odlične vanjštine. Prikaže se: trgovac iz sela Tajkovca, a dolazi u poslu zadužnice nedavno preminule Justine pl. Varčić. Izvadi iz džepa zadužnicu i pokaže je odvjetniku. Taj je pogleda.

»Varčić?... Na njezinu je kuću raspisana dražba...«

»Jest. Tu bih ja kupio...«

»Vi?...« pogleda ga pronicavo moj prijatelj.

Stanka.

»Tko su ovi svjedoci?«

»Levarac je stolar, a Darić je seljak...«

»Dobro. Stvar ću proučiti, a onda ću vam javiti, što ćemo za tih 6000 kruna poduzeti...«

Trgovac ode zadovoljno.

Odvjetnik pozove Darića. Siromah se seljak uplašio, što će advokat s njim. Hladan ga je znoj probio, kad je pokucao na njegova vrata.

»Jeste li vi Darić?«

»Ponizno... molim... ako izvolite... jesam...« mucao je seljak.

Odvjetniku se i nehotice potkrao smiješak kod pogleda na uprepašten lik seljakov.

»Što ste vi ono potpisali trgovcu Rodaju?«

»N... n... ne znam...«

»Ne znate?« strogo će odvjetnik.

»Ovaj... da prostite... Pozajmio on meni zimus triest forinti, kad sam moro platiti porciju... Odnio ja njemu umjesto interesa prase, za Uskrs gusku i purana, a kad je ustrebo, vozio sam ga u šumu, na vašar, na štaciju... Jesenas mu odvezo' četiri kola kukuruza... ,Jesmo l' sada namireni?' pitam ga. — ,Jesmo, jesmo,' veli on, ,ali potpiši još ovo!' On pruži papir, a ja ne razumijem ama baš ništa. — ,A oću l' i onda morati još šta da platim?' pitam ja njega. — ,Ma ne ćeš ništa više!' I ja potpiso eto, kako vaše gospodstvo i sami znate..«

Odvjetnik ga gledao, slušao njegovo prostodušno pričanje i zadovoljno klimao glavom.

»A je l' baš tako bilo?«

»Jest... da prostite... kako reko'...«

»A jeste li još štogod kada potpisali?«

»Nisam...«

Odvjetnik se malo zamislio.

»A poznate li kakvu Varčićku?«

»Ovaj... kako bi reko... pričo on meni nešto, ali znate, ne razumijem se ja u to...«

»Dakle ne poznate?«

»Ovaj...«

»No — govorite!«

»Znate, reko on meni, neka kažem, da poznam, al kad ne poznam, kako ću reći?«

»Dobro... dobro!«

Moj je prijatelj bio zadovoljan svojim istraživanjem.

Stvar je posve progledao. Trgovcu se Rodaju prohtjelo na jeftin način lijepe kuće. Patvorio je zadužnicu na svotu, koju nije Varčićki doista nikada dao, patvorio je njezin potpis, domogao se lukavštinom dvojice svjedoka — i sad je mislio, da je već sve gotovo.

Odvjetnik ga pozove, neka dođe k njemu.

»Gospodine Rodaju!...« reče mu, kad je došao.

»Molim...«

»Hoćete li imati što protiv toga, da ovu zadužnicu poderem?«

»Ali gospodine doktore...«

»A vidite, ja ću to svejedno učiniti.«

Rodaj problijedi, kad je opazio, kako mu odvjetnik hladnokrvno baca u peć uništenu nadu. Nije smogao ni riječi.

»Gospodine Rodaju, budite zadovoljni s tim rezultatom! Idite mirno kući i ne tražite razjašnjenja, jer sam vašu prevaru za vremena proučio...«

Dršćući od bijesa izašao je Rodaj iz odvjetničke pisarne snujući stotinu osveta jadnom seljaku Dariću.

»Samo onaj mi je sve pokvario! Ali čekaj...«

Stisnuo je pesnicu, podigao ruku. Jato se golubova poplašilo i odletjelo.

*

Stojim u dvorištu. Zagledao sam se kroz golo orahovo granje, na kom se skupilo jato svraka, u onaj vedri komad ljubičastoga neba, gdje se samo jedan oblačak bijel i proziran ljeska o suncu.

Na vratima čardaka sjede dva goluba i sunčaju se — možda i zadnji put ove jeseni.

U dvorište uđe strani seljak, sav poderan, zamazan, jadan. Moj Karo zalaje, golubovi zaguču, a ja se prenem.

»Molim, siromah, pogorelac...«

Pogledam ga i gle, — kao da sam to lice već negdje vidio. Samo gdje i kada? Tek kad sam mu dao dar, a on se okrenuo i otišao, sjetim se one beznačajne zgode iz grada, kad su golubovi s gradskog pločnika poplašeno odletjeli pred nekim seljakom. Jest, to je ono isto lice. I u isti čas mi dođe u pamet ona priča mog prijatelja odvjetnika... Šta? Zar je ovog jadnika stigla tako bezdušna osveta onog varalice?

Htio sam potrčati, da ga zaustavim, da ga pitam, da čujem... Ali zar bih mu tim što pomogao? Zar mu ne bih tim samo još povećao bol nad nesrećom, koju mu je prouzročila najgora ljudska zloba?...

S uzdahom sam se okrenuo, da ne gledam onaj jad, koji je u liku nesretnog seljaka napuštao moje dvorište. A ona dva goluba na vratima čardaka gukala su tako tužno... tužno...

ANDRINJUŠA

Slabo svijetlo probija kroz prozore seoskih kuća i prekida mrku sjenu uspavanog drveća ko moje tjeskobne grudi topao osjećaj srca...

Kroz mrak se gube bijele jesenje magle i padaju tamo na tamnu šumu, iz koje se diže crvenkasti dim lokomotive. Tišinom se snenoga sela razliježe monotoni šum željeznice ko šumor brza potoka na obronku brda. O kako je mio taj šum, kad te spominje najljepših stranica tvog životnog spomenara!

Idem cestom. Veče je toplo, zagrijano ko nekim proljetnim dahom, te se osjećam neobično lagodno u toj večernjoj svježoj toplini. U takvu se raspoloženju tako ugodno sanjari...

Prolazim kraj gostionice. Pred njom na stolu gori svijetlo. Dvojica sjede kod stola. Jednoga poznam: trgovac Wolf, — svi ga zovu — »Švabo«, — o kojem se širi javni šapat po selu, da je sav svoj imetak zgrnuo na način, koji se krsti lihvom ili možda čak i još gorim imenom. Nitko ga zato ne voli i ne poštuje, ali mnogi ga se boje te mu se ulagljivo klanjaju, jer teško je zamjeriti se onom, kome si dužan ili kome ćeš možda sutra u nevolji morati postati dužnik... No tko je onaj drugi, što s njim tu sjedi kod stola? Vidim: seljak je, mlad, stasit, ali ne sjećam se, da sam ga gdje dosad vidio.

Ne predajem se svojoj radoznalosti, da saznam, tko li je taj neznanac sa Švabom, već idem dalje. Večeras me ne zanima ništa, nego sav hoću da se predam uživanju u ovoj divnoj jesenskoj večeri, koja još jedamput tako neodoljivo dočarava ugođaj proljeća, prije nego siva jesen povede svoje vjetrovito i sumorno kolo oko stabalja te svojim varavim cjelovom stane trgati s njih lisnatu im halju...

Idem, upirem oči u zvijezde i duboko udišem dah, koji me tako voljko obavija izazivajući u cijelom mi biću neodoljivo daleke čežnje...

*

Nekoliko dana nisam izlazio. Sav sam se zabavio ostvarenjem jednog djela, od kojega se nisam htio otrgnuti, dok ga ne svršim. Kad sam iza tih nekoliko dana prvi put opet izašao iz kuće, uputim se na šetnju izvan sela. Kad ja — a ono se na kraju sela gradi nova kuća.

Jutarnje je zlato jesenjega sunca podrhtavalo na požutjelom lišću, koje će sad — na — šušnuti i pasti na rosnu travu...

Susrećem čika-Andriju Lucića, seoskog zvonara.

»Šta će to biti?« pitam ga pokazujući prema mjestu, gdje se počelo graditi.

»Tha, vidite, kuća...«

»A čija?«

»Nekog Melića iz četvrtog sela.«

»Tko je to?«

»Pa kako da vam kažem?... Ha, eno ga baš sa Švabom...« pokaže mi čika Andrija rukom prema zaokretu ceste.

Pogledam: tà to je onaj mladi nepoznati seljak, što sam ga neko veče sa Švabom vidio kod stola gostionice.

Idem dalje sa zvonarom, koji je pošao na groblje, pa ćemo do raskršća puta zajedno. Pitam ga, što mi zna reći o tom novom došljaku, koji će sad, kad sebi sagradi kuću, postati naš novi suseljanin, a on mi kazuje:

»Poznam ja zadrugu Melića, otkad pamtim. Žena mi je iz onog sela, pa sam i sam imao prilike zalaziti u tu veliku seljačku kuću, kojoj se, čini se, sprema ista sudbina ko i svim našim kućnim zadrugama. Ne mogu se one u današnjem vremenu održati. Raspadaju se. Ne znam, što je tom krivo. To ćete kao učeniji vi možda bolje znati. Ali mogu reći samo to, da je prije, dok smo imali u selu kućne zadruge, bilo bolje nego danas. Eto i ovaj mladi se Melić odijelio iz svoje zadruge pa došo u naše selo. Tu gradi sebi kuću, kupit će zemlje i urediti samostalno gospodarstvo. Pa i može, jer je, kažu,

dobio priličan dio. Iz bogate je zadruge. Samo eto mislim, da mu uza sve to nikad više ne će biti onako dobro, ko kad je živio u zadruzi s ostalom svojom braćom...«

Slušam zvonara i ne govorim ništa. Samo mi se čudno čini, što sam Melića već drugi put vidio sa Švabom. A eto i čika Andrija iza kratke šutnje dodaje:

»A pravo da kažem, bojim se, da ni to ne sluti na dobro, što se naš Švabo — ta znate ga, ko je i šta je on — toliko vrze oko tog mladog seljaka. Vidio sam, kako ga on časti salamom, vinom, pivom... A zašto? Ta Melić mu nije ni rod ni pomozbog... E, ali kažu: kupio Melić od njega ciglu i crijep... Tha, dat će Bog, sve će se vidjeti...«

Pred grobljem se rastajem od zvonara i idem dalje sam sa svojim mislima i predajem im se, da me vode, kudgod ih volja...

*

O Svisvetima bila Melićeva kuća iznapolja sva već gotova. Samo još iznutra da se uredi. Ako i u tom bude, kao što je iznapolja, e, onda nema šale — baš prava gospodska kuća. Stoji Melić na drumu, naslonio se o telegrafski stup pa zadovoljan pogled upro u svoj novi dom. Vidi se, sav uživa u toj svojoj krasnoj novoj kući. I tko zna, kakva mu sve duša veže čuvstva i nade uz ostvarenje tog vlastitog doma...

»Gledate, jelte?...« zaustavim se kraj njega, jer sam se s njim bio onomad upoznao u željeznici, kad smo se zajedno vozili u grad, pa ću eto opet s njim da zametnem razgovor. Bistar je i pametan, a s takvim seljacima uvijek volim razgovarati.

»Tha, da! Eto!...« kimne on s ponosnim smiješkom.

»Lijepa kuća! Nije šala, bila je i brzo gotova. Kao da je najedamput samo iz zemlje iznikla...«

»E, da mi gospodin Wolf nije pomogo, ne bi to tako lako išlo. Dobar mi je on kod toga bio.

Skoro bih reko: ko drugi otac...« prostodušno će mladi kućegazda. »Sve, štogod je kod gradnje ustrebalo, odmah mi je pribavio. Pa i kako bih se bio okrenuo, da mi nije bilo njegovih savjeta? I to, što velite, da je kuća lijepo sagrađena, moram samo njemu zahvaliti. Istina, to malo više košta...«

»Samo kad imate i možete...«

»Ta kako ću da vam kažem... nije, da sam baš imo previše. Jer nije dosta sama kuća, nego treba i zemlje. Od nje seljak živi. Jučer je eto bila dražba Jevićeve zemlje. Pomislite: dvadeset jutara za četrnaest hiljada kruna. I još kakve zemlje!« govori mi oduševljeno.

»Pa jeste li je kupili?» pitam.

»I jesam i nisam. U mene naime ponestalo novaca. Istrošio sam se na kuću, a od zadruge imam tek o Novoj godini dobiti još deset hiljada. I eto u toj mi je nevolji gospodin Wolf pomogo: pozajmio mi je dvije hiljade, da položim ko jamčevinu kod dražbe Jevićeve zemlje. Tako sam kupio tih dvadeset jutara. Samo me ipak sad mori briga, kako ću ostatak isplatiti. Treba još dvanaest hiljada, a ja ću o Novoj godini imati samo deset. Još bi gore bilo, da mi dođe rok, da moram ostatak prije platiti. Ali eto, hvala Bogu, Jević je uložio utok protiv dražbe, pa sad ne treba ništa više platiti, dok ne bude riješen taj njegov utok. A to može kod suda i tri - četiri mjeseca potrajati. Samo me to eto spasava...«

Stojim te večeri kraj poluotvorena prozora svoje sobe i gledam, kako kroz jesenji sumrak sablasne sjene predu večernju pređu oko seoskih kuća. Gledam i puštam mladim čežnjama, da kroz taj sumrak traže puta k nedosežnim ciljevima poletne duše...

Najednom čujem pod prozorom korake, kako dolaze i s jedne i s druge strane.

»Dobar veče, Jeviću!« javi se glas, koji mi zvuči poznato.

»Bog dao, gospodine!«

Zaustaviše se tik pored mog prozora.

»Baš sam želio, da se s tobom negdje nađem,« govori prvi glas. Kladio bih se, da je Švabin.

»A zbog čega?«

»Pa eto radi one tvoje zemlje...«

»Manite! Propalo, pa šta ću!« bolno će Jević.

»E, dragi moj, nije to tako. Pamet u glavu, jer možeš da je nekako sebi spasiš...«

»Šta?... A kako vi to mislite?« čujem, kako u Jevićevu glasu treperi neočekivani tračak nade.

»Evo čuj, što ću ti reći, pa ako hoćeš sebi dobro, poslušat ćeš moj savjet, a ako ne ćeš, od volje ti... Ti si protiv dražbe uložio utok. Otiđi sutra u sud i reci, da povlačiš taj utok. Onda će Melić morati za četrnaest dana isplatiti ostalih dvanaest hiljada. A on tog novca nema. Do novaca će on tek o Novoj godini doći. A ako bude moro prije platiti, pa ne bude imao, propada mu i položena jamčevina. Bit će zatim raspisana nova dražba. No ti znaš, da se u mene uvijek nađe novaca, pa bih ti ja mogao pomoći zajmom, da platiš onima, koji su ti zemlju natjerali na dražbu. I tako bi ti zemlja ostala...«

Najradije bih bio pljunuo kroz prozor u Švabino lice, takav me bijes obuzeo, kad sam te riječi čuo. Otišao sam od prozora, da dalje više ništa ne čujem. A drugo jutro sam na to bio zaboravio...

*

Došao sam čika-Andriji, zvonaru, čestitati Andrinje. Skupilo se tu i drugih seljaka, da za čestitku gucnu malo njegove rakije. Cijelo selo zna, da on na ovaj dan časti samo šljivovicom, koja je sedam godina stara. Svake godine, kad peče rakiju, meće on burence od petnaest litara nove rakije u stranu i zapisuje na njoj godinu: ta će se istom za sedam godina o Andrinju piti. Te tako svake godine. Sedam malih burenceta rakije čuva on kao najveće blago. A kad mu komšije i prijatelji dolaze na Andrinje u kuću, on se sav rastapa od milja, kad vidi, kako svi uživaju u njegovoj »andrinjuši«, kako je on tu rakiju prozvao.

Sjedimo tako oko stola i pijuckamo »andrinjuše«, pa se raspreo i razgovor.

»Jeste li čuli, kako je danas svršila nova dražba Jevićeve zemlje?« javi se čika Nikola, prvi zvonarev susjed.

»Kako? Kako?« okrenu se svi prema čika Nikoli.

»Čuli ste zacijelo, da je iza one prve dražbe Jević uložio utok, ali ga je već treći dan iznenada opozvo. Kažu, da ga je Švabo na to nagovorio. Sad je Melić trebao da plati ostalih dvanaest hiljada. Nije imo, pa su mu one dvije hiljade, to jest jamčevina, propale. Molio je i obilazio Švabu, neka mu pomogne, ali Švabo obećavo, dok dobije neki svoj novac iz Bosne. Tako sve do zadnjeg časa, dok nije rok prošo. Došla nova dražba. Jević se nado, da će mu Švabo dati zajam, pa da sebi spasi zemlju. Kaže, da mu je Švabo obećavo od danas na sutra — baš ko i Meliću. A kad je došla dražba, zemlju je kupio on — Švabo... Sad se i Jević i Melić lupaju po glavi. Nasjela su obojica lukavome Švabi. Skupo ga plaća svaki, ko ga ne pozna!...«

Ne znam, kako mi je »andrinjuša« najedamput postala nekako trpka... gorka...

*

Šetam se večeras pred kućom. Idem amo tamo, brojim zvijezde i spominjem se nekih lijepih prošlih dana, kad sam tako s večernjim zvijezdama počeo drugovati i sanjariti...

Koliko sam onda vjerovao u ljepotu i dobrotu, a koliko sam se u tom razočarao! Kudgod se okreneš, možeš da nabasaš na prljavštinu i gramzljivost. I da se o nju spotakneš, te da se ili svališ u provaliju ili barem i sam uprljaš onim gadom, u koji si pao...

A gle, zvijezde ne mare ništa za sve to, nego sjaju i večeras isto onako ljupko, vedro, veselo, kao što su sjale i onda, kad sam svijet, ljude, život gledao u ljepšem, idealnijem svijetlu nego danas.

»Dobar veče!« pozdravi me tiho neki prolaznik.

»Bog dao!« prenem se i prepoznajem Melića. Zaustavim ga i pitam, kako je to s Jevićevom zemljom bilo. A on mi kazuje. Ne vidim mu u mraku crta lica, ali po glasu mu razabirem jad, što mu je sjeo na dušu. Platio je dvije hiljade za zemlju, koja ipak nije postala njegova. Kao da je taj novac u vodu bacio. A morat će ga Švabi vratiti. Tako mu je on od novogodišnjega kolača dobar dio otkinuo.

»Samo da znam, zašto mi je to učinio. Zašto?...«

Htio bih mu odgovoriti na to pitanje, a ne mogu. Ne ću da ga još više ojadim.

Rastajemo se. On odlazi kroz mrak, a ja se još dugo šetam, zurim u tamne noćne obrise sela i maštam. U ustima kao da još uvijek osjećam trpčinu današnje »andrinjuše«, a u srcu melankoličnu potištenost, što mi se život sve više ukazuje u liku bešćutnog silnika, koji ti kida iz duše iluzije mladosti jednu za drugom, kao što jesen trga list za listom sa stabla, dok ne ostane golo...

KROZ MAGLU

Večernja melodija zimskih motiva širila se krajinom srijemskih elegija ko finale slatke uspavanke nad snježnom kolijevkom zime. Vjetar je donosio miris svježega snijega, dah prozirne magle i šapat uspavanih grana gologa drveća, a moj se uzdah miješao s njima u tihe akorde daleke čežnje...

Vraćao sam se s male veselice. Pod nogama mi je škripao snijeg, a meni se činilo, kao da još sjedim uz nekoga do glasovira, a ispod tipaka nam se izvijaju meki zvuci drage neke simfonije...

Najednom me prenu nečiji glasovi.

»Sunce jarko, ajdmo još na jednu litru!«

»Ali Milane, nemoj! Dosta je već...«

»Šta dosta! Ajd!«

Ugledam dvojicu, gdje se tamo na snijegu natežu.

»Pusti, Milane! Ajdmo kući. Nema smisla tako...«

»Ne brbljaj!...«

Pijani glasovi izgubili se u šumu vjetra i ledenih valova, a ja sam se zagledao u svoju sjenu, gdje se po saoniku protegla u sjaju metalne zimske mjesečine...

Prvi svoj zamamni cjelov bio mi je san već utisnuo u čelo, kad začuh pod prozorom isprekidanu pjesmu pijana grla: »...a ja ne ću, bojim se, umre-e-eću, haj!...« U maglici sanja tonuo sam u daleke krajeve...

*

Drugoga dana prije podne sjedim u pisarni trgovca Wolfa pa se pogađam s njim za vagon pšenice. Jamčio sam na mjenici svom bratiću, a taj otišao nekud u Mexiko pa se ne vraća više. Moram da mjenicu isplatim, treba mi za to novaca, a to Wolf vrlo dobro vidi pa hoće, da se na laku

ruku dočepa moje pšenice. I zato sam se stoti put već zavjerio, da nikome više ne ću potpisivati mjenice...

U pisarnu uđe Wolfov knjigovođa.

»No, šta je?« pogleda ga šef.

»Evo dobio sam...« radosno će onaj i istrese na stol čitav kup sitnoga novca. Dok su ga oni prebrajali, sjetio sam se po nečijem kazivanju, što je na stvari. Dobili smo pred nekoliko mjeseci mladog svećenika za upravitelja župe. Kako se tek početkom druge godine plaća, ustrebalo mu je novaca, pa se obratio na Wolfa. Taj mu je drage volje posudio, ali mu je župnik morao potpisati mjenicu. Međutim se trgovac ipak uplašio za svoje novce pa je u mjesec dana već treći put slao knjigovođu k župniku. Sad su se blagosivale kuće, pa je Wolf dobro znao, da će sada u njega biti novaca. I nije se prevario, iako je — sudeći po sitnom novcu — župnik jedva skupio, koliko je bio dužan...

»A kamate?« najednom će trgovac.

»Pa za ovo mjesec dana to ne iznosi toliko!«

»Nije tako! Moramo i to tražiti!«

»Pa on će to valjda sam s vama obračunati...«

Knjigovođa pođe na svoje mjesto.

»Stanite!« ustavi ga šef. »Otiđite do kuće Milana Vranjačića, koji je jutros umro, tražite od njegove udovice priznanje, da mi je on dužan 2 tisuće kruna. Ona već zna za taj dug. Donesite mi od nje pismeno...«

Kad je knjigovođa otišao, obratim se ja k trgovcu:

»Što? Vranjačić da je umro? Ta sinoć ga još vidjeh napita...« i sjetim se one dvojice na snijegu.

»Udarila ga kap...«

Nastavili smo našu trgovačku pogodbu uz mirisni dim bosanskoga duhana i šum vatre u željeznoj peći...

Pred tri je godine Vranjačić gradio kuću, pa kako mu je ustrebalo novaca, posudio ih je uz skupe kamate od trgovca Wolfa. Kad se godinu dana zatim ženio, primio je njegov tast mjesto jednog dijela miraza taj dug na sebe. Wolf se intabulirao na zemlju Vranjačićeva tasta.

Međutim Vranjačićeva žena nije zapravo ništa znala o toj intabulaciji, ali o dugu je još prije slušala od svoga muža samoga. Često se čini u obiteljima tako velika pogreška, što se i žena ne uputi potanko u sve imovinske stvari.

Kad je Wolfov knjigovođa došao k mladoj udovici, našao ju je u najtežim bolima velikoga udarca, pa se ona kao kroz san jedva sjetila, što on od nje traži. Ne misleći gotovo ništa potpisala je očitovanje...

Tako je uspjelo lihvaru, da mu je povraćena dvostruka glavnica.

*

Sjedim kod župnika, koji mi se tuži na svoju nezgodu. Kad je isplatio trgovčevu knjigovođi svoj dug, zaboravio je da traži mjenicu natrag. Sad su prošla tri mjeseca, otkako je novac posudio, pa ga trgovac opomenuo, neka mjenicu ili isplati ili produži.

»Zar nisam već isplatio?« došao župnik k njemu.

»Ja o tom ništa ne znam, vele časni...« kao lija se smješkao Wolf.

»Ali vaš knjigovođa...«

»Šta?... Gdje je taj sada! Otpustio sam ga...«

Župniku ne preostade drugo, nego da se nagodi, pa mu je trgovac »iz osobita obzira« popustio, da ne mora platiti nikakvih kamata.

»Skupo sam ih platio!...«

Ožujski je vjetrić odnio župnikov uzdah tamo prema istoku, gdje je sunčev pogled zlatnih zraka raspršivao prozirnu zimsku maglu...

MEKANI PERA

Vozim se u čamcu. Površina je rijeke lako namreškana od vjetrića, koji popuhuje i kroz prvi večernji suton razblažuje ljetnu žegu, što je danas bila kao mora pala na selo. Gotovo da se nije moglo disati, već da dašćeš kao ono pseto, što se uvuklo pod čardak pa ispod njega cijeli dan nije izlazilo. Tek kad je sunce stalo po nebu tamo iza crkvenog tornja da silazi, pošao sam, da se okupam u rijeci. I sad se okupan i osvježen vozim u čamcu.

Ususret mi dolazi drugi čamac, pa će se tik pored moga provesti. U njemu se vozi Mekani Pera.

»Odakle, čika-Pero?« pitam ga.

»Ta eto... kod šume sam napeco malo ribe...« odgovara i prestaje veslati, a brci mu gotovo pokrili usta, pa im krajevi vise čak ispod brade.

»Hoće l' biti dosta za večeru?«

»Hoće vraga! Da nisam skuvo u podne kupusa, pa ga je ostalo i za veče, ostade ja kraj ovih ribica prazna želuca.«

»Šta, zar vi, čika-Pero, sebi sami kuhate?« izmakne mi pitanje, koje sam u isti tren požalio.

»A da ko će?« spusti on glavu, kao da se zagledao u vodu, pa zavesla iznova.

Okrenem se i gledam za njegovim čamcem, kako reže vodu, koja se iza njega širi, kao da nekoga zove u svoj zagrljaj...

*

Sjedim te večeri pred deda-Josinom kućom. Šišmiši lete po zraku, djeca se uz cirikanje nagaNjaju po prašini na drumu, a kraj komšinskog duda stoji dvoje mladih zaljubljenika — znam ih, to je čika-Martinov Rajko i počimaljka Živka — stoje i razgovaraju tihi svoj razgovor, koji nitko od nas ne čuje, a kojemu sadržaj ipak svi znamo...

»Zašto, deda-Joso, svijet čika-Peru zove Mekani?« pitam, što sam već davno htio da znam.

»Zašto?« pogleda me on. »Zar ti to još nikad nisam reko?«

»Niste. Ne bih vas pitao, da jeste,« odgovaram.

»E, pa dobro. Slušaj!« veli mi on, potegne nekoliko dimova iz lule pa će da mi kazuje: »Bili smo momci. On nekoliko godina mlađi od mene. Jednoga dana dođe u naše selo nekaki komendijaš. Dao je bubnjati po selu, da umije svakakve čarolije, pa da to dođemo vidjeti. Hajd, velim, idem i ja, da to čudo vidim. I zbilja je svakog čuda stvaro. Čas stuče sat u avanu, pa ga onda opet čitav vadi iz njega. Drži tri karte u ruci, a kad ih stane brojiti i bacati u zrak, one ko da mu bez kraja i konca niču u rukama, te sipa pravu kišu od karata. Ulije u bocu vodu, a kad nalijeva u čaše, u jednoj žuta, u drugoj crvena, u trećoj crna ko tinta. I tako čarolija za čarolijom. Najedared će, veli, jedno prijesno i kuhano jaje dati nama pa će nam okrenuti leđa, a mi da ih sakrijemo, kud koje hoćemo, on će već pogoditi, kuda smo koje stavili. Ja uzmem obadva jajeta pa jedno pružim neznam više ni sam komu, a drugo brže-bolje metnem Peri pod šubaru. Okrene se komendijaš opet prema nama, gleda nas i obilazi redom, a onda najedamput stane pred Perom, lupi šakom po njegovoj šubari pa će: ‚Evo mekanoga!' A ispod šubare stane Peri curiti žumanjak. Kad Pera podiže šubaru, a kosa mu se sva ulijepila od bjelanjka, a žuti se od žumanjka, Bogo mili, ko da si je pozlatio. Prasnemo u smijeh, a moj ti se Pera psujući i komendijaša i sve nas pokupi kući... Eto odonda je mlađarija, kad bi Pera prošo sokakom, za njim stala vikati: ‚Evo mekanoga!' I tako on ostade Mekani do dana današnjega...«

Smijem se tom deda-Josinu kazivanju, a smije se i on. Pa će onda:

»Al on i jeste mekan. Ili zar ne radi njegova mutava Manda s njim, šta ju je volja? Baš ko što

se mijesi mekano tijesto. Ta svi znamo, da ona ko kakva gospoja samo ljenčari, a on sve u kući radi, i sprema i redi i kuva...«

Noć se smrkla. Šišmiši prestali letjeti po zraku. Majke pokupile djecu s druma na spavanje. A i Rajko i Živka završili svoj ašik-divan pa se rastali.

Rastadoh se i ja od deda-Jose, on da ode na počinak, a ja ću se još malo prošetati na tom svježem ljetnom večernjem zraku. Na takvoj večernjoj šetnji mlado srce tako slatko sanjari...

*

Nedjelja prošetala u svečanom ruhu selom. Žarko je sunce prati do crkve pa onda nastavi svoj žeženi nebeski put.

Na poloju nastala neka strka. Trče ljudi s jedne strane od jabučare, a s druge od sela. Lete jedni prema drugima, viču, mašu rukama, a kad se sastadoše, zgrabiše se. Počupali se. Potukli se.

»Pejo! Pejo! Ne bilo te, Pejo, di si, da vidiš, šta je ono na poloju?« viče mutava Manda pred svojom kućom, koju je dala sazidati na kat, da može, kako sama veli, s balkona pljuckati na sav prosti svijet.

Nema čika-Pere. Valjda je negdje straga u avliji pa ne čuje, kako ga njegova baba zove. Ne bi se on inače usudio da ne dođe. Kad ona vikne, on se u tren stvori pred njom. A sada ga nema.

Ona sva usplahirena — onako mala, debela i zdepasta, kakva je — uđe u kuću, pa po stepenicama na kat. U sobi izvadi iz ormara durbin, koji joj je njen Pera morao kupiti, da njom može daleko gledati sa svoga kata. S durbinom izađe na balkon pa ga naperi prema poloju.

Gleda ona kroz durbin, a komšije na sokaku pripovijedaju, kako su se seljaci zavadili radi neke livade zemljišne zajednice pa se eno potukli. Pravi rat.

Trče ljudi eno iz sela, da učine toj tučnjavi kraj, jer bi još moglo doći i do krvi, a mutava Manda gleda sa svog balkona kroz durbin i sve cikće:

»Tutu se! Neta se samo tutu! Neta se pobiju! Biće manje gadova u selu! Pljuckam ja na sve njih, ne bilo ih!... Uf, a di je onaj moj Metani Peja?« sjeti se ona, kad su se na poloju ljudi već prestali tući i počeli da se razilaze.

Uđe mutava Manda s balkona u sobu, spremi durbin opet u ormar, pa onda da će niz stepenice dolje s prvoga kata.

»Di si, Pejo, gade sugavi?« vikne ona — i baš da stane na prvu stepenicu stubišta, kad joj noga izmače, i ona se ko vreća prevali te se ko kamen skotrlja niz stepenice. Samo je divlje zajauknula, a onda na dnu stepenica ostala ležati.

Tako ju je tu našao njen Mekani Pera. Tako su je našli i komšije, koji su dotrčali, kad su čuli jauk čika-Perin.

»Mutava Manda slomila vrat!« raširio se kao munja glas po selu.

»Bar se Mekani Pera oslobodio bijede!« govorili ljudi.

»Bar ne će sad imati ko da pljucka s onog balkona po sirotinji!« govorile žene.

Ali kad ju je svijet dva dana kasnije pratio na groblje, malo je tko mogao da se suzdrži od suza videći, kako Mekani Pera plače kao malo dijete. Bio je tu sad mekši nego ikada u životu...

LUDA SOKA

Nekoliko godina me nije bilo kod kuće. U to se vrijeme štošta promijenilo u selu. Jakovčev Vinko se oženio Janjom, počimaljkom, premda je cijelo selo mislilo, da će se ona udati za Kozarića Stipu. Ali eto Stipa se probećario i ostao bez Janje pa onda od jada otišao u Ameriku. Deda Aca Vukić je umro, te mu je sad u njegovoj kući ostala sama samcata baba, jer nisu imali djece, ali i ona kanda ne će više dugo. Mjesto jedne učiteljice sada su u selu dvije, ali ova će se nova, kažu, skoro udati za nekakvog profesora u Osijeku, zato gotovo ni ne izlazi nikuda u selo. Mnogi je još nisu ni vidjeli, pa nije čudo, da o njoj bablji jezici svega i svašta naklapaju. Onaj Švaba, šumski trgovac, koji nije htio nikada da jede kruha od hrvatske pšenice nego samo od madžarske, odselio se nekuda u Madžarsku, čak je iz groba dao odvesti i svoju pokojnu ženu, samo da ništa svoga ne ostavi u ovoj našoj hrvatskoj zemlji, pa kad svijet na groblju baci pogled na njegovu uzidanu grobnicu, koja sad prazna zija, samo kažu: »Neka svoju Madžarsku usreći onoliko, koliko je Hrvatsku mrzio!«

I tako eto svakakvih novosti u selu, kudagod se okrenem. A skoro sam i zaboravio reći, da je tamo kod šume iza sela sagrađena i nova ćuprija. Nisam je još vidio pa sam se onomad otputio onamo na šetnju.

Idem sokakom prema kraju sela, a prema meni dolazi neka žena. Ni ne gledam je, jer je ne poznam, ali ona najedamput stade pred mene.

»Hajde, da se sastavimo!« veli mi.

Ja je gledam u čudu. Čupava je, odrpana, oči joj se, koje je uprla u mene, krijese. Vidim odmah, da nije pri pameti, pa je zaobiđoh i pođoh dalje svojim putem.

»Gad! Lopov! Propalica! I taj misli, da sam ja...« čujem, kako za mnom mrmlja.

Kad sam odmakao malo dalje, okrenem se i vidim, kako je stala pred čika-Martina pa i njemu kaže:

»Hajde, da se sastavimo!«

A on joj stavio ruku na rame pa će joj:

»Hajde, Soko, samo idi mirno kući!«

Ona se nasmije i bez riječi ode dalje, a ja pričekam čika-Martina, da ga pitam, kakva je to luđakinja.

»Zar se ne sjećaš Soke Talandrićeve? Mati je prisilila, da se uda za čovjeka, kojega ona nije volila, pa eto šta je uradila...«

I stao mi je da priča...

*

Soka je bila lijepa djevojka. Lijepa, ali puka sirotinja. Otac joj je mlad umro, a mati je svoju jedinicu odhranila radeći kao nadničarka.

»Samo da mi je dogurati Soku do udaje!« govorila je mati. »Pa da je udam za nekoga, ko nije ovaka sinja sirotinja ko mi! Valjda će i meni onda jedared biti lakše!...«

Za lijepom Sokom mnogi su se momci ogledavali. Ali mati joj je namislila, da je uda za Đoku Velića. Nije više mlad, ružan je, kozičav u licu, ali ima kuću i dvanaest jutara zemlje. Na tom se da živjeti.

Badava se Soka otimala, protivila.

»Moraš — ili ću te zadaviti, da te nemam!« prijetila joj se mati.

I tako se Soka udala za Đoku.

Naravski o kakvoj sreći tu nije moglo biti ni divana. Još prvih nekoliko mjeseci hajd nekako, ali kad poslije — nije bilo dana, a da nije bilo vike i tučnjave u Đokinoj kući.

Tek sad je mati vidjela, što je uradila. Od jada i tuge, što je kćer unesrećila, stala je samo da vene i gine. Po cijele je dane lutala okolo. Nije pazila, da li je lijepo ili ružno vrijeme. I tako ju je pred jesen uhvatila negdje noć i kiša, te je navukla upalu pluća, od koje je četvrti dan legla u grob.

Soka nije baš žalila za materom. Mati nije imala srca za nju, kad ju je uvalila u ovu bračnu nesreću, pa nije ni ona imala srca za mater. Ni suze nije prolila za njom.

»Vidi gadnjare!« govorile su babe na sprovodu. »Ko da joj to nije bila mati, koja ju je rodila! E, baš je taj današnji mladi svijet!...«

Svađa i tučnjava se u Đokinoj kući nastavila još gore nego prije. Svijet je stao da šapuće, da Soka s nekim bećarinom Gojkom vara Đoku. Došlo to i Đoki do ušiju, pa zlo i naopako. Stao je da se od jada opija pa kad bi se onako nakresan vratio iz birtije kući, stao bi Soku tući ko — Bože mi prosti — kakvo marvinče.

Soka to nije dugo izdržala. Smislila je, da se riješi muža, koga nesamo da nikad nije volila, nego ga je dapače svom dušom mrzila. I što je smislila, to je jedne noći sa svojim dilberom Gojkom i uradila: dočekali Đoku, kad je pijan došao iz birtije, ugušili ga i bacili u bunar...

Svanulo lijepo jesensko jutro. Sunce je svojom punom toplinom još jedamput zagrlilo kuće i bašče, pomilovalo grane drveća, s kojih se stalo sipati lišće, i veselo se ogledavalo u površini mirne rijeke, kao djevojka kad se ogledava u ogledalu.

A kraj bunara u Đokinoj avliji sjedi Soka sva raščupana i izbuljenih očiju pa na svakog, tko naiđe, viče:

»Nisam ja! Nisam to ja!«

I udri u plač.

Strčale se komšinske žene, da vide, šta se to sa Sokom dešava, a ona im ne da ni blizu bunaru, nego samo viče:

»Nisam ja! Nisam to ja!«

I čupa se za kosu i plače.

Došli i ljudi, pa kad su vidjeli, da je šenula pameću, polili je kablom vode i uhvatili. Ona se bacala, grizla, udarala nogama sve vičući: »Nisam ja! Nisam to ja!« Ali ljudi su je nadjačali, svezali i odnijeli u kuću.

Dotle su žene pritrčale bunaru i ciknule od strave, kad su ugledale mrtvog čovjeka u bunarskoj vodi...

»Jao, Đoko, udavi te nesretnica!« zajaukale komšinice.

A iz kuće čula se Sokina divlja dreka:

»Nisam ja! Nisam to ja!«

Žandari su još isti dan uhapsili i Gojka, a kad su ga doveli pred Soku, ona se samo zagledala u nj, zamuknula i ni riječi više nisu izvukli iz nje. Šutjela je, kad su i Gojka i nju odveli u grad u zatvor. Šutjela je, kad je stajala s njim pred sudom. Šutjela je, kad su njega osudili na vješala, a nju, da bude strpana u ludnicu. Šutjela je, kad su i nju doveli na Gojkovo vješanje, i gledala, kao da se sve to nje ni najmanje ne tiče.

U ludnici je bila mirna, pa su je nakon nekog vremena kao bezopasnu poslali kući, da živi na svom. Dobila je skrbnika, koji se brine za kuću, zemlju i za nju.

Mirna je i poslušna. Sate i sate prosjedi kraj bunara, ali nikada da pogleda u nj. Onda ustane i prođe kroz selo. Svakomu, koga sretne, govori:

»Hajde, da se sastavimo!«

Svijet je na to već navikao. Metneš joj ruku na rame pa ideš svojim putem dalje, a ona je zadovoljna. Drži valjda, da se tako izmiruje s cijelim svijetom...

*

Kad sam se vraćao od nove šumske ćuprije u selo, opet sam se susreo s ludom Sokom.

»Hajde, da se sastavimo!« stala je opet preda me.

Učinio sam i ja, kao što i drugi rade, da ne mutim njena uvjerenja o općem izmirenju s njenom sudbinom...

MIHA KUČEBER

Išao je sokakom, na lijevo oko škiljio, na desnu nogu malo šepesao, a svoju čarobnu košaru, pokrivenu šarenim rupcem, nosio je na remenu preko ramena. Za tom košarom otimale su se sve dječje oči, pa i moje. Već nekoliko mi se puta ona razotkrila u svoj svojoj zamamnosti. To je bivalo, kad sam poslije popodnevne škole znao otići po oca u mlin, da s njim idem kući, a on bi mjesto kući s učiteljem skrenuo Joški birtašu na koju čašicu.

»Hajde — samo malo, pa ćemo kući!« uveo bi i mene u birtiju.

Sjedio bih postrance, dok bi njih dvojica pijuckali. Da nije bilo one tamburice, što je tu visjela na zidu i kojoj sam svojim prstićima rado prebirao po žicama, ne znam, kako bih mogao bio tako do sedam, osam sati uveče — a često i duže — čekati, dok se otac i učitelj ne nakane kući.

Ali kad bi se otvorila vrata i kad bi se na njima pojavio Miha Kučeber sa svojom košarom, tambura bi mi se bila odmah spustila iz ruku. Oči bi mi se upiljile u ono čarobno bonbonsko blago, što ga je Kučeber pred nama otkrio odgrnuvši rubac s košare i koje je tu bilo naslagano u zamamnim kutijama.

»Izvolite, gospodje!« izvukao bi Kučeber kesu iz džepa i protresao njom, da su zavodljivo zašuštali smotani papirići s brojevima »za secovanje«.

Stajao bi i čekao, hoće li mu biti namignuto, da pruži kesu. Ako je moj otac bio posebno dobre volje, rekao bi:

»Pa hajde, Miha! Par — nepar!«

Kučeber bi iznova protresao kesu, prišao k ocu, koji bi turio ruku u nju i izvukavši broj rekao:

»Par!«

Ali bio je izvukao neparni broj.

»Još jedamput! Opet par!« otac će.

Ni drugi put nije poslužila sreća, a u meni je djetinje srdašce sve jače kucalo od čekanja i uzbuđenja.

»Po treći put par!« vikne otac.

Jedva jedvice se kod četvrtog vučenja sreća pokazala sklona. A onda se ni kod petog nije iznevjerila.

»Hajde, sine, biraj, šta ti se sviđa!« uputio bi me otac košari Mihe Kučebera, kojemu je na ruku stavio sekser za svih pet vučenja. A Kučeber mi je pokazao, od kojih sve kutija mogu da biram za ta dva zgoditka.

Učitelj se samo smješkao gledajući moju djetinju sreću pred Kučeberovom košarom. Jednom takvom zgodom mahnuo je i on Mihi rukom, neka i njemu pruži kesu.

»Ja ću tri na sto!« reče.

Izvukao je tri broja. Ako im zbroj bude ispod stotine, onda je dobio.

»Sedam...« odmota učo prvi broj. »Šezdeset tri...« odmota drugi broj polakše nego prvi. »Koliko je to zajedno?« upita me.

»Sedamdeset,« odgovorim, jer sam bio dobar račundžija.

»A sada da vidimo, koliki će biti treći broj,« učo će odmatajući treću ceduljicu još polakše. No prije nego ju je posve odmotao, dohvati čašu, da iz nje gucne pa da onda kuražnije zaviri u tu treću cedulju. Teda-negda ju je razmotao i kliknuo:

»Dvadeset osam! Ukupno devedeset osam!«

Već kod prvog poteza zapao je dakle uču zgoditak.

»Još enkrat, gospod učitelj!« ponudi Miha Kučeber.

»Dosta je! Sreću ne valja previše vući u napast!« odgovori učo, pruži Mihi dvije krajcare, a meni kutiju bonbona, koju je sam izabrao iz košare.

Ej, da ste mogli zaviriti u presretno srdašce devetgodišnjeg pučkoškolca, pred kojim su sad bile neslućene tri kutije bonbona! Ne bi me nad

njima sad neumoljivi san bio svladao, pa da su otac i učo ne-znam dokle još u noć sjedjeli uz čašu...

*

Od nekog sam vremena primijetio, da je Miha Kučeber počeo dolaziti nedjeljom i u crkvu. To je odonda, otkad su čak iz Kranjske, odakle je i on, došli radnici, da rade kod sječe naših šuma. Nikad nisam drugih radnika viđao u crkvi, ali ti su Kranjci svake nedjelje dolazili iz šume u selo na misu. Naši su ih ljudi u čudu gledali, kad ih je po trideset tak znalo ispuniti sav stražnji dio crkve. Mi smo djeca samo zirkali u onu naušnicu, koju je svaki od njih imao u desnom uhu. A mnoga je žena vrativši se iz crkve govorila:

»To su neki dobri ljudi, ti Kranjci. Eto nema nedjelje, a da ne dođu u crkvu. A ne ko ovi naši muškarci, sram ih bilo!« ...

Ali kod tog bi ipak pazila, da je njen čovjek ne čuje, jer ko zna, ne bi li đipio, a onda zlo i naopako...

Jednog dana nađem Mihu Kučebera, kako sjedi na klupi pred našom kućom. Kraj njega njegova košara, a on čita neke novine.

Ja stao postrance pa piljim u njegovu košaru, a on samo čita i čita. Najedamput spusti novine, spazi mene i zovne me:

»Hej, mali, dođi bliže!«

Nisam se ustručavao. Stanem kraj njega.

»Vidiš li ove novine?« upita on.

»Vidim,« odgovorim.

»A znaš li ovo čitati?«

Zagledam se u novine, pokušam u sebi da čitam, ali ništa ne razumijem.

»No, znaš li?« pita on.

»Ne znam. Tako se ne uči kod nas u školi,« velim ja.

»Pa to se zna. U ovim novinama ne piše hrvatski nego slovenski. Mi u Kranjskoj smo Slovenci.«

Ja samo gledam u njega, a on se raspripovijedao:

»Jest, mi smo Slovenci. A lijepa je naša slovenska domovina. Nije tako ravna kao Srijem. Kod nas su bregovi. Naša zemlja nije rodna kao vaša. Zato smo mi Kranjci siromašniji nego vi Srijemci. I eto onda moramo ići po svijetu, da zarađujemo kruha. Naši radnici dolaze u vaše šume, a mi kučeberi kud koji. Tako sam i ja došao u ovo selo...«

»Pa zar kod vas ima puno kučebera?« iznenadim se ja.

»Ima cijelo jedno mjesto, koje se zove Kočevje,« protumači mi on. »Po tom nas zovu kod vas kučeberi...«

»A bi li vi, čika Miho, volili biti tamo u Kranjskoj ili ostati kod nas?« upitam, kao da sam se bojao, da naše selo ne će jednoga dana ostati bez kučebera.

Nije odmah odgovorio. Časkom je šutio, prešao rukom preko čela, kao da tjera od sebe neke misli, pa će onda:

»Još kako bih volio biti kod kuće u Kranjskoj. Crne uspomene otjerale su me u svijet. Imao sam ženu i dijete. Jednog smo dana kupili sijeno na livadi. Udarila bura. Stalo grmiti i sijevati. Kad kod nas grmi, onda tutnje naši bregovi, da je strahota. Žena se s djetetom sklonila pred kišom pod neko drvo, dok sam ja još ostao kod posla oko sijena. Najedamput kao da se zemlja poda mnom zatresla. Pukao je grom pa ravno u ono drvo. Kad sam došao k sebi, vidim: pod drvetom leže mi žena i dijete mrtvi. Ubio ih grom...«

On zašuti. Suza mu se zacaklila u desnom oku, koje nije bilo škiljavo.

»Radi te sam nesreće prokleo i Boga i rodnu zemlju,« nastavi. »Otišao sam u svijet, pa eto me već tolike godine ovdje u Srijemu. I sve je bilo dobro, dok nisu došli oni šumski radnici iz Kranjske. Jedan je među njima baš iz mog rodnog mjesta. Sastajući se s njima osjetio sam, da se u meni nešto budi, što je dugo bilo uspavano. Ti još ne znaš, sinko, što je ljubav prema rodnome kraju, prema

domovini, ali znat ćeš, kad narasteš. Eto ona mi se vratila, kad sam se sastao sa svojim zemljacima. A s njom i kajanje, što sam hulio na Boga. Mi smo Slovenci vjerni katolici, jer znamo, da nas samo vjera naša čuva, da ne propadnemo...«

Nisam svega razumio, što mi je rekao, ali sam ipak sve njegove riječi zapamtio. Pa kad mi je na kraju izvadio iz košare od svojih čarobnih bonbona, dao mi ih pa otišao, ja sam još dugo razmišljao o svemu, što mi je govorio, a najviše o onom gromu, koji mu je ubio ženu i dijete. I meni se kod pomisli na taj grom sva djetinja duša potresla...

*

Jednoga dana nestalo Mihe Kučebera iz našeg sela. Bilo je to, kad su se šumski radnici svršivši sječu u šumi vraćali svojim kućama. S onim kranjskim radnicima otišao je i Miha u svoju domovinu.

Žalio sam za njim. Često mi se njegov lik vraća u pamet. Po njemu sam se susreo s prvim Slovencem u svom životu. I kadgod se sjetim, kako mi je on otkrio svoju dušu, tako mi je, kao da je ono svoju dušu otkrio cijeli narod, komu se Miha Kučeber nakon tolikih godina lutanja po našem Srijemu sa srcem punim čežnje opet vratio...

LIJEPI JANO

Kad je godina dobra, kao što je, hvala Bogu, evo ova, kod čika-Damjana se vrši nekoliko dana. Gamara se do gamare na njegovu guvnu poredale kao cijeli mali sokak, kroz koji prolazi vršalica mašina proždirući snopove, puneći vreće jedrim zrnjem i izbacujući ovršenu slamu na nove stogove, što su se tromo raskokali kao — Bože mi prosti — stare babuskare.

»Hiljadu sto šeset krsta, neka bude Bogu dragom hvala i slava!« zadovoljno gleda čika Damjan svoje gamare, kad je zadnji snop bio smješten na guvnu. »Sad samo da mi je to i što prije ovršiti!«

Već dugo on razmišlja, čiju će mašinu uzeti, da mu vrši. Do pred nekoliko godina bila je u selu samo jedna mašina, majstor-Pajina, ali mala je pa ovrši jedva sto pedeset krsta na dan. Ni za osam dana da svrši kod čika-Damjana, a i drugi seljaci ne mogu da se načekaju, kad će na njih red doći. Dva je mjeseca trajala vršidba, dok se sve u selu nije površilo. Dođu i kiše, pa bude kvara, da Bog sačuva. Bolje je, otkad se iz Bačke u naše selo doselio majstor Adam sa svoje dvije mašine: odonda se vršidba kod nas svršava za mjesec dana, a majstor Adam sa svojim mašinama dospije još i u druga dva sela, da i ondje vrši.

Sad je i majstor Žiga kupio novu novcatu mašinu. Vrši, da je milina. Nju bi čika Damjan najradije uzeo. Ali opet nije siguran, da bi mu ovršila tako brzo kao majstor-Adamova. Pa onda kubura s nadničarima! A ako uzme majstor-Adamovu mašinu, ni po brige, jer on ima svoje ljude, koji idu s njegovom mašinom, pa se za njih računa tri procente više i sve sami svrše. I još kako: nema tu ljenčarenja kao kod naših nadničara, nego se u četiri ujutro počne pa tjera, ako je mjesečina, i do deset uveče. Kad se radi, neka bude i što prije go-

tovo. A to je čika-Damjanu po volji. I zato se na koncu ipak odlučio za majstor-Adamovu mašinu.

Ode do njega.

»Kad ćete, majstor-Adame, s mašinom na moje guvno ?« pita ga.

»Pa mogu, čika Damjane, ako vam je s voljom, čim svršim kod Pere Vozarića i Kuzme Ilića. Prvi ima četiri stotine krsta, a drugi jedva trista. To je za dva dana gotovo ko ništa,« veli majstor Adam.

»A za koliko ćete dana moje ovršiti ?« radoznalo gleda čika Damjan u njega.

»Evo moje glave, ako vam to moji Slovaci ne ovrše za tri dana !«

Čika Damjan je zadovoljan. Kad je s majstor-Adamom sve utanačio, pa već da pođe, najedamput se sjeti, da ga priupita :

»A recite mi, majstore, otkuda su vam ti vaši Slovaci ?«

»Otkuda su ? Iz Selenče u Bačkoj,« odgovara majstor Adam. »Čestit vam je to svijet, samo što može biti, a dobri katolici, da im treba para tražiti. Uostalom takav je cijeli slovački narod. Služio sam vojsku u Slovačkoj. Mi smo bački Šokci i Bunjevci bili po madžarskim regimentama, pa su mnogi od nas dospjeli i u Slovačku. Tako sam eto i ja bio bačen onamo pa sam upoznao i njihovu čestitost i slovačke krajeve i slovačku dobrotu i tako sam Slovake zavolio, da sam kasnije stao raditi s bačkim Slovacima, koji su se već davno doselili iz Slovačke, ali ostali su, kakvi su i bili u svojoj domovini...«

Pred veče je čika Damjan otišao na Vozarića guvno, da vidi, hoće li zbilja prekosutra, to jest u petak, mašina moći doći k njemu. Stao je u kraj pa samo gleda, kako ti Slovaci rade. Milina je to vidjeti. Nema tu, da se postajkuje, razgovara, komedija, ili da jedni moraju više tegliti zato, jer drugi »markiraju«. Tu je cijelo društvo oko mašine kao jedan čovjek : svi rade jednako marljivo, jednako predano, jednako brzo. Na svakom vidiš, da sve svoje sile ulaže u zajednički rad, od kojega će svi imati to veću korist, što se bude bolje i brže radilo. Zarada će se dijeliti na jednake dijelove, pa je pravo, da svaki jednako i radi.

Mrak se već raskrilio nad mašinom, nad guvnom i nad cijelim selom, ali Slovaci još ne prestaju, već tjeraju, dok ne svrše i ono pola gamare, što je još bilo ostalo. Ne vrijedi, da to ostane za sutra. Bila bi to samo danguba. A nisu oni čak iz Bačke došli, da ma i časak dangube, već da rade i zarade. Malo je dana vršidbe, pa ih treba upotrebiti, kako Bog zapovijeda.

Bilo je prošlo već i devet sati uveče, kad je zuj mašine u višem jednoličnom tonu navijestio, da nema više nijednog snopa, da se spusti u »bubanj«, nego da se samo još pokupi ono, što se rasulo pod gamarom. Treba da i to prođe kroz mašinu, jer Juro, vođa slovačke družine, veli, da baš onaj rasap vrijedi više nego suho zlato...

Vedra i tiha srpanjska noć legla je kraj sela, zagrlila ga i u tom zagrljaju slatko zadrijemala.

A na Vozarića guvnu kod večere sjedi slovačko društvo umorno od četrnaestsatnog današnjeg rada. Tek što je zadnji zalogaj bio založen, zaori kroz noć divna pjesma :

»Ej, padá, padá rosička,
spaly by moje očička.
Spaly by moje, spaly by aj tvoje,
spaly by, dušička, oboje...«

Sve su djevojke cijelog sela pogledale prema onoj strani, odakle im je tako zvonko, tako toplo kroz mrak dolijetala ta čudna, nerazumljiva, a ipak tako čarobna pjesma, te im dirnula u najtajniji kutić srca...

*

Kod čika-Damjana se već dva dana vrši. Mašina zuji po ritmu parnoga stroja, a mukla melodija tog zuja pravilno se spušta i diže u nizu

sviju mogućih prijelaznih tonova, što ih može da obuhvati terca. Na mahove taj zuj zna naglo pasti i na kvartu pa čak i na kvintu u dubinu, odjekne kao nenadani udarac, te sva mašina onda zastenje, čas kao da će zapeti, stati, ali za tren opet skupi svoju snagu i u novom snažnom ritmu dostigne melodija vršaličina zuja svoju normalnu visinu, kojom se onda razliježe po guvnu, po svim pokošenim njivama i zelenim šljivicima, što u sumornom drijemežu nasluškuju dragu im simfoniju vršidbe.

Kad je došlo vrijeme ručku, sjeo je i čika Damjan k slovačkoj družini, da s njom u društvu založi. Dragi su mu ti vrijedni ljudi i sve draži, što ih duže može da promatra na poslu. U njih bi se morali ugledati i naši ljudi, i to nesamo nadničari nego i mnogi gospodari, jer kad bi se tako i kod nas radilo, kako ovi ljudi rade, drukčije bi naše selo stajalo, nego što stoji.

»A ide li kada koji od vas i tamo u vašu domovinu Slovačku ?« pita ih čika Damjan u razgovoru, koji je zametnuo s njima.

»Ne, ne idemo,« odgovara Juro, njihov vođa. »Davno je to, otkad su se naši stari odanle doselili. Samo ako koji služeći vojsku dospije onamo. Eto tako nam je naš Matej, koji gore na mašini dodaje snopove »špajzeru« Janu, služio vojsku u Slovačkoj pa se odanle kasnije i oženio iz grada Ružomberka. On zna nekad otići tamo svojoj tazbini pa nam onda kazuje o našoj domovini i o našem narodu. Tako nam je baš ove godine donio žalosne vijesti odanle...«

»Kako — žalosne ?« pita čika Damjan.

»Ha, eto...« ogledava se Juro kao u strahu, ne sluša li netko nepozvan taj razgovor. »Zatvorili Madžari velikog slovačkog borca župnika Hlinku iz Ružomberka, jer brani slovačka prava. Tri godine mora odsjediti u Segedinu. Potreslo je to sve slovačke duše... Ne damo mi svog imena, svog jezika, svojih pjesama...«

Čika Damjan se zagledao u Juru, sluša ga i neko ga milje obuzima nad tim njegovim zanosom. Ne zna, šta da na to kaže. Tek će najedamput :

»Zbilja, kad spominjete pjesme, moram reći, da su te vaše pjesme zaista divne, ako su sve onakve, kakve čujemo, da svako veče pjevate. A tko ono med vama ima onako lijep glas, da se sve ori, kad zapjeva ?« pita čika Damjan.

»To je evo naš Jano,« pokaže Juro prema mladiću, koji je sjedio po strani. »Svi ga volimo nesamo zato, što tako lijepo pjeva, nego i što je valjan ko malo ko. A nikako eto da nam se oženi. Djevojke da polude za njim i za njegovim glasom, a on ništa. Ni da ih pravo onako momački pogleda. Kažem ja njemu, nek ode u našu staru domovinu Slovačku, pa neka sebi ondje nađe djevojku po srcu, kad mu ono tu ni za jednu ne će jače da zakuca. Al on se samo stidljivo drži u prikrajku — ko evo i tu sada...«

Sve oči pogledaše prema njemu. I dva djevojačka oka iz hladovine čika-Damjanova šljivika. Tamo je Anica, čika-Damjanova kći, s materom i sa strinom sjedjela čekajući, dok se ne poruča, pa da sve pospreme. Čula je cijeli taj divan, čula je i one večernje slovačke pjesme, a već drugi evo dan gleda i tog momka, kojemu joj se kradu lijepe oči...

»Dajder, zapjevaj nam, Jano, opet jednu !« reći će mu čika Damjan. »Ni ne znaš, kako si nam selo zaludio tim svojim slovačkim pjesmama.«

Jano je tih, povučen, gotovo bi se reklo, stidljiv momak, ali kad treba zapjevati, onda se ne skanjuje. Tako i sada. Zagledao se prema šljiviku i dao svom glasu i srcu maha :

»Anička, dušička, kde si bola,
ked' si si čižmičky zarosila ?
— Bola som v hajičku, žala som travičku,
duša moja, duša moja.«

Je li, Bog zna, pjevajući opazio, kako se tamo u šljiviku dva crna oka sve jače krijese, a dva punana obraza sve jače rumene?...

*

Posljednja je gamara na čika-Damjanovu guvnu načeta. Ne će još pasti ni veče, i sve će biti ovršeno. Čika Damjan tare zadovoljno ruke i uživa, što s ovim Slovacima sve ide ko po loju. Nema kubure, nema zapinjanja, već se samo radi i radi. Jučer je bila nedjelja, ljudi se odmorili, pa sad kao da im dvostruko brže ide posao od ruke. Snopova samo nestaje u mašininu »bubnju«, vreća se za vrećom slaže na kantaru, pljeva vrca u prašini ispod mašine, a stogovi slame rastu i slažu se jedan do drugog.

Na mašini stoji Jano i »hrani« proždrljivu tu zvijerku, što pred njim tako muklo zavija: baca joj u ralje snop za snopom, koji se na vilama dobacuju s gamare, pa mu ih onda dodaju snažne Matejeve ruke raskidajući im oštrim nožem pojas. A Jano svaki zagrli, podigne i raširi pred sobom, kao što bi raširio ruke djevojačke u vatrenom slovačkom plesu. Možda je uistinu sada, kad je vidio, da mu eto već posljednje snopove dodaju, pomišljao, da u svakom tom snopu prima, privlači na svoje grudi i grli jedan djevojački lik, s kojim se evo već dva-tri dana susreće i koji kao da mu je zakrčio put, te ne vidi više, kud ide. Pjeva i vidi nju, kako ga sluša. Noću se budi i čini mu se, kao da je ona u taj čas pored njega prošla i nestala u mraku. Radi eto i u svakom snopu vidi nju, grli nju, pomamljuje se za njom... Jučer u crkvi oka nije mogao da skine s nje, a kad je izlazila iz crkve, tako ga je pogledala, kao da se raj rastvorio pred njim i zasjao oko njega svom svojom zamamnošću i svetim čarom. Kad hoće da zapjeva, sama mu se od sebe izvija iz grla pjesma »Anička, dušička«, pa onda samo vidi čika-Damjanovu Anicu pred

sobom i samo što mu srce ne zaijuče od prevelike dragosti...

Posljednji je snop Jano primio, pritegnuo k sebi i — mjesto da ga odmah kao svaki pusti u mašinu — zadržao ga časak tako u zagrljaju opojen mirisom zreloga klasja i draganjem glatkih slamki. Parni stroj udario u bijesni takt, mašina uji u najvišem tonu, kakav se za cijele ove vršidbe iz nje nije čuo, pa se sva drma i trese, kao da će sad — na — iskočiti iz onih klinova, kojima su joj učvršćeni i sapeti točkovi, te zaplesati divlji ples nad ovršenim guvnom. Svi se u čudu ogledavaju i upiru oči gore prema Janu, koji još uvijek stoji s posljednjim snopom u naručaju.

»Ta šta si s tim snopom stao?« dovikuje mu odozdo Juro. »Šta te je spopalo?«

Jano se prene kao iz nekog bunila, ogleda se i pogled mu tamo kraj šljivika zape na obrisima djevojačkog lika, koji se naslonjen na jedno šljivino stablo tako čarobno isticao obasjan suncem na smiraju. On ispusti snop, ali ga zaboravi raširiti. Mašina samo muklo zajaukne pa zastenje, kao da će joj nenadani zalogaj zapeti u grlu. Jano se sagne i pokuša sada tek raširiti snop. Bilo je prekasno. Digne nogu, pa da će nogom pogurnuti onaj dio snopa, što se bio sagnuo u stranu.

U taj čas začuje Juro, kako je Jano mirno kao posve beznačajnu stvar doviknuo:

»Ostadoh bez noge!«

Čas-dva je Jano stajao raširenih ruku na jednoj nozi, kao da se sprema, da poleti. Tek kad je iz šljivika zaorio djevojački jauk, kao da je Jano zateturao. U posljednji tren, prije nego se stropoštao za posljednjim snopom, kojega je već bilo nestalo u mašininoj utrobi, skočio je k njemu Matej i pridržao ga ne obazirući se, što mu po gaćama štrca krv iz Janove odrezane noge.

Strka, jauk, zapomaganje. Sve je potrčalo k ljestvama, po kojima skidaju unesrećenog Jana. A on gleda, kako mu krv mlazom curi iz noge,

kojoj se zdrobljeno stopalo prošavši kroz mašinu pojavilo na stogu slame usred tragova svježe krvi. Ni da jaukne.

»Vežite mu čvrsto nogu pod koljenom, da mu ne iscuri sva krv!« naređivao je Juro, kad su Jana položili na zemlju i stali odrezanu mu nogu da umataju u neku ponjavu.

Sat kasnije odvezen je nesretni Jano na čika-Damjanovim kolima u grad u bolnicu. Kraj kola, prije nego što su krenula, stajala je Anica i brisala suze. I druge su tu žene stajale oko kola uplakane, pa nitko nije ni slutio, da se ispod Aničinih suza kida djevojačko srce, koje je prvi put doživjelo slom u svojim slatkim drhtajima i tajnim čežnjama prve žarke ljubavi...

*

Istom druge godine, kad su selenčanski Slovaci opet došli u naše selo, da idu kao i prije vršiti s majstor-Adamovom mašinom, puko je glas selom: »Umro je nesretni Jano. Odrezali su mu u bolnici cijelu nogu, ali ga nisu mogli spasiti...«

Nikad nitko nije mogao saznati, s kakvim je srcem tu vijest primila čika-Damjanova Anica. Samo su se svi čudom čudili, kad se ona te iste jeseni udala za nekog udovca u drugo selo, pa su govorili:

»Taka djevojka, taka ljepotica, tako bogata, mogla je da bira po srcu i po miloj volji, pa gle, šta je izabrala! Šteta, do vijeka šteta!«

Ali tajna njena srca ostala je, otkad se u njenu životu tako naglo i tako tragično pojavio lijepi i nezaboravni Slovak, zauvijek zakopana...

SUNCOKRETI

Istok je prostro grimiz po nebeskom putu, na kojem će se za čas — nà — pojaviti Sunce u kraljevskom sjaju, da se uspne na prijestolje svoga kraljevstva: Dana. Sva je priroda pod bujno zelenim i čarobno cvijetnim plaštem nakitivši se biserjem jutarnje rose spremna na poklon pred vladarom, koji dolazi, da ognjenim zlatom svoje životvorne blagodati obaspe sve, što živi, diše, raste. Cijeli je uzduh ispunjen zvucima jutarnje himne, što je pjeva zbor krilatih pjevača na pozdrav Sunčanom Veličanstvu.

Sve je u radosnom, drhtavom, uzbuđenom očekivanju, koje ne pomućuje ni drndanje kola unoseći u taj čar božanske poezije jedinu monotonu prozaičku notu. Kočijaš sjedeći na kolima i opojen svom tom veličanstvenošću jutra, koja nesvijesno prožima cijelo biće, sraslo s tim prirodnim životom, zuri u ono polje suncokreta, što lica svoja upiru prema Sunčevoj strani. I meni, koji sjedim iza njega vraćajući se svome selu s maturalnom svjedodžbom u džepu, zape pogled na tom polju, po kojem kao da se poredala kraljevska garda stojeći u vojničkom pozoru. Sva ta tamna suncokretova lica gore čežnjom, te planuše u nijemi kliktaj, kad se prvi Sunčev trak taknuo žutog vijenca, što ih svi suncokreti natakoše na glavu, da uzveličaju ovo slavlje svog ognjenoga Gospodara. I taj kliktaj prostruji po svim njivama, projuri po svim stazama i cestama, proleti kroz krošnje sviju stabala, i sve se zahvaćeno neobuzdanom jutarnjom radošću zakovitla u kolo nesvijesnog zanosa....

Kad sam se prenuo, Sunce je već u svoj svojoj golemoj punini stajalo na obzorju i pružilo na sve strane zlatne zrake kao na jutarnji zagrljaj svemu, što je ugledalo. Za našim su kolima suncokreti ponizno sagnuli glave predavajući se posve Sun-

čevoj vlasti, za kojom će u ropskoj pokornosti klipsati kroz ovaj dan...

*

Prolazim kroz selo. Sve kuće, koje mi se pod krovovima čine jedne kao povezane mlade snaše, a druge kao stare bake s maramom na glavi, smješkaju mi se s ona svoja dva prozorčića, što u me gledaju kao dva radoznala oka, te me razdragano pozdravljaju. Poznadu me, dok sam još kao dijete pokraj njih prolazio trčeći u školu i naganjajući se sa svojim seljačkim vršnjacima, pa samo što mi ne progovore: »Dobro došao! Dugo te ne vidjesmo!« A meni milo, samo što može biti. Usjekle su mi se te kuće sela moga u dušu, nikad ih ne zaboravljam, uvijek za njima čeznem i razdragano im se vraćam. Tako bih i sada najradije da ih zagrlim te im pokažem svoju dragost, što sam evo opet među njima. Zaboravljam čak i na svoje novo abiturijentsko dostojanstvo, s kojim sam sad prvi put prolazio kroz selo.

»Hej, momče, kuda, kuda?« javlja se glas iza jedne tarabe. »Vidiš ti njega! Nije toga bilo, da bi nekad ovako prošo pored ove kuće, a da ne bi zavirio, šta deda Đuka radi. A gle sad: ko puran digo glavu, pa ni da se obazre lijevo ni desno...«

Stanem i prilazim deda-Đuki, koji stoji na kapiji, tapša me po ramenu i valjda se ni vlastitom sinu ne bi toliko obradovao, kao što se — vidim mu to na staračkim očima — raduje meni. Tà od malena sam uvijek rado sjedao do njega na onaj panj pred njegovom kućom i slušao, šta bi mi on pričao i kazivao. A njemu bila uvijek draga ta moja pažnja, s kojom sam gutao njegove riječi, jer je znao da pogađa, čim se osvaja mlada duša, te je odgrtao preda mnom čarobno velo otkrivajući mi pod njim nepoznate strane ljudskog života, ljudskih radosti i ljudskih patnja...

»A kuda si to sad namjerio da ideš?« pita me puneći svoju lulu.

»Pa da vam pravo kažem: k Čordaševiću,« odgovorim.

»Uh, pa baš k njemu? K onom vrtikapi? K onom vražjem skutonoši? K onoj liji, dolijala, da Bog da, kud ne želi!« sasuo deda Đuka preda me kišu pogrda, kakvih dotada još nisam od njega nikad prije čuo.

Samo sam ga u čudu gledao.

»A da ti to, momče, ne ideš njegovoj Ruži, aj?« najedamput mi vragoljasto zaškilji u oči, da sam se morao nasmijati. »Lijepa je to cura, jest, baš joj pristaje ime. I sam, kad je ovako star vidim, nekako ne mogu da skinem očiju s te njene ljepote. Sve ko da oko nje cvate, miri, pjeva... Al znaš, šta ću ti reći? Ne daj, da te smuva! Ne vjeruj onom, što te k njoj možda mami! Nije to ono pravo! Ne bio ja, koji sam, ako nije tako! Znaš, svašta sam ti ja dokučio od života, o čemu ti, makar da si već dosta škola prošo, još ni ne sanjaš. Pa tako eto i to...«

»A šta je to, deda Đuka?« pitam ga.

»Pa hajd, da ti baš kažem! Kad hoću da znam, kakva će čija djeca biti u životu, onda gledam, kakvi su im otac i mati. Pa hoćeš li vjerovati, da se kći najčešće uvrgne na oca, a sin na mater? I eto vidiš, zato ja tebi velim, da se ne vrtiš previše oko Čordašićeve Ruže, pa ma bila i još ljepša, nego što jest. Jer sva je prilika, da je ona samo suncokret u bašči svog oca, pa da će se okretati prema suncu, kako joj se otac vrti, kuda dune vjetar...«

Još uvijek ne razumijem, na što to deda Đuka cilja, pa ga zapitkujem. Sjedamo na onaj panj pred kućom, a on mi dimeći iz svoje lule kazuje:

»Čordašević je — znaš i sam — bogat čovjek. Pravi mali vlastelin. Trguje drvom, a ja sam već zapamtio, da su se svi, koji su stali trgovati drvom iz naših šuma, brzo obogatili. Tako i on. I nakupovo zemlje, koliko niko nema u našem selu. Neka mu je od Boga blagosloveno! Al znaš, šta meni ne ide u

glavu ? To, da se on tako bogat ulaguje svakoj vladi, kakvagod ona bila. Pamtim još, kako je pod Khuenom banom bilo. Tko je najviše za njegove madžarone radio kod nas ? Čordašević. Kad je otišo Khuen, postao Čordašević neki narodnjak — reko bih, da je onda bio ban Pejačević. A pod banom Rauchom da si čuo Čordaševića, u kakve je onda čiste hrvatske diple udario ! Pod banom Tomašićem okrenuo se opet prema njegovu vjetru. I tako ti se on vrti, prevrće, preokreće bez kraja i konca. Pa zar je to pravi čovjek, koji tako svakom vragu svijeću pali ?...«

Deda Đuka pljucne na zemlju, malo se potežući jače dimove zamisli, a onda se okrene k meni :

»Ne će mu ni kći — pazi, što ti velim — biti u ljubavi bolja, nego što joj je otac u politici. Već se nešto ko i čuje. Lane si je počešće mogo vidjeti s onim mladim našim učiteljem. Al kad smo pred zimu dobili novog šumara neženju, moj ti je učo pokunjena nosa moro da gleda, kako s Ružom šumar izlazi nedjeljom iz crkve još prije, nego on prestane na orguljama svirati. A proljetos smo najedamput stali viđati u našem selu novog mladog advokata iz grada : dovezo bi se pred veče na biciklu pa ravno k Čordašićevima. Kako se Ruža s njim ponosno šetala ispred svoje kuće ! Al već mjesec dana ni tog advokata više ne viđam. Da nisi, momče, sada ti na redu ?...«

Šta sam znao drugo, nego da se na te deda-Đukine riječi smijem ? Ali kad sam tog istog dana pred veče sjedio kod Čordašićevih u verandi, svoj obrasloj cvijećem, a meni se nasuprot namjestila u udobnom naslonjaču, ispletenom od bijelog šiblja, Ruža zavirkujući ispod dugih trepavica s radoznalošću osamnaestgodišnje djevojke u momka, koji se pred njom pojavio sa samosviješću abiturijentske naivnosti i sa zagonetnošću novih životnih staza, bio sam na deda-Đuku zaboravio. I otada gotovo nije bilo dana, da se nisam našao u toj verandi, koja je plivala u moru mirisa i opojnosti i u kojoj je tako godio treptaj ispod dviju dugih djevojačkih trepavica...

Mjeseci tako prođoše.

Kad sam se u prosincu vratio kući na prve sveučilištarske praznike i sreo prvi put deda-Đuku, upita me on :

»Došo si eto iz Zagreba, pa ded, reci ti meni, koja će stranka u ovim izborima biti uz vladu ?«

»Koalicija !«

»Sad znam sve !« pljucne deda Đuka. »Zato meni onomad Čordašević trabunja o toj koliciji ! Ali neka se na tim kolicima, kolima — šta li su — vozi, kogod hoće, ja bome ne ću...«

I pođe dalje. Tako me odsječeno, ni ne pozdravivši se sa mnom, nikad nije ostavljao. Najedamput stane. Okrene se i videći, da još uvijek stojim, vrati se pa će ujedljivo :

»Nisam ti ni reko, da se Ruža udaje za jednog iz te kolicije. Spremio sam jesenas nekoliko suncokreta na tavan. Ništa zato, što su se osušili. Dat ću ti jedan, da ga, ako hoćeš, pošalješ Ruži na njen vjenčani dan...«

*

Vozim se u vlaku. A po njivama šeta kolovoz. Prolazi kroz zelene kukuruze, iz kojih se tu i tamo izdigao po koji suncokret. Mjesec, odgrizen i okrvavljen, pojavljuje se na večernjem nebu. Čini mi se, kao da će s njega pasti koja krvava kap na one suncokrete, što su se kao u strahu stisli i nujno spustili glave. Da mi je sići s vlaka, da uberem jedan od tih suncokreta. Ali vlak juri dalje kao i život, koji se ne da zaustaviti ni vratiti na ono, što je već prošao...

II.

U JABUČARI

Kad se Gospino zvono oglasi preko naših srijemskih šljivika i jabučara, pa preko ispaljena pašnjaka i mutnih valova rijeke dopre amo do mene, sjećam se molitvom djevojčeta, što zna da me svojim ko baršun mekim, svijetlim očima tako blago gleda, te se sav upijam u njih ko u bezdan mora, o kome sam čuo toliko čarobnih priča. I biva mi, ko da tonem u zvucima zvona, jedinog, što nam ga Švaba nije odnio, da i od njega, kao i od drugih što je, pravi topove i fišeke za taneta, kojima nam pobi i obogalji braću, oceve i djecu....

Sjedim tako onomad na panju u jabučari čelo deda-Mitrove bašče, a kraj mene deda Mitar dimi iz lule, pljucka po travi i sluša, kako mu čitam i razlažem novine. Dođem ja počešće tako da se s njime podivanim, a njemu samo da su onda novine. Prije jedva da je htio da i čuje išta o novinama, nego o konjima, svinjama i govedima ako š' da se razgovaraš, nikad dosta. Čim bi ja šta o novinama ili tako, samo bi manuo rukom:

»Pusti ćorava divana!«

Al sada... sada sve sluša, zagledo se pred sebe, pa nekuda misli i sav je, Bogo moj, nekako drugačiji. I svejednako me zapitkuje stoput isto, nikako da mu uđe u glavu.

»Pa ćemo mi sad, veliš, imati svoju državu?...«

»Kad vam kažem!« uvjeravam ga.

»A može li to da bude?«

»Kako da ne bi moglo? Imali smo mi i prije svoju državu, svoga kralja, a ne švapskoga, al nismo znali da to sebi sačuvamo, nego su nam to drugi ugrabili.«

»A zar će sada biti bolje?« opet će on.

»Hoće. Još nikad nismo bili tako složni kao sada. Zato i jesmo jaki, da osvetimo i posljednjega našega kralja Petra Svačića, što nam ga Madžar ubio, i Petra Zrinjskoga, koji pogibe od Švabe...«

»Lijepo ti meni divaniš, ali ja sve mislim...« nije dovršio, što je htio da mi rekne.

Šuti on časak, šuti pa će onda:

»Dobro! A kada misliš, da će to biti?«

»To je eto već tu, čim se svrši rat, a to nije više daleko.«

Nikako da ga pravo uvjerim. Samo klima glavom, prigleda lulu, da mu se ne ugasi, i razmišlja, kao da traži, da još razriješi čvor, što mu se kroz tolike godine zapleo u duši.

Uto zazvoni podne.

Odnekud iz komšinskog šljivika ozva se vragoljast djevojački glas:

»Šokac se objesio!«

Deda Mitar đipi:

»E ti, gade racki, šta si rekla? Čekaj, uhvatit ću ja tebe, pa za ušesa, da vidiš, kako i Rackinja zna da visi!«

A odande se za grmljem ču samo prigušen ženski smijeh.

»Pustite, deda Mitre!« mirim ga ja.

»Šta da pustim?« žesti se on svejednako. »Zar na tako šta da se šuti? I ti si mi neka šuša, ako misliš, da ćemo i u toj tvojoj novoj državi dati, da nas kakigod gad grize i ujeda za dušu.«

Jedva se nekako primirio.

Sad se tek pomolismo. Kad je zvono umuknulo, a mi opet metnuli šešir na glavu, pođosmo na ručak: deda Mitar kroz svoju bašču, a ja unaokolo kroz komšinski šljivik. Nađem tamo čiča-Stevinu Jelu, gdje se vragoljasto smije.

»Znat ćeš, Jelo, dok te uvati deda Mitar!« dovikujem joj ja.

»Ko da ga se bojim. Znam ja njega. Dobar je, pa sve opet zaboravi. A ja volim, da ga malo bockam.«

»E, ti vragoljanko!«

A ona se smiješi, pa je lijepa, Bogo dragi, u tom obješenjačkom smijehu, prosto da poludiš. I sva jesenja priroda, inače tugaljiva i plačna, kao

da je udarila s njome u smijeh, pa se sve lišće trese s drveća, pada po sunčanoj tratini, kojom nas dvoje gazimo, dok se tamo kod plota od njene bašče ne raziđosmo svako svojoj kući.

*

Druge srijede opet ja u jabučari s deda-Mitrom. Njegov lijepi čopor svinja ruje ispod drveća med suhim, opalim lišćem, a on opet sluša moje pripovijedanje. Nekud je vedriji.

»Eto vidite, deda Mitre, da je sada došlo ono, što sam vam govorio,« velim mu ja, a srce mi je puno radosti, koju ne znam, kako da izreknem. »Jutros je stigla iz Zagreba vijest, da nas je hrvatski sabor odcijepio od Austrije i Madžarske. Sad smo svoji, i nema toga više, tko bi nas iznova podjarmio...«

Deda Mitar ne veli ništa, nego pljucka zadovoljno pred sebe. A iz čiča-Stevine bašče zaori djevojačka pjesma:

Komite se sastaju,
lolu mog dozivaju:
»Nemoj više gubit glavu
za švapsku državu! Šalaj!«

Nemoj Švabu služiti,
sad ćemo se boriti
za budućnost našeg roda,
došla je sloboda. Šalaj!«

A lišće šušti i pada, ko da od milinja sva priroda dršće...

»Jeste li čuli, deda Mitre?«

On ne veli na moje pitanje ništa, nego izvadi lulu, obriše brkove pa će on mene da priupita:

»A je l', ovaj, kako će biti s komitama u toj našoj novoj državi?«

»Kako s komitama?« čudim se ja.

»Pa tako, znaš valjda, da je i moj Iva komita.«

»Znam, znam. Ništa se ne bojte! Nikome ništa ne će biti. Svi će oni sada slobodno kući. Bit ćemo veseli, da ih je što manje poginulo za Švabu.«

Ko da mu je kamen pao sa srca i ko da je sad tek progledao. Jednim mahom mu je sve bilo jasno o našoj novoj državi i o svemu. I sve se bolje vidjelo, kako mu je milo, kad mu pripovijedam o danima slobode, što nam eto dolaze. I on je počeo osjećati, da su ovo zbilja najveći dani, što ih je doživio.

Sva je jabučara, onako umorna i pospana, nekud oživjela, i ko da se šapat neki iz nje širio preko polja, livada i šuma daleko ravnom tom našom zemljom, koja nam je u ovoj svijesti velike narodne svojine stoput milija, i po kojoj je nebo osulo tako obilan jesenji blagoslov...

U BERBI

Znadeš li, prijane, tu našu srijemsku berbu, kad se za rane jeseni bujni, žarki vinotok razlije po našim fruškogorskim proplancima, a pjesma naših vinograda odjekne širom ove naše divne srijemske zemlje, na koju pada maglovit jesenji umor kao san na pospane djevojačke oči? Ej, kako li u tom drijemežu zaiskri oko djevojačko, kad mu zaviriš ispod dugih trepavica, kako li jesenja umorna priroda sja u svom berbinu obilju, kad vesela, raspjevana moba brsti zlatne plodove med redovima gustoga čokoća! Dođi, jedamput samo da se naužiješ lijepih tih berbinih časova i nikad ih ne ćeš zaboraviti! Zacijelo da ne ćeš! Ko i ja na priliku one lanjske bačinačke berbe...

Pozvalo nas u mobu, cijelo naše društvo, a vi već znate, kako to jedva čeka, da u bezbrižnim časovima mladenačkog veselja dade oduška svome srcu. Jedni sjeli na kola pa se već na konak odvezli u vinograd, da tamo sve prirede, a mi ćemo ostali željeznicom, da taman najbolje — oko osam sati izjutra — stignemo na ono jutarnjom rosom orošeno slatko grožđe.

Bilo je to u mjesecu velikog prevrata, u dane pred naše narodno oslobođenje. Svi smo već osjećali veličinu doba, što ga proživljujemo, a u nutrini stare, trule države opažao se sve jači metež i poremećenje. Negdje je sudbina već bila posegla u stari državni stroj te ga do kraja poremetila tako, da je srljao u neizbježivu propast...

Rano ujutro, kad se mračak još dizao sa zamagljene zemlje, sjeli smo na naš vlak Ćiru i dovezli se do Šida. Tu smo čekali priključak ne sluteći ni najmanje, da će nam presjesti to čekanje. A bome nam je presjelo! Umjesto da smo do osam sati bili u vinogradu, vlaka do podne uopće nije bilo, a i onda nismo mogli saznati, kada će još doći. Kad nam je dakle to čekanje dodijalo, napra-

vili smo malo savjetovanje, da odlučimo, šta ćemo. I zaključili smo, da se više ne čeka, nego put pod noge, pa hajd pješice do vinograda. Neki su doduše rogoborili, ali im nije bilo druge, nego kud svi Turci, tud i ćelavi Mujo.

Išli smo prugom, ja s Matom med zadnjima. Nismo mi to tamo na školama naučili ovako, ali sad — kad je već tako, iz te kože nikud.

»Ovaj mi se naš put ovako apostolski čini,« govorio mi je Mato ponešto zamišljeno, »kao da idemo na doček našoj narodnoj slobodi. Vidjet ćeš, nismo od nje više daleko, a jesmo li sve spremili za taj njen dolazak? Jesmo li ispunili svoju apostolsku dužnost prema velikom času narodnog Uskrsnuća? Ne ćemo li i onda morati ovako siromaški i sa zakašnjenjem, kao ovo mi sada, obijati puteve, da stignemo u onu našu Berbu, kad drugi već dobrano obrste naše narodne vinograde?«

Sjetne me se Matine riječi i samog dojimlju tako, te sam se i ja zamislio nekud u neizvjesnost. Ali samo časak.

»Ne budimo, Mato, malodušni!« rekoh ohrabren nekim nutarnjim uvjerenjem. »Sloboda, veliš, dolazi. E, pa dobro nam došla! I još bolje nas našla! Jesmo je se bome načekali. Nije čudo, da su mnogi već bili izgubili nadu, da će uopće doći, kad je tako dugo nema. Pa ako sada, kada tako naglo stiže, ne nađe sve onako, kako bi za njen dolazak trebalo da bude, ne će nam valjda zato okrenuti leđa. Sve, što je zanemareno i zakašnjeno, pod njenim ćemo okriljem brzo nadoknaditi. Samo dakako moramo mi svi pamet u glavu, da nam tko, dok se mi budemo bavili nadoknađivanjem svog zakašnjenja, ne bi što ugrabio od onoga, što nam sloboda ima da donese...«

»Eto, to i jeste ono, o čem sam ja malo prije govorio. Tvoj je međutim pogled u budućnost vedriji, nego li moj ovaj čas. Dao Bog, da se tvoje nade ispune!«

»Ne boj se! Požurimo sada samo, da još više ne zaostanemo!...«

Požurili smo za društvom, koje je za našeg razgovora doista bilo poodmaklo.

*

Stigli smo tek pod veče gore u bačinačko brdo, kad je skoro po vinograda već bilo obrano. Tu je odmah nastalo veselo komešanje oko nas: sve se sletilo, da nas pozdravi, da čuje, što je to s nama bilo te tako kasno dolazimo, i da nam priredi večeru, jer smo od umora doista bili dobrano ogladnjeli. Naš se ćalasti Boško odmah tu našao s djevojkama u šali, te od puste graje i cirikanja nismo u prvi kraj ni čuli, kad nas zovnuše k stolu.

Za večerom bilo je još kojekako mirno. Al da si vidio poslije večere čuda, što se stvara! Strpalo nas dvadesetak u malu sobicu, da provedemo veče u pjesmi, šali i zabavi. Skupili se pudari i pudarice iz okolnih vinograda, pooblačili se u kurjače pa se kao pomamni vrtili oko nas. Boško se onako ćalast, kakav je, odmah našao med njima, pa je siromak osjetio svaku oštriju pudarsku šalu na sebi. I Mato se razvedrio i smijao, samo ja sam šutio. Volim, silno volim tu mladenačku razigranost i bezbrižno veselje, ali ono uvijek, kad se u njem nađem, kao da prolazi kraj mene, a da me se i ne dotiče...

»Kud si se ti to zamislio?« upita me najedamput Janja, koja se odnekud našla kraj mene, a lijepe joj oči trepte od djetinjski pustog zadovoljstva.

»A šta ću, Janjo, da ti kažem? Taki sam, pa eto...«

»Deder ti ovamo, sad ćeš da se i ti razigraš. Igrat ćemo se advokata! Hajde!«

Ej, pusta sremačka krvi, tko li će, Bogo dragi, da ti odoli, tko li da te obuzda!

*

Noć smo mi momci prospavali u čika-Tošinoj zemunici na slami. Boško odabra sebi najbolje mjesto u sredini pod prozorčićem. Rano ujutro bubnu nešto kroz prozorčić u kolibu. Boško drekne i skoči, a vani se raštrkao po vinogradu vragoljast djevojački smijeh. Bacile nam vreću, natrpanu slamom, u kolibu, pa baš ravno na najćalastijeg međ nama. Razbudili smo se u smijehu, poustajali i razišli se. Samo sam ja zaostao pred zemunicom s čika-Tošom u razgovoru.

»Ej, kako li je ta mlađarija bezbrižna,« govorio mi čika Toša, »a mi vamo stari ne znamo, kud ćemo od brige: skupoća, da Bog sačuva, seljaku se sve rekvirira, sinovi u komitama, a ratu nikad kraja. Kako li će se sve to svršiti?«

»Dobro, čika Tošo,« uvjeravam ga ja. »Još samo malo, pa ne će više biti ni rata, ni komita, ni rekvizicije. Sve će najedamput krenuti drugim i, ako Bog da, boljim putem.«

»Da gdie je to!« ne vjeruje on.

»Vjerujte, da je vrlo blizu. Ja što vam rekoh! Vidjet ćete doskora. Dolazi sloboda, u kojoj nam mora svima bolje biti.«

»Svima, svima, samo seljaku nikada!« nevoljko će čika Toša.

»Seljaku mora biti dobro u prvom redu, samo ako bude pametan i složan.«

»Da, tko će seljaka opametiti i složiti?«

»Nužda, čika Tošo.«

»Rotkve, rano! Ta zar može biti veća nužda, nego što je sada, pa gdje nam je ta pamet i sloga?«

»Samo polako, čika Tošo. Preko noći to ne ide. Istom dolazimo na početak onoga pravoga. I sami ćete se za koju godinu začuditi, kako se to od sela do sela širi sve jači glas: Seljaci, ujedinite se! A za tim glasom doći će doista to ujedinjenje, na kom ćemo podići bolju budućnost.«

Čika Toša se zamislio, ni da bi riječi. A iz vinograda zaori obijesna djevojačka pjesma:

»Kad se ćalov ljubio,
svoju diku počupo.
Mislio je, da je šala,
izgrebla ga mala. Šalaj!«

Pjesma, smijeh i vika domamila je i mene na onu stranu, pa sam se s ostalom mobom i sam dao marljivo na posao. Brao sam s Janjom u istu korpu. Oboje smo šutjeli i radili pa nismo marili, što su nas drugi neprestano bockali. Mato kanda još najviše od svih drugih. Od dragosti mu se u toj srijemskoj berbi razbile sve tmurne misli, pa se sav odao uživanju berbinih ljepota.

Jesenje nas je sunce do podne toplo prigrijalo, ali se vidjelo, da se sprema na kišu. Zato smo žurili, da posvršavamo, što se dade, prije nego udari kiša. Bili bi još za rana sve obrali, al kad tamo — poslije ručka zapljuštalo ko iz kabla. Tek pred večer je malo prestalo, pa smo počeli misliti na povratak. Djevojke i domaći su se doduše oštro protivili, jer su računali, da ćemo i ovo veče skupa provesti. Badava — neke su od nas sutra čekali drugi poslovi, pa je trebalo kući.

»Da Bog da, izvrnuli se!« dovikivale nam djevojke, kad smo sjeli na čika-Tošina kola, da nas odvezu do stanice. No nismo se izvrnuli, premda je bio mrak ko u rogu.

Svi su bili nekako šutljivi i nujni, a ćalasti Boško zadrijemao pa umalo te ne ispade iz kola. Samo je čika Toša bio nekuda razgovorljiv. Sve me nešto zapitkivao o onom, što sam mu jutros pripovijedao pred njegovom zemunicom. Ne ide mu, veli, to nikako iz glave. I samom mu se to nekako dopada. Samo kad bi to bilo!

»Može biti i mora biti!« govorio sam mu kroz mrak. »Treba samo da vjerujemo u to, da ustrajemo, pa da jedan drugoga, i seljak seljaka, predobiva za onu veliku seljačku slogu hrvatskog naroda, kojom ćemo da sebi osiguramo bolju budućnost,

pa da onda uživamo najobilniju berbu svih dobara, kojima nam je Bog obdario zemlju i narod...«

Kiša je iznova počela da promiče, čika Toša ošine konje, kola pojuriše, a zadnje moje riječi zamrješe u mraku...

*

Ove me godine nije bilo u bačinačkim vinogradima u berbi, pa da sam pitao čika-Tošu, jesmo li danas bliže svemu onom, o čem sam mu lani govorio. Znam, da i on često tamo u onoj svojoj zemunici dimi lulu i razmišlja o seljačkom osvješćivanju hrvatskog naroda, koje pomalo ipak dolazi, a znam i to, da se i on od toga doista mnogom dobru nada. Nije on najposlije sam: hiljade i hiljade seljaka sve više kupi oko divne seljačke misli, koja nam nosi veliku Berbu u vinogradu naše narodne budućnosti. Nad njim je blagoslov sve naše vjere i svega našega rada. U njoj će i ovaj naš ravni Srijem da zapjeva novu pjesmu, ljepšu od svih onih, koje su se dosad orile ovim našim poljima vinogradima...

SREMAČKA KRV

Ej, što volim, kad cigo udari kolo, a momci se i djevojke uhvate unaokolo pa se zatalasaju ispočetka onako polagano i lako, a onda sve jače, življe, vatrenije i bješnje. Milina je to gledati, pa se i nehotice sjećam, kako je lijepo nekad bilo, kad se tako svake nedjelje, dok sam još dijete bio, kod svetog Ivana igralo kolo, a svijet se kupio na ćupriji, da gleda tu razigranu i veselu mlađariju, šarenilo lijepe narodne nošnje i krasnu narodnu igranku. Nema toga danas više, otkad naše djevojke oblače »majstorske« haljine i otkad su se — Bog da prosti — navadile, da se uz Pederovu harmuniku među švapskim parovima vrte u polki i valceru. Samo još katkad ćeš u svatovima ili o crkvenoj slavi vidjeti naše kolo, pa onda ona prava mlada sremačka krv da poludi. Kao ono onomad o Maloj Gospi. Sve je pucalo ispod momačkih nogu, tako se to bilo razigralo. A med svima prvi čika-Gavrin Bojica, živ ko vatra, a lijep ko ružica. Najljepši momak u selu. Uvijek se smiješi, a svijetlo mu plavo oko samo trepti. I sad mi namignu ispod najerena šešira:

»Vataj i ti, braca Stevo!«

Saletile me i djevojke, a ja se otimam. Ne ću. Ono ja bi, da je koji drugi dan, ali danas ne mogu. Upravo u današnji dan mi se lane iznevjerila dika. Volio sam je više nego cijeli svijet, al ona pošla za drugoga. A ja druge još zavolio nisam, da mi srcu odlane. I ne ću valjda skoro. Pa zato i volim ovako postrance sam da stojim i da gledam, kako su drugi veseli i sretni. Kao što je eto na priliku Bojica.

Još petnaeste godine, kad je čika-Gavru pozvalo u vojsku, bio je Bojica dijete, a danas, gle, u što je izrasto. Baš pravi momak! I junak, još kaki junak! Prava sremačka krv! Još ko dijete volio je da se junači. Kadgod bi se djeca svađala i tukla, našo se i on među njima. Taki je i osto. A ne bi za-

cijelo, da je otac ovo tri-četiri godine bio kod kuće. Već bi ga on, onako strog a poštenjačina ko rijetko tko u selu, malo obuzdao. Al tako otac u ratu, a mati — šta će — ne može da ukroti nemirnu krv. Il ga korila il molila — ne pomaže. Tako je i prošao, kad se ono lane umiješao med švapske momke, što se potukli: izboli ga, da je jedva živ osto. A ljudi govorili, da on i ne će umrijeti, kao što se umire, nego il od noža il od puške.

Mati ko mati u sto briga, što će joj biti iz jedinca, pa otkad se pomomčio, samo čeka čas, da ga oženi. Smirit će se — misli — onda. I već počela da smišlja, koju bi mu djevojku našla. Najviše joj se dopala čika Mitina Lepojka, djevojka iz dobre kuće, valjana, nije ni ružna, a — što je glavno — vrijedna ko i Bojica, koji sam svu zemlju obrađuje i za kuću se brine. Kud bi to lijepo gospodarstvo, da nije njega! Al se zato onako vrijedan, kaki je, i naradi ko nijedan gazda u selu. Još da mu je žena taka, nikad bolje. Jest, da on nije svoje glave. Zagledao se on u Pavića Maru, njih se dvoje zavolilo, pa niko da ga otrgne od nje. Mati isprva i ne brani. Misli: proći će ga to. Pa otkuda da on uzme Šokicu! Koješta! Ni pomislit se to ne da.

»Nisam ja njega valjda za to rodila!«

»Razumije se. Ko da nema dosta drugih djevojaka, i lijepih i bogatih!« povlađivala joj komšinica Soka.

»Uf, mrtvog bi ga volila vidjeti, nego taku sramotu, da mi nanese!« proklinjala mati sina.

Al Bojica ne mari. Otkuda da on ne smije voliti Šokicu? Ne zna niko, šta je njemu Mara i kako je voli.

Kad se pred mjesec dana Marina sestra udavala, pozvali i Bojicu u svatove, a on, da podraži malo Maru, ne htjede ići.

Sretnem ga pred veče na ćupriji, gdje vozi puna kola kukuruza.

»Šta, zar nisi u svatova?« pitam ga u čudu.

»Ej, a ko bi mi obro kukuruze!« dovikuje mi s kola.

»A šta će Mara?«

On se samo nasmiješi, namigne i proveze.

Malo kasnije, kad je jesenska noć već bila razapela crnu paučinu nad selom, ja na bunar, a neko prođe sokakom pa pjeva:

»Sedam uri, ide momak curi,
ne voli je pa se i ne žuri,
ej tugo moja —
ne voli je pa se i ne žuri...«

Po zvonkom sam glasu poznao Bojicu. Ode u »busiju«, da bude s Marom i da se u svatova sit naigra.

Svako je skoro veče išao Mari na divan. Kad je drugi dan posvršavao posao i večerao, dohvati svoj štapić s kvrgom, bez kojega nije nikud išao, pa će opet da pođe.

»Kuda ćeš opet, Bojo?« zaustavi ga mati.

»Pa idem... tako... malo u selo,« nasmiješi se on.

»Jel opet do Mare?«

»A da kuda ću!«

»Slušaj! Okani se ti tog volenja. Treba već da te ženimo, kad otac dođe.«

»Pa ženite me, kad hoćete.«

»Treba onda da se ogledamo za djevojkom. Il valjda ne misliš, da ću dati, da uzmeš Maru? Bolje da me nema!«

»E, a vi mi onda nađite drugu!« okrene se Bojica i ode fićukajući bezbrižno neku pjesmu, ko da se nije ništa ni dogodilo.

U nedjelju, nekoliko dana poslije toga, bila je Mara vrlo tužna. Pred mrak prošao Bojica s njome ćuprijom, a ja ih gledam, pa mi je i samom milo, što se njih dvoje tako voli.

»Jesi l' čuo, da se Bojica ženi?« šapne mi, kad su prošli, komšijina Vuka.

»Ta valjda nije!« čudim se tobože ja.
»Jest bome. I to uzet će Lepojku.«
»E, a Mara ?«

»Mati mu ne će ni da čuje za nju, što je bajagi Šokica. Sirota Mara, kad je to danas čula, samo je problijedila, pa ni riječi. Malo prije mi je rekla: ,Neka, nek se oženi kojom mu drago, ja ću ga svejedno voliti!' I samo da ne zaplače.«

Te su se večeri navukli crni oblaci, zakrili zvijezde, a kroz crni mrak zahujio oštri sjevernjak, kida jesenje lišće s drveća, sve se granje pred njim sagiba, pa leti preko sela, šljivikâ i šumâ bog-te-pita kuda...

*

Sloboda! Osam stotina godina i više nije ta riječ našla mjesta u hrvatskoj zemlji. Otkad je s krvavih ustiju posljednjeg hrvatskoga kralja Petra Svačića, što ga ubi Madžar i nesloga hrvatskoga naroda, prhnula Petrovom Gorom, ko ptica je zlokobnica letila od gore do gore, od šume do šume, preko sela i gradova, i svuda se čuo samo šum njezin, kud je proletila, a nigdje da se zaustavi. Uzdisale su za njom hiljade hrvatskih duša, kad se krv stisne u srcu, što mora da šuti i strepi pod silničkim jarmom, al nikada da im dođe i olakša jade. Na sve četiri strane ušao je dušmanin u hrvatsku zemlju i natopio je krvlju mučeničkog naroda. Iz te se krvi rađao junački rod osvetnika, koji su znali da po zasluzi vrate i Turčinu i Talijanu i Švabi i Madžaru. Ali slobode ni od korova. Tek evo ove jeseni sinu svijetlo novoga dana i hrvatskom zemljom. Sav se narod trže ko iz stoljetnog sna, a preko devet gora i devet pokrajina puče ko grom: Sloboda!

I u mom se selu čula jeka. Isprva sam stao ko omamljen, ni sada još ne znam, da li zato, što u prvi kraj nisam mogao da vjerujem, ili što se od nenadane radosti srce tako uzburkalo, da nisam ni zraka pravo mogao da udahnem. Tek za časdva razabrao sam se, skočio i poletio selom, da s cijelim svijetom podijelim sreću, što sam je osjetio nad slobodom naroda svoga.

Ususret mi dolazila momačka četa komitabjegunaca, koji su se od ratne nemani morali da kriju po šumama i kukuruzima, da sebi spase život. Na glas slobode izmiliše i oni po sokacima. Idu pa pjevaju, da se sve ori:

»Madžar bijesan, Švaba ljut,
želimo im sretan put!
Svanulo je i Hrvatu,
odzvonilo ratu. Šalaj!«

Svuda je po selu komešanje. Oživilo je iz onog mrtvila, u kojem je ležalo preko četiri godine rata. Na sve ćeš strane vidjeti veselje, al malo ćeš koga naći, tko bi svu veličinu ovih dana shvaćao onako, kako bi trebalo.

»To je gospodska sloboda!« čujem, gdje govori u jednoj skupini ljudi i ženâ momak u soldačkom odijelu. »Mi ćemo znati, da je sloboda, tek onda, kad se osvetimo čivutima i svim onima, koji su gulili narod, dok smo mi stradali po frontama.«

Badava ja govorio, da je svemu bilo krivo naše robovanje, pa da će sada u narodnoj slobodi sve nepravde biti odstranjene. Ne vrijedi. Iskra je pala, da plane željom za osvetom.

Razočaran, što sam naišao na mržnju tamo, gdje sam tražio ljubav, odjurim kući, da ne vidim i ne čujem, što se zbiva. Osjetio sam, da me u duši nešto boli, silno boli...

Te su se večeri sve birtije orile pijanom komitskom pjesmom. Kod Tošinice bilo je neobično puno. Mlado vino i mlada krv iskrila se svima iz očiju.

»Sutra ćemo po njima!« diže se nečija pesnica.

»Po čivutima! Po dućanima! Po gospodi! Nek zapamte! Dat ćemo im mi!« ozvaše se mukli glasovi sa svih strana.

»Po šumaru Madžaru!« skoči netko i zamane štapićem. Bio je to Bojica. Kroz bujicu povika

prodro je njegov zvonki glas, kao val što zapljusne nad uzburkanom površinom.

»Ne će nam se Madžar više šepiriti po šumi. Šume su odsad naše, pa nek narod siječe i vozi, kolikogod hoće.«

U buri ražarenih glasova nije se više razabiralo, što tko govori. A selo je bezbrižno drijemalo u naručaju noći ne mareći, što se po njegovim zakucima kuje.

Kraj Pavića tarabe stajala je tamna sjena, kao da nekoga čeka. Po djevojačkom uzdisanju rekao bi, da draga izgleda dragana. Ne će ga kanda večeras dočekati. Tko zna, gdje je, da ga nema! A obećo je doći. Obećo, pa valjda i zaboravio...

*

Sutradan je u selu samo vrelo i kuvalo. Od usta se do usta širio tajanstven šapat: bit će zla! Pred općinom se skupio svijet. Bilježnik proglasio naredbu o prijekom sudu.

»A šta je to prijeki sud?« pita neko obijesno momče svoga druga.

»Gospodsko strašilo!« odgovara mu on i povuče ga za rukav, da idu.

Preko glava ljudi, što su se poredali u skupinama pa uzrujano raspravljaju, vidim Bojicu, kako onima, što su se oko njega okupili, nešto pripovijeda. Stanem bliže, da i ja čujem. Kad me je spazio, samo mi se nasmiješi pa nastavi:

»To vam se grabilo, ko je šta stigo. Svijet se s pijaca razbjego kud koje. Čivuti stoje na sokaku pa samo gledaju, kako im razbijaju i vuku iz dućana i kuća. Nijedan da pisne. A žandarima ni traga.«

»A gdje je to bilo?« umiješam se ja.

»Ta u gradu, u po bijela dana. Odvezo se ja jutros s materom na pijac, da kupimo kupusa, al kad je počelo pucanje i bježanje, mi na kola pa tjeraj! A ne bih ja, da sam bio sam. Baš bih volio, da sam sve to vidio. Nego mati ne da...«

Stade Bojica, a sve se glave okrenuše prema ćupriji, otkud se čulo drndanje kola, pjevanje,

vika. Voze se cigani i ciganke pa se raspjevali, kao da idu iz svatova.

»I ti su bili tamo,« pokaza na njih Bojica, »pa sad vuku kući, šta su ugrabili.«

Zbilja smo na kolima vidjeli stol, dva stolca i još neke stvari.

»Živila sloboda! Živilo narodno pravo!« dovikivala nam napita ciganka, a ciganin ošinuo konja pa projuri, što je brže mogao. Svijet se smijao, a ozbiljniji su zamišljeno kimali glavom...

»Tako ćemo i mi,« ozva se Mića Stojčin, »nek zna čivut, kad sam mu plaćo forintu za kilu soli!«

Pred čivutovim se dućanom skupila dječurlija, pa sve zagledava prema vratima, ko da čeka čas, koji im toliko toga obećaje...

*

U sedam sati naveče puče odnekale puška, za njom druga, a onda redom. Nasta živo puškaranje, mislio bi, prava bitka. Pa kad je još počelo lupanje i razbijanje prozora i vrata da se razliježe kroz noć, zavlada cijelim selom strava i užas. Bijesna se i grabežljiva rulja digla, da obeščasti svete dane narodne slobode u požaru pomamne osvetne strasti. Prokleto božanstvo rata sasulo je u zadnjim trzajima još jedamput sav svoj bijes našim krajem, da skupi posljednji harač i još koju nevinu žrtvu — žrtvu mira...

Mati je Bojičina bila silno uzrujana. Ponajprije Bojice dugo nije bilo na večeru, a kad je došao, opazila je, da je morao negdje malo više potegnuti iz čaše.

»Jesi l' opet bio kod Tošinice?«

»Pa šta je onda? Nisam bio sam. Bio je tamo i Mića Stojčin i Sava Rajić i Dušan Gavrić...«

»Uf, mani se ti njih!« prekine ga mati. »Je l' to društvo za tebe? Take pijandure! Samo će mlade momke, ko što si ti, na zlo navesti. Eto, i sinoć si pijan došo, a i večeras su te, vrag ih odno, namamili. Na, jedi, večera je već sva oladila, pa da nisam više čula, da mi s njima ideš!«

Tek što je Bojica sjeo i uzeo nekoliko zalogaja, poče puškaranje. Neko lupi snažno u prozor.

»Žuri, Bojice, već počinju!« ozva se glas iznapolja.

»Evo me, evo!« skoči Bojica i dohvati šešir. Mati se sva strese i problijedi. Nešto ju je steglo kod srca.

»Šta, zar i ti da ideš u to čudo?« zalomi ona rukama.

»Idem... obećo sam doći...« promuca on i pođe prema vratima. Ali mati mu zakrči put i baci se ko u besvijesti pred njim na koljena.

»Ne idi, Bojo, zaklinjem te, ne idi! Tako ti ljubavi materine, ostani kod kuće! Samo večeras me poslušaj. Šta će otac, kada dođe?... Ne idi!...«

Časak je Bojica zbilja stao. Sinuo mu pred očima lik očev tužan i ispaćen, kao što ga nikad još nije vidio. Vratit će se, saznat će sve — a šta onda?... Al jeka pušaka i razbitih prozora postade sve jača, a i glas iznapolja zovnu ga ponovno. Krv mu se sva upalila, pred očima mu se zamaglilo...

»Ne mogu ostati, majko. Izgorit ću, tako me krv pali, žeže. Ne ću razbijati, ne ću robiti, al moram ići, da vidim. Znam, da u zlo idem, al kad me nešto zgrabilo, pa me vuče... vuče... Idem — zbogom!«

»Bojo, sine!...« zarida mati.

Al on već iščeznu u mraku, u kojem su crne sjene, kao da su iz pakla nahrupile, igrale strastveno pljačkaško kolo, da se po cijelom selu orilo...

Pred ponoć nasta mir. Iza bijesnog razbijanja i grabljenja utihnu sve najedamput ko odsječeno. Samo bi netko još protrčao sokakom pa uzdahnuo preplašeno:

»Jao, neko je ubijen!«

»Gdje?« oglasim se iza tarabe.

»Kod šumara Madžara.«

»Ko?«

»Ne zna se. Neki kažu, da je Bojica...«

— — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

Za dva je dana kretao Bojičin sprovod preko velike ćuprije. Blago jesenje sunce osulo mu je škrinju posljednjim sjajem, kao da i ono žali, što se mora od njega tako rano da rastane. Ne znaš, da li je žalosniji pogled na Maru, što sva slomljena ide pred škrinjom, ili na mater Bojičinu, koja nariče za škrinjom. Na kraju ćuprije skreće put nalijevo u Marin kraj, a nadesno prema groblju.

»Jaoj, Bojo, čedo moje,« zakuka mati, kad je sprovod zakrenuo nadesno, »zar ne ćeš nalijevo, ko uvijek što si išo? Jaoj, Maro, što ga nisi ono veče zvala k sebi i zadržala, da ne ide u zlo? Jaoj, dala bih ti ga, ne bih mu više branila. Jaoj, samo da mi je živ osto...«

A Maru je svaka ta riječ ko igla bola u srce. Samo joj se prosule suze licem...

Te je večeri i čika Gavra stigao s bojišta. Kao da ga je grom ošinuo, kad je čuo, da mu ubiše sina. Krvavo će osvetiti krv svoje krvi! Umirio se tek, kad mu razložiše, što je i kako je bilo. Al odraz silne boli, što ju je pretrpio, vidi mu se i danas još na ispaćenu licu.

Kad sam s njim onomad išao preko njiva, poveli smo opet razgovor o Bojici.

»Mnogo sam već mislio, ko mu je kriv smrti,« govorio mi je snužđeno, »jer šumara Madžara ne mogu da krivim. I ja bih puco, kad bi mi ko provalio u kuću. Bojica nije imo posla u tuđoj kući u ono doba noći... Svemu je kriv samo rat. Ko sputan stajo sam preko tri godine na bojištu, mjesto da sam za to vrijeme odgajao djete. Izraslo ko divljaka. Nije ga onda ni bilo teško navesti na zlo...«

Ušuti, spustivši glavu, a ja dodam u sebi: Osobito kad je to ona prava, upaljiva sremačka krv...

Stupali smo bez riječi vlažnom tom zemljom, koja je snažno odisala dubokim jesenjim dahom, punim čežnje za nekom dalekom, nepovratnom prošlošću...

POČIMALJKA

I.

Kadgod su u selu kakvi svatovi, svijet se sjati ko na čudo. Djeca trče sa svih strana pa viču, što ih grlo nosi: »Kume, izgori kesa!« Kum baca sitniše u blato, a dječurlija se ko pomamna jagmi za tim svatovskim plijenom, ni briga je, što će se zamrljati i zablatiti. Bude tu i tuče i plača, svatovi se smiju, ijuču i pjevaju, a ciganska svirka sekundira cijelom tom svatovskom metežu nekom poznatom svatovskom koračnicom. Postrance po sokacima postajalo mlado i staro, pa nabacuje ovo i ono o mladoj, mladoženji ili bilo o kom drugom iz svatova, a pred crkvom stoji sva ženskadija iz onog sokaka pa će ona tek pravo da rekne, šta se o svatovima treba još da kaže. Ne fali tu dakako ni baba Jula iz Velikog šora, ni majstorica Kata iz Malog šora, ni strina Soka iz Krivog šora. Bez njih triju ništa u selu. Pa i o čem bi se uveče pred kućom na klupi raspredali dugi i važni razgovori, da one ne pokupe sve seoske novosti! I kud bi to naše selo došlo, da se one ne brinu za sve i svakoga, kao što se brinu!

Danas su eto svatovi Mande počimaljke. Udaje se za onog Đuku Marića iz drugog sela, što je ljetos prosio čika-Matinu Jelu, ali ga Jela nije htjela. Sad uzima, vele, Mandu iz prkosa, jer se Manda i Jela nikako ne gledaju. Našla krpa zakrpu. Nit je Manda lijepa djevojka, nit je Đuka lijep momak, ali zato je obadvoje iz bogate kuće. A Jela je bome ljepota djevojka, najljepša u selu, makar da je sirota. Nit se ona u svojoj ljepoti ponosi, nit se u svojoj sirotinji jagmi za čijim bogatstvom, nego ima, tko joj je srcu drag. To je eno onaj djever, što ide s Mandom. Ta znate ga: Mandin brat od strica, Jurkovića Žika.

»Gle, a šta će Žika bez Jele!« primjećuje strina Soka, kad su svatovi ušli u crkvu.

»A jesi l' vidila, kako se namrgodio?« domeće majstorica Kata.

»Pa naravski, nije mu bome pravo, što je djever. Zna on, da to Manda samo prkosi Jeli,« opet će strina Soka.

»A Jela ni blizu da se pokaže,« veli baba Jula i pođe za svatovima u crkvu.

»Ta nije, nego još nešto. Sakrila se ona negdje u budžak, samo da svatova i ne vidi. Ponosi se ona, ko da je princeza!« udari strina Soka u oštrije diple.

»A vamo gola sirotinja,« dodaje majstorica Kata. »Šta bi joj falilo, da je uzela Đuku? E, al kad se to zagledalo u lijepog Žiku, pa mlado-ludo misli, da mora baš po njenoj glavi biti. Ko zna, ne će l' joj se Žika još naposljetku iznevjeriti!«

»Nije bome momku vjerovati!«

»Pa još ako je malo ljepši... Naći će on sebi i lijepu i bogatu, a onda će se i Jela nadjevovati i načekati, ko i Manda što se nadjevovala, dok eto nije Đuku dočekala.«

»Neka, neka, baš bi joj i trebalo, pa se ne bi više ponosila od drugih momaka, a vamo je namiguša ko nijedna druga!«

Tako se njih dvije raskokodakale pred crkvenim vratima, pa onda uđoše i one, da ne propuste, da još vide, što se dalo vidjeti.

Bio je to dan pred svetu Katu. Hladna je jesen udarila, ko da će snijeg odnekuda sutra da zavije. Cigani stali kraj crkve, metnuli egede pod pazuvo pa pušu u prste. Nije šala kroz cijelo selo guditi i udarati, a prsti se od zime koče, skoro već da otpadnu. Al šta š', moraš, kad ti se plati! Pa i kakvi bi to bili svatovi bez svirke! Ko ukop! Ne može to biti! Svirka čini svatove! Svirači moraju biti! A ti, cigo, nemaš da biraš, nego kad ti se plati, gudi i sviraj onako, kako Bog zapovijeda! Odmori se malo, dok se u crkvi ne obavi vjen-

čanje, jer ćeš cijele noći imati još vražjeg posla, da ugodiš kumu, svatovima i busiji, koja jedva čeka veče, da odigra svatovsko kolo, pa ma bilo i do zore. Ta zadnji su ovo svatovi ove jeseni.

II.

Jesenje se veče spušta polako po kućama, po sokaku i šljiviku, i još malo pa će da obavije čitavo selo tamnom mrenom mrke i hladne noći. Strina Bara sprema u kući večeru, a Jela hrani napolju kokoši. Stoji nasred avlije, pa je u onom sumraku lijepa — Bogo dragi — prosto da poludiš. Da ti je malo zaviriti u te njene oči, pa da te pogleda onako, kako to ona umije, osjetio bi, da te iz njena oka pali nešto ko živa žeravica. Pa da ti se još nasmiješi onim svojim vedrim djevojačkim smiješkom, što omamljiv titra na rumenim joj usnama, ti bi zaista pomislio, da veće djevojačke ljepote i dražesti ni ne može biti. Zdrava seljačka jedrina trepti joj na punim obrazima i cijelom tijelu pa se širi svuda oko nje u onom prirodnom čaru, što ga je Bog samo našem selu dao.

Kad su kokoši bile nahranite, uzme Jela kabo s napojem i odnese ga svinjama. Čim su svinje osjetile, da ide Jela s kablom, zaropću veselo u svinjcu pa nagrnu pomamno k valovu udarajući nemirno njuškom po vratima od svinjca, baš ko da već ne mogu dočekati večernji svoj obrok, što im ga Jela nosi. Jela ulije napoj u valov pa časak stane, da gleda, kako ga krmci pomamno srču. Al uto začuje tihi glas iz šljivika:

»Jelo!«

Ona se trgne, pusti kabo iz ruke pa stade ko ukočena, a srce joj udarilo, ko da će da iskoči.

»Jelo!« začuje se ponovno glas, a ona skoči i — ni da se osvrnula više — poleti ono nekoliko koraka do plota od šljivika.

»Žiko!« klikne izvan sebe i pruži momku ruku preko plota. »Otkud ti ovamo? Zar nisi u svatova?«

»Pobjego sam im malo, Jelo, da tebe vidim. Znaš, nemam mira, kad tebe tamo nema. Vide to svi pa me sve nekako poprijeko gledaju. A ja kad još pomislim, da već preksutra moram natrag opet na frontu, znaš, onda mi je, ko da mi neko srce čupa.«

»Nemoj, Žiko, da se badava žalostiš!« tješila ga blagim riječima Jela. »I meni je, vjeruj, teško, al ja uvijek mislim, kako ti mene voliš i kako ja tebe volim, pa onda na sve jade zaboravim.«

»Ej, da mi mati nije, kakva je, već bi bilo sve u redu! Al šta š', ona bi bogatu snaju da ima, a o tebi ni da čuje.«

»Popustit će ona, vjeruj, popustit će!«

»Da, al kada?«

»Kadgod bilo! Ti samo gledaj pa se tamo dobro čuvaj i dođi što prije opet malo kući!«

»Doći ću, Jelo, što prije uzmognem, pa makar baš moro i u zeleni kader. Samo dok gora i šuma na proljeće zazeleni! A dotle što Bog da! Samo mi ti, Jelo, ostani dobra i vjerna, ko i dosad što si, pa će sve biti dobro.«

»Ostat ću, Žiko, kunem ti se!«

»Fala ti, Jelo! A sad sam srcu udovoljio, vidio sam te pa idem, jer eto kanda i tvoj dada dolazi. Čuješ, kako su kola stala pred kapijom? Laku noć, draga, pa da se sutra opet vidimo!«

»Laku noć, Žiko, i ne budi više tako neveseo!«

Rastadoše se, kako se već dragi rastaju. Žika ode kroz šljivik pa iza numera do Rankovića bašče, da se neopažen opet vrati u svatovsku vrevu, a Jela skoči brže po kabo kraj svinjca pa se naglo izgubi u kuću.

Uto se čika Mata već uvezao u avliju, zatvorio kapiju pa sad ispreže, da za noć priredi sve, što treba za konje. Nisu to bog-zna-kaki konji.

Malo, sitno, mršavo — prave rage. Kad se čika Mata selom proveze na kolima, jadno je ono i vidjeti. Al eto sirotinja, pa hvala Bogu, da i to imaš! Ono dva jutra zemlje ne nosi ni toliko, da se preživi, pa čika Mata mora napole da radi tuđu zemlju, a od tog se bome još teže čovjek pomogne. Tek toliko, da ne fali kruha u kući. To ti je sve. Ono malo svinja još bi nešto možda i donijelo, al kad je eto i na njih navalilo neko zlo, pa sve crkaju godinu za godinom. A ti onda gledaj, kako ćeš! Zlo, pa samo zlo. Sirotinja da te kod ove današnje skupoće upravo uguši, a niotkuda boljemu da se nadaš, već da se tvrdim seljačkim žuljevima patiš i razapinješ za ono malo života.

I da je samo to! Nego udarilo po tebi, pa sa sviju strana. Eno naišla danas odnekuda baba Jula, baš kad je čika Mata izoro zadnju brazdu. Bog bi znao, kakvi su je putevi onamo nanijeli! Tek glavno, da je stala ravno pred čika-Matom, pa ovamo-onamo — ona će nešto da mu kaže:

»Čuješ, Mato, zlo se nešto govori po selu.«

»A kakvo zlo, ako Boga znaš, baba Julo?« gleda je u čudu čika Mata.

»Pa tako, znaš... kako ću reći... o tvojoj Jeli.«

»Naopako! A šta bi to bilo? Govori!« uznemirio se čika Mata.

»Eh, šta! Velim ti zlo!«

»Ma govori već jedamput!«

»No pa kad si baš toliko navalio, evo pa znaj! Kažu, da se tvoja Jela dala na veliko ašikovanje. Pa još s kime! S bilježnikom! Da, s bilježnikom!«

»Ta jesi l' ti, baba Julo, poludila, šta li je to, što tu divaniš?«

»Nisam bome ja matora poludila, već je poludila tvoja Jela za gospodskim brcima. Sad barem znaš, zašto nije htjela za Đuku Marića da pođe. Bog sveti neka zna, otkad se ona to voli s bilježnikom, pa joj se ne će u drugo selo. U tom grmu leži zec. Sirota bilježnikovica sva se već od jada izjela.«

»A ja da nisam o tom ništa znao i ništa primijetio?« očajno se čika Mata uhvati za glavu.

»Kako ćeš i znati, kad ne paziš, pa misliš, da je ta tvoja maza najbolja i najčestitija djevojka u selu.«

»Ne, ne, baba Julo, to ne može biti, to je samo prazno olajavanje.«

»E dobro, kad nije! Zacijelo to nisam iz prsta isisala! A ti kad ne vjeruješ, neka ti bude! Sebi oreš, sebi siješ, sebi ćeš i žeti! Ja sam samo htjela da ti kažem, šta se govori, da znaš! Nego vidim, da ćeš skoro s njive kući, pa deder da i mene povezeš u selo.«

Čika Mata se skamenio od čuda. Nit zna, kako je uprego konje u kola, nit zna, šta mu je još baba Jula putem govorila i kako je sašla s kola, tek kad se uvezo u avliju, došo je malo k svijesti. Šta, ako se vara, pa ako je istina, što veli baba Jula? Vrag ne spava. A bilježnik jeste bogme neki ženskar. Ne govori se zacijelo badava, da on nekim ženama i djevojkama dijeli više šećera i gasa samo zato, što mu se dopadaju. Pa to pokvareno čeljade, što vara i truje narod, da je bacilo oko i na Jelu? Na onu Jelu, koja je u očima svega svijeta čista ko sunce i nevina ko anđeo? Bolje da ga nema! Ovo je sirotinjska kuća, ali u njoj je čisto seljačko poštenje, i da se nitko nije usudio u nj da dirne! Jer, sunca mi, zlo će proći!

Čika Mata ušo u sobu, sjeo za stol pa se podbočio rukom gledajući ukočeno pred sebe. Jela ušla za njim pa ga gleda zabrinuto.

»Šta ti je, dado, da nisi bolestan?«

Nježni Jelin glas malo ga je razblažio.

»Nisam, dijete. Umorio sam se i ozebo, pa me nešto glava zabolila. Nego deder metni još koje drvo u peć pa idi reci maji, da donese večeru!«

Jela iziđe, a čika Mati je bilo da zaplače, tako ga nešto u grlu steglo, pa samo guši... guši...

III.

Sveta Kata prosula prvi snijeg nad selom, a vjetrina neki udario po sokaku i med golim drvećem pa trese i šiba baš ko za inat. Djeca trče iz škole, grudaju se i skaču, a župnik ide za njima pa gleda i ne gleda, već drži šešir, da mu ne odleti za vjetrom. Kad je došo do kuće Luke kolara, pa već da prođe, ali onda, ko da se nečega sjetio, vrati se i uđe u kolarsku radnju.

»Hvaljen Isus!« pozdravi i zatvori za sobom vrata.

»Uvijek hvaljen, vele časni!« odzdravi majstor Luka, koji je baš teso neke saonice, a sad je stao i pošo prema župniku, da se s njim rukuje.

»Radite, majstore, a?«

»A da šta ću! Al skoro da i prestanem, jer eto već mraka, samo što nije!« odgovara majstor Luka pa stresa komadiće iverja sa svoje plave kolarske kecelje.

»A ja baš naišo, da vidim, šta radite,« veli župnik i sjedne na panj, koji stoji postrance i na koji sjedaju ljudi, kada dođu, da s majstor-Lukom koju podivane.

Voli on, kad tako neko dođe. U divanu vrijeme i poso brže prođe, da ni sam ne znaš kako. A najvolije, kada dođe župnik, jer je dobar i prijazan, što samo može biti, pa ga cijelo selo voli i poštuje. Nije onaj prijašnji župnik takav bio, već se sve nekako tuđio od svijeta i družio s onim zloduhom bilježnikom, koji je znao mile-lale oko njega, a ovamo je samo gledao da ga omota oko prsta pa da se onda iza leđa sprda popovima i crkvi i vjeri. Sve je to svijet znao i vidio pa je to bome župniku jako zamjerio, a kad je on vidio, da ga svijet ne voli, tražio je sebi drugu župu. I tako je eto, nema tomu još ni dvije godine, došo ovaj sadašnji župnik, koji je zbilja prava duša od čovjeka. Sa svakim je dobar, sa svakim lijepo razgovara, svakom hoće da pametno savjetuje i na svaki

način da pomogne, gdjegod samo ustreba. A što je glavno, on je cijelom selu pravi učitelj u svakom znanju pa uvijek gleda, da ljude na dobro uputi i da ih nauči, šta već treba u današnjem životu da znadu. Naiđe on tako u kojugod kuću pa rasprede razgovore, a ljudi samo gutaju riječi, koje im kazuje, i ne mogu da ga se pravo naslušaju. Češće on tako nailazi i ovamo u »verštet« majstor-Luke kolara, koji je jedan od najpametnijih ljudi u selu i župnikov najbolji prijatelj. Tako je eto i sad naišo, da koju porazgovori, a majstor Luka to jedva dočeko.

»Ta eto pravim baš saonice za čika-Martina,« odgovara majstor Luka na zadnje župnikove riječi pa i sam sjedne na panj, na kom je dosad teso, i izvadi duvankesu, da napuni lulu.

»Za čika-Martina?« upadne mu u riječ župnik, kao da ga je to iznenadilo. »A ja baš hoću, da vam pripovijedam o njegovom Žiki, kako je to pametan momak, da mu para treba tražiti.«

»Pa nije mu ni otac lud!« veli majstor Luka.

»Ta znam ja čika-Martina ko staru krajcaru. Vrijedan, razborit, valjan gospodar, a poštenjačina od glave do pete. Ja ga poštujem ko prvog seljaka u selu. Ali, vidite, fali mu samo to, što nije načitan i što nije vidio malo više svijeta. A u tom ga je eto sin Žika preteko.«

»E pa i treba, da mladi više nauče i znadu! Taka su vremena!« pali majstor Luka lulu.

»Pravo ste rekli!« potvrđuje župnik. »Nekad se govorilo: koliko imaš, toliko vrijediš! Ali danas se kaže: koliko znaš, toliko vrijediš! A to je eto čika-Martinov Žika dobro razumio, pa vam kažem, da će to danas-sutra biti prvi čovjek u našem selu i u cijelom kraju. Samo da ga čujete, kad počne pripovijedati, šta je sve za ovog rata u svijetu vidio i naučio! U Rusiji je i Poljskoj, kaže, vidio, kako narod stradava i propada, što je neuk i neprosvijetljen. A kod Čeha je i Slovenaca vidio, kako i siromašniji svijet u svakom dobru napreduje,

jer se tamo širi prosvjeta sve do najzadnjeg sela i do najzadnje kuće u selu. To je ono, što i ja uvijek govorim, da nama fali.«

»Jeste, jeste, samo što to kod nas ne ide tako lako ko kod drugih!« dimi majstor Luka i pljucka po iverju.

»Zašto vi to mislite, majstore?« pita ga u čudu župnik.

»Pa tako! Mislim, da smo mi više ko oni Rusi i Poljaci. Ima nešto, što se uvuklo med nas, zapaučilo nas pa nam nikako ne da naprijed.«

»Dobro to kažete!« potvrđuje župnik. »Ali sve vam je to iz nas učinilo ovo naše robovanje pod Austrijom i pod Madžarima. Isisali su nam ti dušmani i krv i mozak, pa više umiremo, nego li što živimo. No i tom sad već ide kraj.«

»Ide, ide, samo kad će već doći?« nepovjerljivo će majstor Luka.

»E moj majstore, ne ide to tako lako. Iz novina vidim, da Austrija zbilja već više dugo ne će izdurati.«

»Da Bog da, skrhala već jedared vrat! Samo meni nikako ne ide u glavu, šta će onda s nama Hrvatima biti!?« ustane majstor Luka i pogleda kroz prozor, da vidi, kakva su to kola projurila sokakom.

Župnik se časkom smrko i ušutio, ko da nešto razmišlja. Majstor-Lukine ga riječi malo kao uznemirile. Ta toliko je već puta baš o tom govorio, pa nikako da ljudi pravo vjeruju, šta će poslije rata biti. Nikako da im to dokaže. I doći će nam sloboda i zateći će nas u tom nevjerovanju, pa će svijet izgubiti pamet tamo, gdje je bude najviše trebalo. A šta onda? Župnik već podigo glavu, da nešto rekne, ali uto se otvore vrata, a na njima se pokaže Žika.

»Hvaljen Isus i dobar veče!« pozdravi zvonkim glasom, a lijepi mu se puni obrazi žarili od vjetra i zime.

»Eto ko da si znao, da baš o tebi divanimo!« usklikne majstor Luka, a da mu pravo nije ni odzdravio.

»Ta valjda ne će biti ništa zlo?« smješka se Žika i gleda u župnika, kao da od njega čeka, da čuje, što su o njem govorili.

Župniku se malo razvedrilo lice.

»Evo što je, Žiko!« živo će on. »Velim, da si dosta u svijetu vidio i naučio. Pa ded reci ti majstor-Luki, šta će poslije ovog rata biti!«

»Šta će biti,« uozbiljio se Žika, »to su već u svijetu odlučili, a kako će nam biti, to ćemo morati mi sami udesiti. Zato nam treba prosvjete ko korice kruha. Eto imam ja tamo na fronti poručnika Slovenca, koji mi uvijek daje da čitam novine i knjige, a i sam mi o svačem govori. Govori mi o narodnoj slobodi, ali najviše o svom selu, kako je tamo kod njih i kako bi svuda trebalo da bude. Ljetos me i poveo na nekoliko dana onamo, pa šta tu sve nisam na svoje rođene oči vidio! Šta ti sve u tom selu nema! Ponajprije birtije nema nijedne, ali zato mjesto nje imadu seoski pučki dom, gdje se ljudi sastaju na pametni razgovor i dogovor, pa onda rade u svemu složno ono, što svima jednako nosi koristi. Za sve, što im u selu treba, imadu zadruge, pa tu nema, da će ih kakav Židov ili lihvar guliti. Kupuju u svom zadružnom dućanu, melju u svom zadružnom mlinu, siju i vrše na svoje zadružne mašine, prodaju i prerađuju mlijeko preko svoje mljekarske zadruge, voće preko voćarske zadruge, žito preko žitne zadruge, rasvjetljuju selo i kuće iz svoje električne zadruge, ulažu novac u svoju vjeresijsku zadrugu pa od nje dobivaju i zajma, ako kome ustreba. I sve eto tako. Ali zato tamo svaki čovjek čita dobre knjige i novine i kod svoje kuće i u zajedničkoj pučkoj čitaonici. To je eto prosvjeta. Bez nje je badava sve. O tom sam se osvjedočio pa eto po ovoj svojoj glavi mislim, da će i nama poslije

rata samo onoliko dobro biti, koliko bude kršćanske prosvjete, a drukčije bome svakojako.«

»Dobro misliš, Žiko, i Bog te poživio!« razdragao se majstor Luka, kad je čuo te riječi. »Mlad si, godine su pred tobom, pa ćeš moći gledati i raditi, da i kod nas bude bolje.«

»I hoću, ako Bog da!« s ponosom će i odlučno Žika.

Župniku samo zasjale oči od dragosti.

»Nego došo sam, majstore,« svrne Žika govor na drugu stranu, »pita otac, kad će biti saonice?«

»Eto vidiš, na njima baš radim. A zar mu možda već trebaju?«

»Nije baš da trebaju, nego eto veli, ako zapadne ovaj snijeg, mogao bi me baš na njima sutra odvesti na željeznicu.«

»Šta, zar sutra već ideš?« ulete mu u riječ i župnik i majstor Luka u isti čas.

»Da, sutra pred veče, pa ravno na talijansku frontu.«

»E, kad je tako, onda ću saonice sutra do podne svršiti! Ne fali više puno! Samo gledaj, Žiko, da se sretno opet vratiš, pa da bude, kako smo rekli!« stisne mu toplo ruku majstor Luka.

»Bog će nam ga čuvati!« doda župnik majstor-Luki pa se digne, da zajedno sa Žikom ode.

Još su malo tako stajali u razgovoru, a onda se izrukuju i da će otići, kad uto bane — bog-te-pita odakle — biljčžnik pa ravno ovamo u »verštet«. Oči mu se krijesile, lice poplavilo, usne nabubrale, a brci se objesili. Bio je, vidjelo se, pri vinu.

»A, gle, gle, vi ste tu, vele časni!« uzvrpoljio se, kad je spazio župnika, a Žiku je samo ošinuo bijesnim i upravo divljim pogledom.

»Da, ja sam, al eto već i idem!« nevoljko će župnik.

»Čekajte, samo nešto da vas pitam! Cijeli dan već na to mislim. I baš dobro, da smo se ovako našli.«

»Pa dete, da čujem, šta je!«

»Eto, znate, sad, ko velim, nemate počimaljke. Pa ovaj, kako ću da kažem, dobro bi bilo, da bude, recimo, Jela...«

»A zašto?« smrkne se župnik.

»E, hm, još pitate! Ta tko ne bi išo zbog tako lijepe počimaljke u crkvu!« isceri se biljčžnik.

»I to je, što ste mi htjeli reći?« oštro će župnik.

»Pa dakako to!«

»Onda bolje da me niste ni zaustavljali!« odreže župnik i pođe, a Žiki udarilo srce, krv mu skočila u glavu, pa je sav drhtao od bijesa na tu drsku pijanicu. Samo da nije župnika bilo, ne bi izdržo, a da ne otkreše toj hulji, što ga ide. Ali ovako ga samo omjeri, okrene se i ode za župnikom bez ijedne riječi.

»Hahaha, to su mi dva drvena sveca!« prasne biljčžnik u ludi smijeh, čim je majstor Luka za njima zatvorio vrata. »A onaj zelembać upištoljio se kraj popa, ko da je general, a ne kapral! Al samo da sam ga samog zatekao, kao što sam mislio! Šta samo taj pop svuda gura svoj nos! Šta vam je opet naklapo? Znam, znam ja te njegove buntovne priče, al znat će i on za gosu, samo ako Jela ne bude, što ja hoću! Sunca mi, popo, obračunat ćemo!«

Majstor Luka je stajao ko ukopan. Nije znao, šta bi reko i počeo. Onda najedamput pljune, sagne se i počne spremati po »verštetu«, dok se biljčžnik nije pokupio, otkud je i došao.

»Hulja! Reći ću župniku, da ga se čuva!« promrmlja sam u sebi majstor Luka, kad je za njim zatvorio i zaključao vrata, pa onda pođe u avliju, da za noć namiri svinje i marvu...

IV.

Prolazili poslije toga dani, snijeg pada, zemlja mrzne, a selo drhturi od velike zime, pa se čini, ko da su se kuće još jače stisle jedna uz drugu.

Svud je tišina. Samo katkad prolete putom saonice, pa ih opet nestane za ćoškom u drugom sokaku. Dimnjaci se dime po kućama pa su uvukli nekako glave jače u krovove, na kojima se naslagao gusti bijeli snijeg od pedlja debeo.

Jedne večeri, baš nekako iza Božića, zasjalo selo ko bijela ruža na srebrnoj mjesečini, a u kući se kod Pačića Mare skupila mlađarija na prelo. Bilo je tu i šale i pjesme, a kad je još Janko brica udario u tamburu, razigralo se i kolo. Marina mati strina Juca ispekla čitavo čudo listića, a Mara ide unaokolo pa ih nudi momcima i djevojkama i svima redom.

U prikrajku bliže peći sjele strina Luca i Žikina mati strina Manda, gledaju to mladenačko veselje pa pripovijedaju o ovom i onom, kako to već kod žena biva.

»Gledajder Jelu !« šapće strina Luca strina-Mandi. »Nekako nije večeras vesela ko prije. Misli valjda na Žiku. Da zbilja, a nadaš li se, prijo, skoro opet Žiki ?«

»I nadam se i ne nadam,« veli strina Manda. »S fronte se bome tako lako ne dolazi. A skoro da bi i volila, da sada i ne dođe. Zavrtio on sebi u glavu Jelu, pa nikako da je se mani. Ono jeste Jela lijepa i vrijedna djevojka, al zar je moj Žika spao na takvu sirotinju ? Pa nije još ni to sve. Eto mi onomad baba Jula čudnih stvari govori o Jeli. I taka da mi onda bude snaja ?«

»Da, zbilja, i ja sam nešto ko načula. Pa je l' to baš zacijelo s bilježnikom ?« izvjedljivo će strina Luca.

»A šta ti ja znam ! Nešto mora biti. Ne fali se bilježnik badava, da je on izradio kod župnika, što je Jela postala počimaljka !« žmirne lukavim očima strina Manda.

»Nije, nego još nešto ! Hulja ! On da je to izradio ! Baš bi ga župnik slušo ! Ko da mi ne poznamo župnika ! To bi, lopov, da župnika samo okalja pred svijetom. Dakako, smeta mu u njegovim prljavim stvarima. I treba ! A Jeli, ako ćemo pravo, i jeste Bog dao med svim našim djevojkama najbolji glas, pa je bilo i u redu, da bude počimaljka.«

»Ne velim ja proti tome ništa, ali samo da taj bilježnik ne vuče za nos i nju i cijelo selo. Upravo se bojim, prijo, da Žika sada dođe. Bilo bi čuda, kad bi čuo, šta se govori. Ovako dok se ne vidi, šta je, onda će i sam vidjeti, da Jela nije za njega.«

U tom ih prekide obijesna mladenačka pjesma :

»Naša Jela ljepota,
sinoć stala kraj plota,
pokraj plota od šljivika,
doći će joj Žika. Šalaj !«

Pogledi, smijeh i bockanje obasulo Jelu, a ona se zažarila, spustila glavu pa samo šuti. Dragost joj se diže u srcu, kad pomisli na Žiku, a vamo bi najradije zaplakala, kad se sjeti, što sve mora nevina da trpi. Eno, kako je samo Žikina mati poprijeko gleda. Zar je ona kriva, što toliko voli Žiku, a i on nju ? I šta to samo svemu svijetu smeta ? Šta su samo nju toliko uzeli na rovaš ? Ko da nema i drugih djevojaka u selu, koje imadu dilbera, pa nikom ništa ! A šta bi se tu sve dalo rešetati ! Ta ima ih, koje imadu i po trojicu, a momci su još i gori. To svijet ne će da vidi. To je svima po ćefu. A ona — Jela — zamilovala eto jednoga i samo jednoga, pa gle čuda i pokore ! I na ovom prelu eto ko da svima smeta. Pa šta su je onda i zvali, da dođe ? Jest, bolje, da i nije došla. Gle, kako se ti vragovi opet nešto dogovaraju, a djevojke namiguju i pogledavaju ovamo. Sigurno će opet da je pjesmom bocnu. Najbolje, da se ona lijepo pokupi pa da polako neopazice iziđe i ode kući, a onda nek rade i pjevaju, štagod ih volja. Tako će i uraditi. Samo će Mari reći, da će kući, pa da se ne čudi. Ona joj je jedina od sviju djevojaka dobra druga. Ona jedina ima za nju dobro srce.

»Maro!« zovne je Jela i povuče je za sobom iz sobe. »Znaš, nešto mi nije dobro, pa idem kući, al nemoj nikom da kažeš.«

»Pa zar se ne bojiš sama?« razumjela ju je odmah Mara pa ne htjede ni da je zaustavlja.

»A šta bi se bojala! Nije to preko svijeta. Nego deder ti stani tu na kapiji, dok ja ne dođem do ćoška, a tamo mi je ionako kuća oma za ćoškom. Tako, a sad laku noć, Maro, i dođi sutra malo do mene!«

»Doći ću. Laku noć, Jelo!«

Mara je gledala za njom, kako po vedroj mjesečini brzo odmiče, al najednom se skameni od prepasti. Evo šta je bilo.

Još prije nego je Jela došla do ćoška, skoči neko tamo iza duda pa ravno pred Jelu. A ona stala ko kip, kad je pred sobom prepoznala bilježnika.

»Jelo, čeko sam te evo, da mi kažeš, zašto uvijek bježiš od mene, kad znaš, kako sam te više nego ijednu žensku zavolio. Štogod zatražiš, sve ću ti učiniti. Sirota si, ne će ti biti na odmet. I evo ti oma stotinjarka, ako mi obećaš, da ne ćeš više bježati od mene...«

Dalje Jela više nije mogla da izdrži. Krv joj je skočila u glavu, pred očima joj se zamaglilo, i samo još što je vidjela, kako joj bilježnik jednom rukom pruža novac, a drugom hoće da je uhvati za ruku. I još prije nego ju je mogao doseći, ona skoči ko ris, lupi ga šakom u nos i gurne ga tako snažno u stranu, da je sav zateturao, a onda odleti sokakom, ko da je vile nose. Bilježnik nije imao ni kade, da se osvrće za njom, nego se krvava nosa pokupio pa se drugom stranom sokaka u sjeni odšuljao, što je brže mogao, kući.

Sve je to Mara vrlo dobro vidjela, ako baš i nije mogla čuti, šta je bilježnik govorio. Sva blijeda vrati se u sobu. Svi su odmah opazili na njoj, da se nešto dogodilo. Al ona ni riječi da rekne. I cijelo je veče zatim prošlo neveselo i prisiljeno, ko što odavno ne pamte nijedno prelo u selu...

V.

Jela je drugi dan iza toga bila u groznici, pa je baba Jula opet koješta šaputala po selu. Al joj je Mara odbrusila čitulju, kad ju je uoči Nove Godine srela u Velikom šoru. Baba samo uvukla nos pa se poklopila i odvukla kući.

I tako je eto došla Nova Godina. — »Bog zna, šta će nam donijeti!« — govorili ljudi pa se kupili oko crkve, i to više na divan, nego li da uđu i da se Bogu pomole. Takav se uvuko običaj u selo, pa nešto ko da ruje i kida med nama, samo da se od vjere i od crkve što više otuđimo. Nedjeljom ni blizu, ko da smo Bože mi — prosti — čivuti ili Turci, već eto tako na Božić, na Uskrs, na Novu Godinu nađemo se od običaja malo pred crkvom. Baš ko i ovo sada. A u crkvi samo žene mole i djevojke pjevaju. Lijepo grlo Jele počimaljke zvoni ko srebrno zvono med svim djevojačkim glasovima, pa se crkva sva sja od miline njene pjesme. Ali danas ko da joj nešto zapinje, nekoliko ju je puta grlo izdalo, a djevojke i žene samo pogledavaju u čudu, šta joj je.

»Šta je to danas našoj počimaljci?« čudio se i župnik poslije mise svlačeći u sakristiji misnu opremu.

»Nešto je blijeda, kanda je bolesna!« odvraća mu crkvenjak, pa savija ministrantske košulje i slaže ih u ormar.

»Baš ću je prije večernje pitati!« reče župnik, pa izađe iz sakristije. Tamo su ga već čekali neki naši ljudi, da mu čestitaju Novu Godinu i da još prije ručka gucnu malo njegove dobre šljivovice.

U to je vrijeme Jela s Marom išla sokakom kući.

»Ne znam, Maro,« tužila se Jela, »nešto mi je, ko da se preda mnom mrači i ko da sve nešto oko mene šumi, a u grlu me guši, pa samo što ne zaplačem. Bog sveti zna, šta je to sa mnom!«

»Šta bi bilo!« tješila je Mara. »To je još od te tvoje groznice. Uh, da mi je, da onom kurjaku oči iskopam!«

»Nemoj, Maro, Bog će već i njemu platiti!« šapne Jela, pa se sva stresla.

»A i ti si mu dobro dala! Pamtit će tvoju pesnicu! Nigdje ga sad po selu nema ko prije! Ko kučov se uvuko! Neka, neka! A ti, Jelo, ne misli više na to, već gledaj da se smiriš i razvedriš!«

Marine tople riječi bile su pravi melem na Jelino srce. Odmah joj je bilo lakše, pa kad se rastala od Mare i ušla u avliju, upravo je s dragošću pomilovala svoga Šarova, koji je dotrčao pred nju, da se oko nje mazi. Ko da joj je časkom odlanulo od nekog teškog tereta, koji joj je bio zasjeo na dušu. Ali samo časkom, jer čim je stupila u kujnu, opazi u matere nekako mutne oči, a nju samo nešto stislo oko srca ko kliještama. — »Šta je?« — htjela je da vikne, ali nije imala snage, već oteturа u sobu, i baš da se onemogla spusti na klupu, kad spazi na stolu plavu kartu, na kojoj je prepoznala Žikin rukopis. Grčevito posegne za kartom, na kojoj je pisalo: »Draga Jelo, tako i tako... evo ležim u bolnici, talijanska mi šrapnela odnijela nogu, pa sad s ovom drugom čekam, šta će iz mene biti...« Jela nije ni dočitala, već cikne i, prije nego je mati mogla da dotrči, stropošta se ko klada na zemlju —

Preko dva je mjeseca Jela odležala u teškoj bolesti, više mrtva nego živa, pa ju je već i sav sokak oplako. Sirota, požutila ko limun, a osušila se ko vrbov prut. Čim zvono zazvoni, a žene se krste i mole za njenu dušu. Ali ona se ipak pridigla, kada je proljetno sunce izmamilo prvo zelenilo polja i livada i prvo cvijeće bijelih visibaba i plavih ljubičica. Kad je prvi put izašla na sunce i sjela pred kućom na klupu, a Mara joj donijela kiticu ljubičica, bilo joj je, ko da se probudila iz dugog i teškog sna. Ničega se nije sjećala, nego samo one čete babljih lica, što su neprestance ulazila i izlazila iz sobe, obilazila oko njena kreveta i progonila je onako bolnu ko proklete neke sjene, samo da onda mogu po selu svašta naklapati. Baš svašta. Sve samo o bilježniku i bilježniku. Al Mara je bila Jelin anđeo čuvar pa je znala sve zle jezike da okljaštri, dok nisu sasvim ušutjeli i prestali da zlom začinjaju Jelinu nesreću. I tako sad Jelu niko više ne uznemiruje kojekakim blebetanjem, pa može mirno da se od svoje bolesti i žalosti oporavlja.

Hvala Bogu, proljeće joj je i sunce prijalo, pa su joj se obrazi opet brzo zarumenili, tijelo joj iznova ojačalo, samo u očima ko da je ostala neka sjenka, a nekadašnji žar baš ko da se u njima utrnuo. Nije ni čudo. Svaka patnja u životu ostavlja trag na čovjeku. A Jela se bome napatila svoje bolesti i patnje. Pa opet kad je vidiš, kako po avliji i bašči radi i kako uz to pjevulji neku bezbrižnu djevojačku pjesmu, ne možeš ni da vjeruješ, da je to ona patnica Jela, koja je svoju bolest jedva preboljela. Samo oči, oči — u njima su skrivene sve tajne njena patničkog djevojaštva...

VI.

Tako je prošlo i proljeće i okopali se kukuruzi, prošlo ljeto i žito se poželo i ovršilo, pa došlo i Lovrinčevo, a na taj je dan u našem selu kirbaj. Bit će bome i gostiju sa svih strana. Bit će i momaka, jer ih sad više puštaju s fronte, da se kod kuće ožene, a većina ih je najposlije ionako uskočila u komite. Ako niko — Austriju će komite da sruše, pa će njima narod mnogo morati da zahvali za svoju slobodu. Znade to i naš župnik pa je zato počeo već da i komite vjenčava. Ne boji se on više ničega, samo neka je sve po Božjoj pravdi i crkvenim propisima. A Austrija ionako već izdiše. Tako je i onomad župnik rano izjutra vjenčo jed-

noga komitu, pa kad su to žandari nanjušili i došli da traže mladoženju, našli su svatove sa samom mladom u najvećem veselju, a mladoženja je slavio svatove negdje u šumi ili u kukuruzima zajedno s ostalom svojom komitskom braćom.

Bit će zacijelo i sada poslije kirbaja svatova, kad momci izaberu i isprose djevojke. Zato se matere toliko vrzu oko svojih kćeri, a i ocevi spremaju i ovo i ono, samo da ništa ne fali, što bi srce moglo da zaželi.

Tako je i u čika-Matinoj kući nastalo neko spremanje ko nikada prije. A dan pred kirbaj najedamput će kod ručka čika Mata da progovori:

»Slušaj, Jelo!« obriše on rukavom brkove pa se zagleda u kćer. »Pitaju me već s više strana, šta je s tobom, jesi l' voljna da se udaš, a ja ne znam, šta da kažem. I sutra bi me tako mogo ko da zapita, pa šta da reknem?«

»Reci slobodno, da ću se udati, al za koga ja hoću!« odlučno će Jela.

»Valjda ne misliš za Žiku?«

»Jest, i ni za koga drugoga!« ustane Jela.

»Zar za bogalja?«

»Za bogalja! Kad sam mu ja sirota bila dobra, dok mu ništa nije falilo, grjehota bi bila, da ga sada u zlu ostavim!« okrene se Jela i zagleda kroz prozor, a u očima joj sijevnulo, kao što davno nije.

Čika Mata zašuti, a strina Bara iziđe u kujnu, da obriše suze, koje su joj navrle na oči...

Sutradan nagrnuli momci sa svih strana pa u crkvi sve pogledavaju ispod oka na lijepu Jelu počimaljku. Al nijedan ne smije ni da pomisli, da bi nju zaprosio, jer se po selu već pročulo, šta Jela veli. Čulo se to i u Jurkovića kući, pa je strina Manda od milja proplakala, što se našla tako dobra djevojačka duša, koja će njezinu Žiki nadoknaditi svu životnu radost, koju mu je prokleti taj rat uništio. I ne može strina Manda nikako da prežali, što je sinu prije branila, da uzme Jelu. Da nije toga bilo, možda se sve ne bi tako ni desilo. Ne bi Žika možda baš u onaj par išo na frontu i ne bi strado, kao što je eto strado. Al sad već iz te kože nikud. Samo da se što prije vrati, pa da se — kakav je, takav je — nikad više ne makne od svog rođenog ognjišta, od svoje matere i, ako Bog da, od svoje Jele...

Kad je zimus došla ona strašna vijest, da je Žika izgubio nogu, odvezla se strina Manda zajedno s ocem mu čika-Martinom ravno u Zagreb, da ga vide. A on se pati pa samo pita za Jelu. Zacijelo ga, veli, bogalja, sada više ne će htjeti. Mati samo šuti, ne smije ni da mu kaže, kako je zlo s Jelom. Kad se vratila kući, nije bilo dana, da nije došla da vidi, kreće l' Jelina bolest na bolje. A i poslije je znala više puta doći u čika-Matinu kuću pa onda pripovijeda, šta sve Žika piše. Tako i onomad javlja, da ne može za kirbaj doći kući, ali misli, da će se još prije jeseni svakako moći vratiti, pa pozdravlja maju, dadu i Jelu, ako ga to jest nije zaboravila ili se možda već i udala. Jela sluša, zarumenila se pa samo šuti. Ni riječi ne možeš da izmamiš od nje, kad je govor o Žiki. A niko se ne usudi ni da je pita. Dok eto čika Mata toj šutnji nije učinio kraj. Strina Jela odmah sjela pa piše Žiki: »Dragi i jedini sine, tako i tako... dođi, Jela te čeka...« I sada sve očekuje nestrpljivo, kad će joj iznenada da bane opet zdrav i veseo na kućna vrata...

VII.

Dan za danom te tako eto i Miholje. Večernje se Gospino zvono javlja opet za sat ranije pa redovito još zatekne svagdanje bablje društvo u Krivom šoru na okupu. Sjede pred strina-Sokinom kućom i rešetaju po običaju, šta već dohvate. Eto baš su večeras uzele župnika na nišan.

»Kažem ja, s njim ne će biti dobro!« važno će baba Jula pa se pomakne bliže i uzme više da šap-

će, nego li što govori. »Nešto sam ja ko načula, i velim eto, moglo bi svašta da bude!«

»A šta? Daj, kazuj!« salete je žene.

»E, šta!« rastegne obrve baba Jula. »Pa zar vi nemate oči, da vidite, šta je on uzo da radi? Tà, eto nam je ovo zadnje vrijeme već cijelo selo izvrno naopačke!«

»Jest, samo nam bantuje mirne ljude!« potvrđuje majstorica Kata.

»Je l' to s onom čitaonicom?« pita komšinica Ruža.

»Eh, da je samo to!« opet će baba Jula. »Već on eto stao da puni ljudima glavu od neke, šta ti ja znam, politike. Priča im Markove konake od neke slobode, a ljudi ko ljudi samo klimaju glavom pa malošta i vjeruju. Svaki čuva svoju kožu, jer eto, vele, da su zbog toga već i oblasti uzele župnika na rovaš.«

»Baj Tunja kaže, da bi on zbog tog mogo i u bajbok doći!« upadne strina Soka.

»Zacijelo?« zgranule babe i samo što se ne prekrste od čuda.

»Jest, i ja sam to čila!« klima glavom baba Jula pa sve miče bradom, ko da nešto žvače. »A znate li, čije je to maslo?«

»Čije?« naćulile uši žene.

»Bilježnikovo! Ne može župnika za živu glavu više da trpi, otkako mu je on počeo malo bolje da pazi na prste, kako dijeli potpore, šećer i gas. A najviše zbog Jele počimaljke. Ta znate i same, kako je bilježnik zimus nagrajiso s Jelom, da mu se još četrnaest dana poznalo na nosu. Kad je to došlo i župniku do ušiju, on ni pet ni šest već ravno bilježniku. Šta li mu sve, majko moja, nije kazo baš onako ljucki u brk! Baš kako valja! Eto moj se sinovac baš nekako ondje desio pa je sve čuo. Nek se, veli, samo još usudi darnuti koju djevojku! A moj ti bilježnik uvuko rogove pa odonda posto pravi svetac. Al župniku nije to mogo da

zaboravi, već je kopo i mutio, samo da mu se osveti. I eto skuvat će mu kanda, lopov, poparu!«

Žene zinule u baba-Julu, pa samo slušaju, a onda svaka domeće, šta je još čula i šta nije, te malo pomalo odsudiše i župnika i bilježnika, al ne poštediše ni druge. Naročito Jurkovića Žiku, koji se baš nekako o Maloj Gospi s drvenom lijevom nogom vratio kući.

»I taj Žika, i to je posto nekaki bundžija!« veli majstorica Kata. »Sve onako bez noge, kad nije kod Jele, obilazi po kućama, čita ljudima novine, govori im o svakojakim čudnim stvarima ko i župnik, a ono nekoliko momaka, što još ima u selu, zaokupio pa sjedi s njima u »verštetu« kod Luke kolara cijele sate i uči ih nekakim novotarijama. Da će kobajagi napraviti nekakvo društvo pa da će postati pametniji i učevniji. Joj, prisjela im ta njina pamet i učevnost, da Bog da! A ova nova učiteljica, što je pred par nedjelja tek došla ovamo, saletila eto i djevojke po selu, pa i one već sve luduju za nekakim društvom i komendijama, i šta ti ja sve znam. Jela počimaljka naravski uzela med njima kolo da vodi. Nit je ona pametna ko i onaj njen šebonja Žika, a nisu ni župnik ni učiteljica čestiti, što nam djecu ovako zaluđuju.«

»E, nemoj opet, majstorice, tako!« upadne joj najedared u riječ komšinica Ruža, koja je sve dotad šutila i slušala, kako žene uzduž i popreko psuju i grde. »Bit će da ima u svijetu koješta, šta mi i ne znamo. Župnik i učiteljica pa i Žika zacijelo su više vidili i čuli pa znadu bolje nego mi, kako i šta treba. Možda je to tako sad u svem svijetu, ko što oni rade, pa zašto da naše selo bude zadnje?«

»Šta zadnje? Otkud zadnje? I šta će nam to? Nek bude svuda, nama ne treba!« graknule babe na nju ko na bijelu vranu.

»Znam ja, zašto ti tako divaniš!« ustane baba Jula pa uzela da maše rukama pred Ružom. »I tvoj Stipa, makar da je komita, vazdan obilazi župnika i Luku kolara i Žiku, pa i su zacijelo njemu

već solili pamet. A ti već i jesi uvijek držala Jeli stranu.«

»Ta mani, Julo!« uzela strina Soka da je miri. »Šta ćemo mi da se zbog toga svađamo! Šta nas briga, nek radi, ko šta hoće! Nama ni u džep ni iz džepa! Naš je ženski poso po kući, po avliji, po bašći, pa ako ima šta novo, da se med sobom lijepo podivanimo. Nego deder nam ti reci, valjda znaš, šta je s Jelom i njenim svatovima?«

»Da, da, šta je s tim?« i druge će skoro u jedan glas.

»Šta bi bilo!« mirnije će opet baba Jula. »Udat će se za bogalja, eto to je! Već je sve udešeno, a svatovi će biti negdje iza Svisveti.«

»A ja sve mislim, da bi se to još moglo pokvariti!« primjećuje kuma Stana.

»Nema tu bome šta više da se kvari!« uvjerljivo će baba Jula. »Žika voli Jelu još više nego prije, pa i koja bi druga pošla ovako za bogalja! A Jela već i jeste sva luda za njim. Njeni i njegovi više i ne brane, pa će se u nedjelju već i navijestiti.«

»E, šta š', luda djevojka pa eto! Mogla je baš da bira ko nijedna druga. A jok! Pusti laona tolike momke od oka, pa hajd za bogalja! Džaba i take ljubavi i vjernosti! Najposlije ko zna, kaki će to još biti život med njima. Eno na priliku Đuke Marića! Nema još ni godina dana, kako se oženio s prijašnjom počimaljkom Mandom, pa su se već i raskrstili. To valjda znate. Ali o tom sutra, kad se opet sastanemo. Sad je eto već okasno, pa treba da se ide. Laku noć!« zijevne majstorica Kata i pođe.

»Laku noć!« dignu se i druge sve redom, pa svaka na svoju stranu.

Nad Krivi se šor spustio tihi i pusti noćni mir, samo je lišće po dudovima još dugo šuštalo, ko da nastavlja ono pusto bablje brbljanje kroz cijelu ovu blagu jesenju noć...

VIII.

Tri nedjelje, tri Jelina navještaja. A kad je i četvrta nedjelja prošla, pa svi kukuruzi već bili pobrani, sjedne čika Mata na kola i odveze se s Jelom u varoš, da pokupuju, šta treba za svatove. U zao čas! Oni u varoš, a varoš sva vri od pobunjena svijeta. Revolucija! Navalila neka rulja pa hara i pljačka, gdje što stigne. Čika Mata se samo krsti od čuda. Čuje viku: »Sloboda! Živila sloboda!« A kaka je to, do bijesa, sloboda, kad se robi i pali? Nego srećom nije to dugo potrajalo. Navalila gradska garda, planule puške, krv procurila, a pljačkaši kud koji.

Čika Mata se od zla sklonuo u nekaku avliju, tu je dočeko noć, a onda se u mraku polako neobavljena posla izvezo iz grada, pa tjeraj, otkud si došo. A nije bome mislio mraka dočekati, već da se još za dana vrati. I Jela je tako mislila, pa kako su ono bili lijepi i topli dani, baš ko usred ljeta, nije ništa ni ponijela, čim bi se, ako noć bude hladnija, ogrnula. A noć je baš udarila hladna, da ne može biti gore, i tako Jela — kud se sirota nadrhtala straha, tu se još jadna nazebla zime. Stisla se u kolima pa samo cvokoće zubima. Čika Mata udara po konjima i juri, što može brže, ali nikako zime da prestigne ni Jele dà ugrije.

Kad sutradan, a Jeli zlo. Spopala je groznica, te tako vrućica danas, vrućica sutra, pa sve od goreg na gore. Dobila upalu pliuća, a četvrti je bome dan na smrt steglo.

Bilo je baš na same Svisvete, kad je i u našem selu počelo da šumi i bruji: Sloboda! Ko munja razletio se taj glas selom, zašo u svaku kuću i mamio ljude na sokak, a sa stanova i iz šuma kupili se komite, najerili šešire pa pjevaju, da sve selo ori. I tako se svijet čitav dan uzmuvo pa ne zna pravo, kuda da se okrene. Sve se kupe oko župnika i majstor-Luke, a siromah Žika leti čas med svijet po sokacima, čas opet u čika-Matinu kuću, da vidi,

kako je Jeli. Kud mu se srce širi od ove dragosti, što su popucali lanci osamstogodišnjeg hrvatskog robovanja, tu ga sapeo strah i bol zbog Jeline bolesti pa ga steže i kida, samo što se nasred puta negdje ne sruši. Tako preko dana, a tako i uveče. Ali kad je u noći čuo, kako pljačkaška rulja vrišti i puca i razbija, skupio je svu svoju snagu, sabro najbolje ljude s puškama pa stao s njima pred pljačkaše i zakrčio im put, baš kad su bili orobili Židova lihvara i pošli da udare na bilježnikovu kuću.

»Stojte!« zagrmi Žika iz svega grla. »Svaki svojoj kući i da se nijedan više nije usudio tuđe da darne i da kalja ovo naše slobode, koje smo se jedva jedvice dočepali, jer će ga, tako mi imena, glave stajati!«

Svijet se zbilja umirio i razišo, samo što su neki još lupili po prozorima bilježnikove kuće, a bilježnik pobjego pa prenoćio u komšinskom svinjcu. Seoska garda preuzela stražu po svim sokacima i na kraju sela, pa kad je tako red u selu bio uspostavljen, poleti Žika, što je brže mogao, do čika-Matine kuće.

Tu je u sobi ležala Jela u posljednjim smrtnim trzajima. Plač i lelek strina-Bare i strina-Mande i drugih žena razlijegao se po kući, a jadnog čika-Matu tješili su čika Martin i župnik, koliko su samo znali i mogli. Kad je u kuću banuo Žika, Jela pruži ruku prema njemu, a u oku joj sijevne zadnji bljesak djevojačkih želja:

»Žiko, jesi l' mi ipak... naposljetku... došo...?« izlane pa upilji u nj pogled, koji se sve više kočio i trnuo, dok se ne ukoči i ne utrnu sasvim — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Drugo jutro, na Dušni dan, vladala je selom gotovo grobna tišina. Svuda se šaputalo o sinoćnim pljačkašima, koji umalo da nisu ko kraja uprljali pošteni obraz ovog sela, te o nesretnoj Jeli počimaljci, koja je eto u smrt pošla umjesto na

vjenčanje. Pala je ko prva nevina žrtva narodne slobode. I ono osamljeno crkveno zvono, čuj, kako plačnim zvukom tuguje pa upravo mami svačije sažaljenje nad jadnom sudbinom ljepote djevojke...

Tu i tamo vidiš pred kojom kućom dvije-tri žene ili dva-tri muškarca: stoje, tiho se razgovaraju i bojažljivo se ogledavaju, kao da se nečega pribojavaju, što bi još — ne daj, Bože, — moglo doći te još uvećati ovo zaprepaštenje, koje je zahvatilo sve duše u selu.

„Došla kobajagi sloboda, a gle, čim nas je već prvi dan nadarila!" govore ljudi i psuju pljačkaše, a isto tako govore žene i brišu suze za mrtvom Jelom počimaljkom.

Samo tu i tamo uplela se u taj opći tužni seoski razgovor po koja zlobna riječ o bilježniku, kakva ga je noćas stigla zaslužena kazna. Jutros ga je nestalo iz sela, a ne će se valjda nikad više ni vratiti, pa sad negdje na drugom kraju sela možeš da čuješ i ovu obijesnu pjesmu:

»Naš nataroš debeli
sinoć viče na skeli:
Prevezi me skeledžija,
komita me vija. Šalaj!«

*

U nedjelju poslije podne bio je Jelin sprovod. Čitavo se selo zgrnulo, da do hladnoga groba isprati najljepšu i najbolju djevojku, o kojoj nitko nije znao nijedne zle riječi da kaže. Pa i sama je baba Jula plakala i naricala:

»Kuku mene, Jelo, što ti učinih! Raja ja, da Bog da, ne vidila, ako sam ono s bilježnikom iz svoje glave izmislila!... Jaoj nesretnice mene, jezik mi usanô, ako sad ne govorim istinu, da mi je ono uši napunila nataroškina sluškinja... Kuku, čika-Martine, šta me nisi konjima za repove vezo i tako kroz selo kao vješticu vuko, kad sam ti ono

jedinicu tvoju, ko sunce čistu, olajala, oblatila i dušu ti smutila?...«

Žene su je ušutkavale, da svojim naricanjem ne muti ono svečano tužno raspoloženje, koje je okružilo Jelin grob, kad su je polagali u nj i kada tu nije bilo nijednog suhog oka. Ali ona se nije dala ušutkati...

Poslije sprovoda svratio se župnik u čika-Martinovu kuću pa će da tješi Žiku, koji je od bola i tuge sav slomljen već bio obnemogao.

»Smiri se, Žiko, pa se predaj u volju Božju!« govorio mu ganutim glasom župnik. »Šta ćeš, takav je eto sav taj naš život: izgubio si nogu prije, nego što si njome pravo stupio u život, izgubio si dragu prije, nego što si s njome stupio pred oltar. U čitavom ti je to životu tako: izmakne ti tlo ispod nogu prije, nego što ćeš čvršće na nj da staneš. To nam eto prijeti i u ovoj našoj narodnoj slobodi, da je izgubimo prije, nego što uzmognemo pravo da je se naužijemo. A to ne smije da bude! Ne smijemo dati, da se Hrvatskoj ikada više vrate stara vremena robovanja! Moramo učvrstiti stupove ove nove naše slobode, da se nikada više ne rasklimaju i ne sruše. A učinit ćemo to samo prosvjetom ovih naših lijepih sela, koja su evo dosad ležala ko zapuštena njiva u korovu i draču. Prosvjeta je prava počimaljka naše slobode. Zato mi daj, Žiko, ruku i obećaj, da ćemo i dalje ići za njom, ko što smo u zadnje vrijeme bili i započeli, pa budi uvjeren, da će ti to za čitav život biti najveća utjeha i naknada za izgubljenu sreću!«

Žika pruži župniku ruku i podigne prema njemu umorne oči. U njima je taj čas sijevnula iskra nove ljubavi i vjere, koju je crna žalost gotovo već bila ugušila. A sad će se evo podići, da urodi još mnogim radom, punim Božjeg blagoslova.

SUVARA

I.

Na kraju sela tamo pod grobljem stoji stara, prastara suvara. Kad noć obavije šume, njive i selo, a mjesec stane zavirkivati kroz podrtine krova u suvaru, njeno ogromno drveno kolo zaškripi mukło ko iz groba, i onda ko da sva suvara najedamput oživi, čuješ tajanstveno neko šuštanje i šuškanje, ko da se duhovi tu roje, a traje to, sve dok se pjetlovi treći put ne jave. Deda Đuka kaže, da to stara suvara jaduje noću svoje jade prošlosti i svoga stradanja, dok eto dan za danom već čitave bogovetne godine čeka, da se vrate ona stara njena dobra vremena. Ali njih nema, pa nema...

Sjedne tako još prije rata nedjeljom deda Đuka na panj pred kućom, oko njega se poredaju komšije, a on se onda raspripovijeda:

»Eh, di je to! Još i sada mi je, ko da gledam, kako pokojni didak Luka gradi tu svoju suvaru. Bili smo vršnjaci. Mlad on, mlad ja, jedva nam se brčići pokazali. Zajedno smo čuvali ovce, zajedno smo sjekli vrbove grane i pravili frule pa onda svirali one lijepe naše stare pjesme, kojih danas i ne možeš više da čuješ. Uveče bi ovce dotjerali kući, večerali, a onda hajd s frulom kroz selo. Kad bi došli potkraj sela, iz one bi kućice, što se eno sad ko pile uz kvočku šćućurila kraj stare suvare, provirila dva crna oka djevojačka, a u mog bi Luke udarilo srce, ko da će mu sad, na, iskočiti. Eh, volio je on Vojića Milku, ko što ne pamtim, da je još koji momak volio djevojku. Ali stari čika Aca ni čuti. Ne da on, veli, kćer za ovčara. Milka samo sjedi kod pendžera pa veze i veze, a iz očiju suza za suzom kapa, ko biser kad prospeš. Luki da pukne srce, kad prođe pa je vidi zaplakanu. Kad smo za lijepog i toplog vremena noćivali sa stadom na paši, on bi se odvukao kradom do sela, to jest

do Vojića kuće, i tek kasno u noći bi se vratio: ne bi ja ni znao kada, jer sam spavo ko klada, al imali smo dobroga kera Bundova, što samo može biti, i čim bi se noću tko približio stadu, zalajao bi, pa ma bio i rođeni mu gazda. Ja sam se naravski oma probudio, al kad sam vidio, da je to Luka, samo bi se okrenuo na drugu stranu i zahrko opet ko zaklan. Jedne večeri, baš nekako pred Gospojinom, vrati se Luka opet tako iz sela, pa kad je vidio, da sam se probudio, sjedne kraj mene pa će mi ovako: 'Đuka, brate, ja te ostavljam.' Protarem oči, da se saberem i da bolje razumijem, što mi on to veli, a on nastavi: ‚Idem u svijet. Kad ne dadu Milku ovčaru, a ja ću se ogledati po svijetu, da iz mene nešto drugo bude. Večeras sam se s Milkom sporazumio. Kaže, da će me čekati, da ne će za drugoga poći, pa ma se baš nikad ne udala. Vjerujem joj, ta ona je ko od kremena djevojka, nema take u cijelome Srijemu, a što me voli, to živ čovjek ne bi vjerovo. Pa kako onda da ne gledam, da — bilo kako bilo — dođem do nje! Siroma sam, nigdje ništa nemam, pa idem u svijet, da izučim kaki zanat, da tako nešto zaradim. Valjda nam onda čika Aca ne će više toliko braniti, da se uzmemo. Eh, kad bi to samo bilo!' Uzdahne i ušuti, a drugi dan ga nestade, ko da je u zemlju propo. Svijet je svašta naklapo, pa se nije samo mogao načuditi, otkud je Milka najedamput postala nekud veselija. Ide po kući pa pjeva, pjeva, brate, čak na drugi je se kraj sela čuje. A jest imala glas, zacijelo ni vila Ravijojla nije znala ljepše pjevati. Čika-Aci ujedared ko da je svanulo: sad će, misli, djevojka da mu se opameti. Jest da, došo jedan prosac, a ona ga ne će, došo drugi, došo treći, al sve jedan traljavije sreće od drugoga. Čika Aca se opet dao u brigu, a svijet ko svijet nije imo drugog posla, već da svašta izmišlja i nagađa. I tako je prolazilo vrijeme, prođe godina-dvije, ja se već, fala Bogu, oženio i okućio pa se pošteno prihvatio seljačkog posla, od kojega ti nema ljepšega na svijetu, samo ako je seljak vrijedan, da nešto privrijedi. Meni je s Božjom pomoću sve lijepo išlo od ruke. Bilo je mara, pa je bilo i blagoslova. Jednog proljetnog jutra, baš nekako oko Josipova, odem, da poorem onu njivu kraj druma, pa ko velim, posijat ću na njoj kukuruz. Orem ja tako i vidim: idu drumom kola. Poznao sam izdaleka Vrančićeve konje pa stanem, da čujem, otkud on to ide. ‚Otkuda ti, Joco?' viknem mu ja, kad se približio, a on zaustavi konje. ‚Ta eto bio sam veli, na Dunavu na vodenici, da sameljem malo bijelog brašna, pa da mi žena ispeče gibanicu za Josipovo, a usput sam povezo evo i frtaljče dobrog fruškogorskog vina. Nego baš dobro, da sam se eto namjerio na tebe. Šta misliš, koga sam tamo u vodenici našo? Luku Jablanića. On ti je za ovo tri godine, otkad ga je odavde nestalo, posto pravi pravcati mlinar pa eto i meni samljeo ovo brašno. Govorio sam s njim, a on za sve pita, najviše za tebe i za Milku. Na Dunavu je, kaže, istom, otkad se led otopio, a prije je bio negdje u nekakoj varoši, pa je tamo i izučio mlinariju. Lijepo te pozdravlja, a isto tako i Milku pa veli, da će uskoro doći, da vidi, kako je sada u našem selu.' Tako meni Joca Vrančić, a ja samo što ga nisam zagrlio od radosti... Došo poslije toga Uskrs. Na Veliku Subotu uveče sjedim ja na sokaku ovako ko evo sada, a do mene čika Aca, pa razgovaramo o svemu i svačemu, a kraj nas opet moja žena i čika-Acina Milka i pripovijedaju o nekim svojim ženskim poslovima. Kad najedared kraj čika-Acine kuće zaori pjesma: ‚Milkina kuća na kraju.' Onaj je svježi večernji zrak zatitrao od neke miline i topline. Prvi put se te večeri u našem selu čula ta stara pjesma, koja je danas već sasvim izumrla. Donio ju je u selo Luka, kad se vratio iz svijeta, pa prolazeći kraj čika-Acine kuće nije mogao odoliti srcu, a da je ne zapjeva. Mi smo se samo pogledali, a Milka se stisla kraj moje žene pa sve dršće, Bogo dragi, ko prut na vodi. A tek kad je Luka došo pa stao pred nas!

Šta ću i da vam pripovijedam! Samo ovo da vam kažem: Luka se nije prevario. Čika Aca mu je sad zbilja dao Milku, jer se uvjerio, da je Luka baš valjan momak, vrijedan njegove jedinice. I tako je on na zimu prodo one svoje dvije njive, a na drugo proljeće počeo je Luka, oma kako se vjenčo s Milkom, graditi novu suvaru. Kažem vam, ko da ga još i sad vidim, kako mu je sreća sjala s lica, kad ju je podizo. ‚Đuka, brate,' govorio mi je nejedamput, ‚Milka je moja sreća, za nju sam se mučio, da do ovoga dotjeram, a ova suvara bit će naša budućnost, koje nam niko ne će razoriti.' Dobro je, što je Luka proživivši sretno svoj vijek još pred deset godina zaklopio oči, da ne vidi, kako se njegova suvara i njegova budućnost, kako reče, pretvorila u jednu razvalinu i tužnu sliku prošlosti, u kojoj možemo i sami sebe dobro da vidimo...«

Deda Đuka uzdahne, ušuti, pa se sav zgurio gledajući u mrku, sablasnu sliku stare suvare, oko koje se već počinje sabirati mračak. I komšije šute i gledaju čas deda-Đuku, čas suvaru, pa im se pričinja, ko da se krov na suvari najedamput počinje da miče, a na njem dobro mogu da razaberu iste nabore lica, iste upale oči, isti starački bolni izražaj razočaranja, baš ko u deda-Đuke. Ali to je samo časak, dok se ne javi opet umorni deda-Đukin glas:

»Svemu je samo tuđin kriv. Tek što mi nešto svojom krvlju i ljubavlju sagradimo, eto ti njega, da nam to sruši. Tako je eto onaj Švaba došo u selo, podigo svoju vatrenku, i od tog vremena Lukina suvara stoji i propada, a Lukin sin Pera neka gleda, kako će. Kad je vidio, da će kraj suvare pod stare dane gladovati, privatio se, kako i sami znate, pluga ko i djed mu Aca nekad, pa ore tuđu zemlju, kad svoje nema. A njegov vam je Nikola pravi pravcati Luka. Kad prođe ovuda, ko da Luku vidim, dok sam s njim još za mladih dana ovce čuvo. Eh, di je to! Al kažem vam, Nikola bi mogo osvetiti suvaru, samo da je malo više svijeta prošo

i proučio. I samom bi mi onda odlanulo. Kažem ja to i Nikoli, kadgod s njim divanim, a njemu samo sjevne momačko oko. ‚Šta ćete, deda Đuka,' veli mi, ‚kad otac treba pomoći!' Pa i jeste tako. Daleko je doduše Pera još od mojih godina, al srvala ga baš nevolja i ta nesretna suvara. Saranio eto onomad ženu, pa kud bi s onom svojom nejakom Maricom i otkud bi se preranio, da mu nije Nikole? Al samo da nije toga, kažem vam, Nikola bi osvetio suvaru, osvetio sve nas, jer mi smo baš ko ta suvara: propadamo pod tuđinom i nestat će nas, ako se ne nađe još za vremena neka pomoć ili neka pamet, da mu se odupremo...«

Komšije se šutke dižu i odlaze pognute, zamišljene glave svojim kućama. Odnekud od suvare razliježe se kroz sumorni mrak vedra momačka pjesma »Otkud ideš, Anice... Anice...«, pa od nje sve selo nekud razigrano trepti. A vamo od sela čuj, zvonko djevojačko grlo pjeva »Otkud ideš, Nikola... Nikola...«, pa se miješa s momačkim dozivanjem u divan milozvuk bezbrižnih mladih duša. Stara suvara stoji nijema i sluša kroz tihu noć tu pjesmu dvoje dragih, koje blaži sretno osjećanje mladenačke čežnje, pa je, valjda u uspomeni na neku prošlost, i ona sva zadrhtala, joj je sav maz sa zidova popado, a ispod njega se pokazale cigle ko gola rebra na starom, isušenom i do smrti izmučenom tijelu...

II.

Šta su četiri godine u ljudskom vijeku? Prođe to, a da ni sam ne znaš, kako je prošlo. Tako su prošle i te mukotrpne i teške godine, koje su te stezale i stezale, da je žalost na sve strane jaukala, dok najedamput nije puklo, a po selu, po gori i po šumi razliježe se ko glas groma: Sloboda! Odjeknuše izmučena stoljeća narodnog robovanja, vrisnuše ispaćena srca seljačkog stradanja, a buntovni se valovi bijesnih četa razliše po pustarama i vlastelin-

stvima te udariše na tuđina i krvopiju. Stade cika, dreka i bježanje. Udarilo i na Švabinu vatrenku, te Švaba jedva živ uteče, otkud je i došo.

»Da Bog da, nikad se više ne vratio!« reče zadovoljno deda Đuka, kad se opet sve smirilo, a selom zavlado onaj stari mirni i nepomućeni seljački život. »Dosta nam je zado zla. A sad je tome valjda kraj pa ćemo svi da odahnemo. Bilo je toga bome već previše. Nije mu dosta bilo, što je suvaru uništio i čika-Peru survo u nevolju, nego se tom svojom paklenom vatrenkom bacio na cijelo selo ko aždaja, pa kud je rat bio udario sa sviju strana, tu se još i on našo, da nam krv pije. Eh, te nesretne rekvizicije! Oreš, siješ i namučiš se ko živinče, a onda dođe vlast, pa veli: daj! Šta ćeš, sila je sila, pa može, ako će, i kožu da ti rekvirira, a kamo l' ne će žito i ranu. I tako hoćeš-nećeš moraš da daš. Samo mitom možeš nešto da zatajiš. Kad vršiš, daš povjereniku kod mašine deseticu po svakom kantaru, koji ti on onda ne zapiše, pa o tom vlast ne može da vodi računa. Al kad hoćeš da samelješ, onda je tek prava nevolja, jer Švaba ne će da ti samelje ni kile preko cedulje, već ako ćeš napola. Šta možeš! Stišćeš zube i pesnicu, al onda opet moraš da daš. I tako ti se moj Švaba nagumo seljačke muke, al ju je i iskijo. Baš kako valja! A sada, suvaro, stara naša patnice, dolazi pravi tvoj čas. Već nekoliko mjeseci ti doduše, čim mrak padne, zaškripiš starim svojim kolom, al ne od jada i tuge ko prije, već od radosti, što možeš da se iza dugogodišnjeg mirovanja opet vratiš svom poslu, da melješ sirotinji ono malo muke, da je ne mora dijeliti s proždrljivim Švabom, a svuda se oko tebe poredale komitske straže, da te ne bi ko bunio u tajnom tvom radu za krvavo sirotinjsko dobro. Kako mi je ovo staračko srce zaigralo od radosti, kad sam opet čuo onaj tvoj dragi šum iz dobrih Lukinih vremena! Kroz mrak sam te gledo pomlađenu u osveti naše prošlosti! Trebalo je samo da još dođe čas, pa da se do kraja osvećena ponosno digneš

pred licem bijeloga dana i da nam kao ono nekad, kad te je Luka u sjaju svoje mladenačke sreće gradio, budeš svijetli znak ove naše mlade osvećene slobode. Sad je došo tvoj čas, sad je svanuo tvoj dan. I ako Bog da, još danas ćeš promljeti sasvim slobodno i veselo ko nekad, dok je još Luka živio...«

Zguren i više kao kaka sjena, nego li kao živo stvorenje, otklimasa deda Đuka upirući se o svoju batinu polako tamo prema suvari.

»Ovo je moj najsretniji dan,« veli deda Đuka pomeljarcima, dok je čika Pera marljivo zasipo žito u kamen. »Ej, moj Luka, naša dobra stara vremena su se vratila! Sad samo da se Nikola još vrati, moja ga Anica već ne može da dočeka, a i trebalo bi već da se on mjesto svog oca lati ovog posla.«

»Šta, zar bi vi, deda Đuka, da se Nikola zakopa u tu suvaru?« upita ga Vinko Barčić, Nikolin vršnjak, za koga su govorili, da će uzeti čika-Perinu Maricu, pa i jeste mu ona već davno srcu prirasla.

»A šta će mu faliti?« začudi se deda Đuka Vinkovu pitanju.

»Sve, deda Đuka. Valja naime da znate, da će se ona vatrenka, iz koje je Švaba sada doduše istjeran i koju su pljačkaši dobro oplijenili, brzo opet pojaviti kod svog posla, pa će onda suvara opet stati i zanijemiti. A šta onda Nikolu čeka?«

»Ma šta ti to, momče, govoriš?« razrogačio deda Đuka još više oči.

»Govorim eto, da je sve badava. Otkad su vatrenke došle, odonda suvarama nema mjesta, jer svako volije da žito nosi tamo, gdje se bolje i brže melje. Nego dete, deda Đuka, da gledamo, da nam se u tu vatrenku ne vrati više onaj prokleti Švaba, pa kad već mora da bude, neka je bar u rukama našeg čovjeka. Eto Nikola je u Rusiji naučio mlinariju. Tako je bar piso. Pa nije ni čudo. Svuda su naši ljudi u zarobljeništvu radili, pa tako i Ni-

kola došo u Rusiju u mlin i naučio mljeti. Sad kad se vrati, a to će valjda uskoro biti, zar ne bi bilo najljepše, da on mjesto ove suvare preuzme Švabinu vatrenku? Imate, fala Bogu, zemlje, pa ako prodate dvadesetak jutara, još će uvijek vašoj kući dosta ostati, a kraj današnje cijene bit će to baš za Švabin mlin. Učinite to, deda Đuka, pa ste usrećili i Nikolu i svoju Anicu, a načinili ste i cijelom selu dobro, da se med nama ne ugnijezdi više onaka tuđinska krvopija. I sama uspomena didaka Luke morat će se tome radovati.«

»Sasvim dobro kaže Vinko!« potvrdiše ostali pomeljarci.

A deda Đuka se zagledo u zemlju pa šuti ko zaliven. Nešto bi reko, al ne može. I samomu mu se čini, da Vinko ima pravo, al opet ne može ni da pomisli, da suvara iznova opusti, da padne opet u onaj stari očaj, koji je i njeg samog vato i mučio, kadgod bi ovo petnaest zadnjih godina pogledo njenu sudbinu i propast. Bivalo mu je, ko da mu s njom sve, što mu je nekad bilo ponajmilije, propada. I sada, kad je napokon dočeko čas, da je vidi obnovljenu, osvećenu i kao pobjednicu nad onom tuđinskom vatrenom aždajom, sada da joj se i on sam iznevjeri, da je ostavi? Zar se ne bi Lukine kosti u grobu prevrnule i prokletstvo sasule nad ovu njegovu staru sijedu glavu? Ne, ne, tako što on ne će i ne može nikad učiniti!

III.

Prolazili lijepi jesenski dani. Stara suvara bezbrižno šumi i melje, al deda-Đuke nema više ni blizu. Zgurio se kod kuće pa samo gleda zamišljeno preda se. A kad čika Paja i baća Žika odu na oranje i kad je strina Dora sva u poslu u kujni, sjedne do deda-Đuke Anica, milokrvno mezimče njegovo, pa ga pita:

»Šta je, dido, šta si tako žalostan?« A glas joj zvuči tako toplo, tako mekano, ko nekad ono naše

Gospino zvono, što ga je za vrijeme rata prokleti Madžar odnio. I kad Anica još položi glavu na deda-Đukino rame pa ga ogrli, da upravo osjeća, kako joj mlado i nevino srce tuče, pa se milje i tuga u njemu uvate u koštac, a suze samo što mu ne poteku. Ta ima l' gdje na svijetu veće miline i veće dragosti, nego što je u njegove Anice? I samo da mu je nju još usrećiti, pa ma oma sutra onda lego u grob!

»Zbog tebe sam, dijete i zbog tvoje sreće u brizi!« veli joj deda Đuka drhtavim glasom pa joj gladi bujnu i mekanu kosu i mazi je baš ko i nekad, kad je još ko dijete trčala po avliji za guščićima i pilićima, pa kad bi koje uvatila, eto je k njemu, da se pofali, a lijepo joj plavo oko samo titra od nevine djetinje sreće.

»Pa baš zbog mene?« ne može ona da vjeruje, a oko joj se muti i sklapa, pa samo da prekrije lice keceljom i da zaplače.

»Da zbog tebe, zbog tebe, jer da mi nije tebe, ja bi znao, šta bi, al ovako ne znam i ne mogu nikako da dokučim. Nego evo pa sad ti odluči i kakogod rekneš, tako neka bude!«

Anica sklopila ruke pa se zagledala velikim svojim očima u deda-Đuku, a silan neki strah trepti joj na dugim crnim trepavicama ko u jelenčeta, kad osjeti da mu prijeti velika opasnost.

»Vidiš li tamo pod grobljem staru suvaru, što se svorala i zgurila baš ko i ja?« pokaže deda Đuka rukom kroz prozor. »A vidiš li tamo iza crkve kraj Martinčića kuće onu vatrenku, što razbijenih prozora prkošljivo gleda ovamo? Recimo sada, da sam ona suvara ja, a vatrenka tvoj Nikola, kome bi ti onda radije došla i privolila?«

Deda Đuka se grčevito zagleda u Anicu, a ona se skamenila od njegova čudnog pitanja i još čudnijeg pogleda. Al prije nego što je mogla da se sabere pa da mu nešto kaže, zalaja Šarov u avliji, a na vratima stade mlad čovjek u prljavoj vojničkoj monduri.

»Anice!« izusti tihim, uzbuđenim glasom došljak, a oko mu sjevne poznatim sjajem, od kojega je Anici sva krv skočila u glavu. I ko da si je iglom ubo, skoči raskriljenih ruku prema vratima.

»Nikola!« klikne djevojka, ko da se raj pred njom otvorio.

Deda Đuka samo uzdahne i klone na klupu, ko kad se pod zadnjim udarcem sjekire stropošta stara isušena, trula klada...

IV.

Sinulo mlado proljeće, zumbuli ocvali, djevojke se poudale, pa sad Marica kraj Vinka, a Anica kraj Nikole uživa svaka svoju sreću. I nema te djevojke, koja im ne bi mogla zaviditi, jer što je po srcu i vrednoći, to nadaleko ne ćeš naći ko u Vinka i Nikole. Vinko ore, sije, timari goveda i svinje, pa ako tako nastavi, sunca mi, ako ne bude za koju godinu prvi gazda u selu. A Nikola ne zaostaje bome nimalo za njim. Prođi samo selom pored vatrenke, pa ćeš vidjeti, kako se to tamo sada radi, a on eno vuče vreće, zasipa žito, miješa brašno pa sve gleda ovamo i onamo, kako će što više da se uradi do mraka. Svijet je zadovoljan, što se oprostio one švapske gulikože, pa fali Nikolu i Nikolino brašno, da se po svim selima unaokolo pročulo. I eto dolaze već sa sviju strana njemu na meljavu, a on ne može svima da smaže, tolika je navala.

»Da mi je vatrenka još jedared tolika pa da meljem i dan i noć, ne bi svima stigo,« veli Nikola pa sjedne časak, da odahne, dok kamen ne izmelje kukuruz, koji je baš sada zasuo.

»Neka, fala Bogu, bit će svima!« odgovara mu zadovoljno čika Pera pa i on obilazi i pregleda ovo i ono. A kad već klone od umora, sjedne na vreće pa ovako u sebi razmišlja: »Bogo dragi, ako to nije sreća! Pravo je govorio Vinko, da je u vatrenki Nikolino mjesto, a ne u suvari. A jok, deda Đuka ni čuti, doklegod nije Nikola osvanuo iz Rusije

pa mu sam veli: ‚Deda Đuka, došlo je vrijeme, da osvetim suvaru, kako ste mi sami nekad govorili.' A on samo što ne zaplače: ‚Vidim, da sam već jako star jako,' veli, ‚za mene je mjesto tamo iza suvare. Ne treba mene više, baš ni ko te suvare, kad ne znam, kako i što treba sada da se uradi.' Badava mi svi oko njega pa ga mirimo i ugađamo mu, što samo možemo bolje i ljepše. Za Nikolu i Anicu je sve učinio, ali što se više bližilo vrijeme, da popravljena, sad već Nikolina, vatrenka opet promelje i zamijeni staru suvaru, to je deda Đuka više propado i slabio. I nije dočeko, da suvara opet opusti i zanijemi, već je na samu Staru Godinu zauvijek zaklopio one svoje blijede oči, koje nisu mogle više nikake radosti da nađu u svijetu. Svi smo dobrog starca žalili i od srca oplakivali, jer smo ga svi volili i jer nam je s njim nestala posljednja živa uspomena iz dobrih onih negdanjih starih vremena, o kojima smo toliko čuli pripovijedati. Ja već ne spadam u to. Moj je vijek prošo skoro u samom stradanju, i otkad sam poslije očeve smrti posto sam svoj gospodar, pa eto sve dok nije došlo ovo Nikolino vrijeme, nisam osjetio nikakvo dobro. A sad, fala Bogu, kad sam se kraj svoje djece mogo malo da smirim, da se bar pod stare dane sa svojim izmučenim kostima naužijem malo bolje sreće!«

I onda se čika Pera opet digne pa obilazi i pomaže, gdjegod šta može.

A kad dođe nedjelja, sjede čika Pera i čika Paja na onom istom panju, na kom je toliko puta prosjedio pokojni deda Đuka, a oko njih Vinko i Nikola i baća Žika i komšije, pa divane o prošlim i sadašnjim vremenima.

»Što je prošlo, nikad se više ne vraća,« veli Vinko.

»E, al eto ima ljudi, koji to ne će da priznadu, pa sami sebe varaju, da će se opet vratiti stara vremena,« dodaje Nikola.

»To je deda-Đuku i otjeralo u grob,« primjećuje čika Paja.

»Samo da tako ne strada sav naš hrvatski narod,« opet će Vinko. »Jer mnogi i mnogi sami sebe varaju, da će se stara vremena i našem narodu vratiti. A to je upravo, kao da sami sebe uljuljavaju u san, pa kod tog ne misle, kako da sebi u sadašnjim prilikama omogućimo što bolju budućnost. Prošlo je doba narodne suvare, a narodnu vatrenku, ako je i dospjela u tuđe ruke, treba da što prije dobijemo u svoje. A tko misli na povratak suvarina doba, taj i sebi i narodu sprema veliko razočaranje, a možda i grob... Zato eto ne ćemo, da nas zadesi sudbina suvare, pa da drugi o nama kažu ko mi o njoj: Gle, zastarila je, nije sposobna za život u novom vremenu, pa neka istrune i propadne!«

U proljetnom večernjem rumenilu tone selo, a vedrina sja u očima seljaka pa se odrazuje na svim kućama, po svim sokacima i trepti nad cijelim selom baš ko i zlatne sunčane zrake na mladom lišću zelenog drveća, koje se pomlađenom snagom diže, širi i raste u svježem zraku novog proljeća. A tebi je, ko da te svuda susreće sama radost, ko da te sa svih strana doziva pjesma, ljepša od sviju, što su ih naša sela ikada dosad pjevala, pa ti je milo i voljko pri duši, ko što je na Božić u duši nevinog djeteta. Dotle stara suvara pod grobljem stoji ostavljena, zapuštena, zaboravljena, sva se već rasklimala, samo što se sama ne sruši, pa da dođu i da je raznesu bez traga. A svijet će kazati: dosta nam je služila, dosta se i badava nastojala, pa je već vrijeme, da nam se, Bog da prosti, makne jedared s puta...

KROZ MEĆAVU

Ne pamtim, kad je još na Svijećnicu udarila ovakva mećava ko ove godine. Prije jedva da je zimus i bilo snijega, ali toga dana počeo da pada i zavijava baš ko za okladu. U zraku sve vrvi od krupnih snježnih pahuljica, prosto zastrle nebo, tako su se gusto spustile, a oštri vjetar bije njima o pendžere, vrata i tarabe pa se bijesno odbija i urla dalje med golim drvećem cijelim šorom, cijelim selom. Proletjet će, misliš, i malo prošibati suho granje po stabalju, pa će ga nestati tamo negdje na njivama ili pod šumom. Al šuma kao da je otvorila širom sva tajna vrata, za kojima se kriju bijesni vjetrovi blagih dana Božjega mira, pustila ih sve na ovo jadno naše selo, pa se u bijesu upravo utrkuju, koji će bolje po njem da udara. Tresu se krovovi, division kućice, a na avliji i na sokaku ni žive duše. Sve se stislo u toplom zapećku pa čeka, da se smrači, da se večera, pa da se spremi na počinak.

»O sveta Gospo, da čuda i pokore!« krsti se strina Juca i vrze po sobi, nigdje da sjedi s mirom. »Samo da mi je znati, kud je opet onaj moj stari!«

»Ta znaš valjda, majo, kud ide svakog sveca i nedjelje!« miri je Janja i gleda kroz pendžer, kako se dud pred kućom njiše i kao da stenje pod nesmiljenim udarcima one vjetruštine...

Kroz takvu smo eto mećavu deda-Mitrov Ivo i ja obilazili selo od kuće do kuće, da skupljamo potpise proti Talijanu, koji se pomamio za hrvatskim morem i za nekim našim primorskim krajevima pa to sebi sad svojata. Htjeli smo, da i glas srijemskog sela bude među onima, koji će cijelom svijetu u brk reći, da tuđe gospoštije nad svojom hrvatskom zemljom ne ćemo trpjeti. Dosta nam je svima bilo robovanja pod Švabom i Madžarom, pa se proti starim tim gospodarima nismo zato digli i zbacili ih, da drugom služimo, nego da uži-

vamo i mi jedamput svoju hrvatsku slobodu. Sa svakom nepravdom hoćemo jedamput zauvijek da obračunamo, pa da onda u lijepoj slobodi i blagoslovenom miru uredimo neokrnjenu našu domovinu ko jednu veliku seljačku kuću, koju resi sloga i blagostanje čitavoga hrvatskoga naroda.

»Da to nije opet isto za rat?« gleda me nekako bojažljivo čika Aca, kod koga smo našli još nekoliko drugih naših seljana na divanu.

»Nije, čika Aco, nego je baš proti ratu. Onima u Parizu, s kojima Wilson sada vijeća, što će kojoj državi da dosude, hoćemo svi ko jedan složno da poručimo, da je Dalmacija, Hrvatsko Primorje, Rijeka i Istra samo naša i Božja i ničija više. Kad bi mi šutili, oni bi vjerovali Talijanu, koji kaže, da je to njegovo, i razumije se, da bi mu sve, što traži, dali. A ovako, kad čuju, kako mi jednodušno velimo, da su svi ti krajevi naši, istražit će, kakav narod najviše tamo stanuje, pa kad vide, da je hrvatski, morat će nam, ako su iole pravedni, dosuditi sve, što je naše. I tako ne ćemo trebati ni mi ni naša djeca ratom osvajati, što bi nam oteli, kad bi mi sada šutjeli.«

»E pa kad je tako, onda ćemo potpisati, jer nam baš iz duše govoriš!«

I potpisa najprije čika Aca, a onda i svi ostali. I redom od kuće do kuće govoriš jedno te isto i sretaš gotovo svuda isto iskreno razumijevanje i osjećanje. Pa kad sam tako u svim viđenijim kućama svojih seljana nailazio na onu čestitu prostodušnost, koja se samo u najsvečanijim časovima ovako jasno pokazuje, napunjalo me to vjerom, da narod ovakve duše i zdrave jezgre života čeka još velika budućnost, bude li samo imao mnogo sloge i dobrih vođa...

Nego i po koju gorku smo morali usput da progutamo. Tako Martin Marić nije htio ni da čuje o kakvom potpisu, jer da je to valjda opet kakva »gospodska prefriganija«, kojom su nam uvijek za izbora svašta obećavali, a nikad ništa nisu izvršili. Janko kovač se opet izgovarao, da mu žena nije kod kuće, a on bez žene ne će ništa da napravi. Ćira crkvenjak nam reče, da je to sve lijepo i pravo, ali on će opet najprije otići šumaru, da se s njim posavjetuje, jer on uvijek tako radi, prije nego li šta učini. A takih je i više bilo.

»Al su baš čudni neki naši ljudi!« veli mi Iva, kad smo izašli potkraj Velikog šora, a mračak se bio već spustio.

»Ne čudi se, Ivo, takav ti je još velik dio našeg naroda: još mu je uvijek milije oružje nego pero, pa će se radije puškom nego li pismom braniti. Zato on i ne zna, šta vrijedi škola, šta vrijedi knjiga i novine, a kako nikad ništa ne čita, onako slabo šta i zna, pa ga tako eto varaju i čivuti i socijalisti i svakojaki mutikaše, umjesto da pazi, čiji savjet da sluša i ko mu zbilja dobro želi...«

Uto smo bili ušli u čika-Lovrinu avliju i stali na kućnim vratima da stresamo snijeg sa sebe, prije nego što ćemo u sobu. Strina Juca nas čula pa otvorila vrata.

»Dobar veče, strina Juco!« pozdravim je ja, čim se pokazala.

»A gle, gle gosti! Dete, uđite samo! Ta šta otresate toliko, ko da ćete u gospodsku sobu, a ne u sirotinjsku! Pa otkud po takoj mećavi, pa još pred noć? A ja mislim, da to moj stari ide.«

»Šta, zar čika Lovra nije kod kuće?« upitam, tek što sam stupio u sobu.

»Ta nije, al mora da je u komšiluku kod Jovićevih tu za kućom. De, Janjo, skočider, da vidiš. Nek oma dođe, reci!«

Lijepo nas djevojče samo pogleda velikim crnim očima dugih trepavica, nasmiješi se, ogrne maramom i izleti ko srna napolje u onu pustu mećavu.

Bio sam već umoran. Samo sam se spustio na seljačku klupu kraj trpeze, i dok je strina Juca koješta ispitivala Ivu o kući, materi, ocu i šta ti ja sve znam, ja sam stvorio odluku, da naš posao

ovdje završimo. Ionako je već kraj sela, samo još nekoliko kuća, a i ne treba baš sve da obiđemo. Dosta smo već prošli.

I zbilja nismo više dalje išli, nego smo se tu lijepo odmorili, prije nego ćemo natrag. Janja nas je ponudila gužvarom, a čika Lovra rakijom, i tako smo se bome do mraka zadržali. Čika-Lovri je to milo bilo, a ni meni nije, pravo da kažem, bilo baš krivo. Samo se Iva bio nešto uzvrpoljio, dok se ja nisam sjetio, da je to sigurno zbog lijepe komšinice Jele, koje eto već cijelo poslijepodne nije vidio. A sigurno ga je čekala. Pa to je i naravno, kad se dvoje tako voli, kao oni što se vole.

I dok smo se na povratku probijali sokakom kroz mrak, snijeg i vjetar, koji je onda kanda baš najjače šibao, Ivo je negdje cijelim putem morao da misli, hoće li još večeras vidjeti Jelu, da joj bar ukratko ispripovjedi, gdje se toliko zadržao zbog onih nesretnih Talijana, pa eto nije mogao da pođe, kuda ga je mlado srce zvalo...

*

Prošlo je odonda sedam nedjelja. Blagovijest. Proljeće je došlo u naš ravni Srijem, po kome se svuda širom počele zeleniti njive i livade, a plave se glavice ljubičica skromno pomolile, da se sunčaju na blagom proljetnom sunašcu, dok ih možda ne uzbere okrutna ruka koje seoske ljepote djevojke, da se njima zakiti.

Selo se orilo zvonkom djevojačkom pjesmom:

Sinu pramaljeće,
Sadi cura cvijeće.
— — — — — —
— — — — — —
Doću, da te prosim,
svijetu da prkosim...
— — — — — —

A u meni je nešto bilo zamrlo. Stajao sam ko ukopan kraj duda pred deda-Mitrovom kućom držeći u ruci novine i gledajući nijemo preda se.

»Pa može l' to zbilja da bude baš tako?« upitat će me deda Mitar, koji je sjedio kraj duda na klupi.

»Pa vidite, da može. Čuli ste eto, šta novine pišu. Lijepu našu siroticu Istru i neke otoke ipak nam oduzeže. Ko da nije još dosta bilo robovanja! Preko stotinu ovakih sela, ko što je ovo naše, ne smije još da zna, što je to sloboda, nego će morati da stradava, pogiba, umire... Možda se još sjeća e, da smo prije rata i ovdje po selu skupljali novce za hrvatske škole u Istri, a u nekim selima po Srijemu ima još i danas istarske djece, koju su ovdje morali dobri ljudi za vrijeme rata primiti, da tamo ne poumiru od gladi. Sad su iz onih naših hrvatskih škola u Istri napravili talijanske, a sirota istarska djeca ne će smjeti više učiti, da su djeca hrvatskog naroda i da im je Hrvatska domovina...«

Vidjelo se, da je deda-Mitra dirnulo ovo, što sam mu ovako na dušak s puno bolnog osjećaja izgovorio. Časak je šutio pa će onda najedamput:

»A je l', zar ono, što smo slali tamo potpise na Svijećnicu, nije ništa pomoglo?«

»Ništa.«

»Hu, slavu im ljubim, vidim ja, da će njima trebati baš zube pokazati!« plane žestoko deda Mitar i udari bijesno štapom u zemlju.

»Ej, deda Mitre, dosta je već bilo krvave bure i mećave. Sve nas je isprebijala, te ćemo je svi još dugo teško osjećati, al najviše ipak onaj dio našeg naroda, koji eto ostaje otrgnut od majke Hrvatske...«

Zvono mi crkveno prekide govor pozivajući nas k blagdanjoj službi Božjoj. Ustadosmo i pođosmo, da se molitvom preporučimo Bogu, neka odvrati sadašnje i buduće teške kušnje od previše već iskušanog hrvatskoga naroda...

KAD ŠLJIVICI CVATU

Najvolijem ovo naše srijemsko selo, kad šljivici cvatu, a po baščama se i po njivama ori seljačka pjesma, kao da milinje prosipaš po tom prvom proljetnom zelenilu, što dršće po brazdama, lejama i puteljku, kojim ti noga gazi. Ideš, a oko tebe vrije mladost, snaga, toplina, kakve nigdje na svijetu ne ćeš osjetiti do u okrilju ovih naših bijelih sela, vedrih i nasmijanih ko rumeni obrazi pupolj-djevojke, kad te pogleda, a u oku joj nešto zacakli, zatreperi...

Tamo eno u čika-Stevinu šljiviku Jela čuva guščiće, što trčkaju i čeprkaju po rosnoj travi pa se na ranom jutarnjem suncu sjaju, kao da su zlatom posuti. A Jela gleda i ne gleda, već se zamislila u svoje djevojačke jade i u svoju sreću, kako li to da nazove! Isprošena je. Udat će se. O Đurđevu bit će kraj pustom djevojačkom čekanju, u kome uzdišeš i veneš dane, mjesece, godine. Jest, godine! Otkad se eto već njih dvoje — Iva i Jela — zavolilo, otkad joj se on, još dok je bio komita, zavjerio poštenom momačkom vjerom, a nikada da je vodi svojoj kući. Kao da ih ne dijeli jedno od drugog samo truli komšinski plot. Kao da nije njemu isto tako bez nje, kako je i njoj bez njega. E, al šta 'š, kad se deda Mitar ne da krstiti. Sve nešto smišlja i premišlja, pa čekaj od jeseni do proljeća, čekaj od proljeća do jeseni, od Miholja do Đurđeva, od Đurđeva do Miholja. I tako eto došlo i ovo proljeće, a Iva se bećari i tjera kera, kad nema, ko će da oko njega lijepim istjera momački jogunluk iz one mlade i vrele krvi.

Kakvog sve čuda nije od njega već bilo! Pije, lumpuje, cigani ga selom prate, a djevojke se cijelim šorom sakrivaju, jer ako koju spazi, te nema, koju će ostaviti na miru. Sav se već pomalo pomamio, kao da nije onaj prijašnji deda-Mitrov Iva, koga je prije cijelo selo hvalilo. A Jela plače

i vene, potamnila joj djevojačka sreća, odnijela joj ju je sudbina netragom. Nikad joj se više vratiti ne će...

Ali i deda Mitar se bome dao u brigu. Vidio je jadan, da se njegova dobra namjera u zlo izvrnula. On je htio, da momak pričeka, dok ne prođu ta zla vremena, pa dok se sve jedared ne smiri i ne uredi, kao što je nekad bilo. A šta da i žuri! Ta mlad je još Iva. I on, deda Mitar, nije se ženio prije dvadeset pete godine, pa zašto da i Iva ne može dotle da čeka! A sad eto, u što ode to nesretno čekanje. Pa još — još, ali samo da nije onog Laze, što se proljetos vratio iz Rusije. Radio je tamo po nekakvim fabrikama, pa sad došao, da po selu pripovijeda o nekakvim komunašima. Ali to eto nije ništa drugo, već da se nered sije po selu. Kupi se ljenčadija i ciganija, sluša Lazu i njegovo naklapanje, ne razumije naravski od svega ništa, već samo misli, kako će i šta će da dijeli. Jadna im majka! Tuđu muku da dijele, a kad ih seljak zove u nadnicu, onda nijedan ni da primiriše! I u to čudo zapao eto Iva. Pa da! Sve se to snuje i kuje u birtiji kod Đorđa, a tamo je Iva već kuvan i pečen.

Sjedi onomad deda Mitar pred čika-Stevinom kućom pa ne može da se izjada.

»Toga čuda više ne ću i ne mogu da gledam!« žesti se on i lupi štapom po zemlji. »I je li to još živ čovjek čuo i vidio, da će nama seljacima gori i luđi soliti pamet? Al ja i opet kažem, da je sve to samo nekakvo gradsko maslo. Eto mi smo se seljaci u našem selu lijepo počeli da slažemo, pa da sebi slogom izradimo jedamput bolji život, a sad dolazi iz gradova ta prljava i lijena komunaška čeljad, da nam tu slogu razbije, pa da kojekakvi njihovi badavadžije opet s nama seljacima rade, kako ih volja. Gdje nam je samo pamet, da to ne vidimo?«

»Ta šuti, deda Mitre, zar ne vidiš, da nijednog poštenog seljaka nema med njima?« miri ga čika Steva.

»I ne smije da bude, dok je našeg poštenog seljačkog obraza! Al to nije dosta. Ne smijemo ni mi da šutimo i da gledamo, kakvo se čudo na naš seljački račun stvara!«

»Svako čudo za tri dana, deda Mitre. Proći će i to komunaštvo, kao što je i došlo, a mi ćemo seljaci ostati na svom. Opametit će se sve, što je još pošteno, a u svom je neznanju zalutalo onamo, pa će s nama u slogu. I umjesto da misle, kako će Bogu krasti dane i tuđe dijeliti, uvidjet će, da treba raditi i svoje čuvati.«

Ušutješe časkom obojica, a kad su nastavili razgovor, uzeli su da se dogovaraju, kako da Ivu izvuku, dok je još vremena.

»Oženit ćemo ga!« veli Mitar.

»Eto, baš sam i ja o tom htio da se podivanimo,« uzima riječ čika Steva. »Stislo tebe zlo, deda Mitre, a bome i mene. Iva ti se bećari, a moja Jela propada. Odnemarit će je još sasvim, ako to tako dugo potraje. A kuda to onda vodi? Nego eto kad smo se već sporazumili, da se djeca uzmu, pa neka bude što prije.«

»Pa hajde de! Još danas ću Ivi reći.«

»A o Đurđevu neka budu svatovi!«

»S Božjom pomoću neka bude, kao što smo rekli.«

Dadoše si ruku i raziđoše se svaki u svoju avliju.

*

Kao da je sunce najedared sinulo, kad je prošla prošnja. Iva se opet priljubio kući i poslu, a najviše Jeli, pa je obilazi i draga, kao da ju je juče zavolio. Badava sjede seoski lole u Đorđevoj birtiji, badava čekaju komunaši Ivu, da dođe pa da im plaća vino i svirače. On sad uživa u drugoj pjesmi, u pjesmi dilber-djevojačkoj, što se ori tamo iz komšinskog šljivika kao nekad prije godinu-dvije, kad mu nije bilo ni do čega drugog nego do te drage pjesme i još draže djevojke, koja je pjeva. Vratilo se ono lijepo vrijeme nepomućene mladosti i mira, od kojega ti nema ljepšeg na svijetu. Vratila se sreća, davno željkovana i jedva dočekana, pa se rumeni na djevojačkom licu, sja iz plavih joj očiju ispod dugih trepavica, a milje se unaokolo prosipa i širi, kudgod okom svrneš.

Iva sam sebi ne vjeruje. Šta se to s njim dogodilo? Nije li to bio samo ružan san, iz kojeg se tek sada probudio? Ili je možda ovo samo varka i san o sreći, koje u svijetu nema? Ne, nije! Ta eno Jele, ide po šljiviku i čeka njega, čeka, kao što ga je dane i mjesece čekala. Čekala i vjerovala, da će doći. A on već skoro nije došao! Već se skoro ugušio u nekom mraku i dimu, kojim ga je neka prokleština omamila. Ništa drugo već prokleština! I taj bećarluk, i taj ciganluk, i to komunaštvo! Samo zavaravanje i smućivanje! Da se lijepa ova naša mirna sela uznemire i stradaju. Da se vrijedne i ponosne naše seljačke kuće srozaju i stropoštaju. Da seljak osjeti ljutu kandžiju nad sobom, ljuću nego u najgore doba kmetskog robovanja. I u to je eto i on — Iva — imao da padne pa da sam proti sebi radi, a nitko mu nije znao da otvori oči i pokaže, kuda srlja. Dok se eto nije dogodilo ovo, što se sada s njime zbiva. Vratio se Jeli, njenoj lijepoj ljubavi, a s tim i ljubavi k mirnom seljačkom životu i seljačkom radu. A nad tom dvostrukom ljubavlju cvate evo proljeće, cvatu bašče i šljivici. I ocvast će, a te obnovljene ljubavi ne će više nestati, doklegod bude ovako dolazilo proljeće, da se njive u njegovu draganju uvijek iznova zazelene, a šljivici opet procvatu ovako kao ovog našeg mladog srijemskog proljeća...

JAPA

Ne znam, što su ga tako prozvali, samo znam, da takoga u selu više nema, ko što je on. Kadgod prođe sokakom, reko bi, da je pijan. Ko da se nikad i ne trijezni. A opet nije tako. Ima dana, kad ne može da dođe do rakije. Osobito sada, kad je proljeće već granulo s fruškogorske strane, pa se spušta ovamo u nizinu, prekriva livade tankim zelenilom i vuče seljačko srce u polje, da ga zaore, zasije i natopi znojem seljačkoga blagoslovenog rada. Nema sada, da se ko jesenas, kad se selom orila pjesma slobode i širio opojni miris pečene rakije iz svake druge avlije, onako lako namjeriš na žeženu kapljicu, da i ne znaš, kako se dokoturaš do kuće.

A jeste, Bogo dragi, ono bila napast. Danas kod čika-Pere, sutra kod gazda-Mate, preksutra kod kuma-Vinka, onda te opet zove komšija na lijevo, pa komšija na desno. I ko da to nikad prestat ne će. Oljoljaš se, brajko, da i sam ne znaš, kako. A to je bio život za Japu. Ne pamti, kad je još tako bilo.

Ide šorom, gega se i tetura, lomata rukama po zraku pa sve nešto sam sebi govori, a poderan je i prljav, da Bog sačuva.

»Ej, Japo, i opet si se oljoskao!« doviknem mu s druma.

»Pa neka sam!« mrmlja on i naslanja se o tarabu, da ne padne.

»Čekaj, prisjest će ti, dok sad bude izdan zakon, da se svaki pijanac strpa u bajbok!«

Uvijek mu se s time prijetim, al briga njega za to ko za lanjski snijeg. Pije ko duga, a kad je trijezan, onda samo traži, kako će opet da dođe do »šnjoke«.

»Daj krunu!« navaljuje na mene.

»Opet da se napiješ, a?«

»Ne pitaj, već daj!« škilji očima na mene i čeka.

»Nema ništa. Valja da te već jedamput opametimo.«

»Uf, a šta će meni pamet, kad sam se lud i rodio! I šta će meni drugi da bude prijatelj, kad sam eto sam sebi najveći neprijatelj! Već daj krunu, ako ćeš, a ako ne ćeš, da idem.«

»Nemam.«

»Bez zamjerke, imaš, al ne daš. Neka, imadu i drugi! Svako sebi, nikom ništa!«

I ode. Znam, ako se mukte gdjegod tako ne napije, zaradit će, pa će svejedno naći, što traži...

*

Jutros zagrijalo blago proljetno sunce pa uprlo zrake ravno u »verštet« majstor-Luke kolara, a on sjeo na prag, puši i gleda zamišljeno pred sebe. Sinoć se tu kod njega u »verštetu« skupilo dvadesetak ljudi, hoće da budu komunisti, a njega ko domaćinu uzeli sebi za predsjednika. Tu je onda Pera brica, onaj, što se vratio iz Rusije, pripovijedao, kako će komunisti podijeliti gospodsku zemlju, kako će oni vladati mjesto gospode, kako će se pod njihovom vladom raditi samo osam sati na dan, kako će svi biti jednaki i još koješta drugo. A onaj Laza šuster uzeo da govori, da i tu mora biti ko u Rusiji, jer dosta su gospoda isisavala krv siromaku, sad nek i oni vide, kako je to. Svima je godilo, dok su ta dvojica tako govorila, i svaki je imao još ponešto da kaže, šta je čuo i kako bi trebalo da bude. Al nekako najviše se razgalamio »seoski filozof« gazda Živan, koji ima preko šezdeset jutara zemlje i čija dva sina sjede ko pisari u općini, da iz njih danas-sutra budu kaki blagajnici i bilježnici. Ta šta sve nije govorio protiv kaputaša, ne dô Bog, da im se sve ono dogodi! A kad se govorilo o tom, kako će se dijeliti gospodska zemlja, onda se od njega više veselio možda samo još Paja Jarić, onaj, što je zarajtao svoju imovinu,

pa bi opet da se nečega domogne, da može živjeti ko i prije...

O svemu je tome i sada sjedeći ovako na pragu razmišljao majstor Luka. I bilo mu je nekako čudno, kad se svega sjetio. Nešto mu je ušlo sinoć u dušu pa mu ne da mira, već ga nekako mori, a da sam ne zna, zašto.

»Brojtro, majstor-Luka!« prene ga iznenada glas Japin.

»Bog daj dobro, Japo!« odvrati on nehajno pa ni da ga pogleda.

»Čuješ, majstore, ono se meni sinoć nikako nije dopalo,« ozbiljno će Japa. »Još sinoć sam htio da ti kažem, al opet mislio sam, ne ću pred svima. Meni to nikako ne će u glavu, da će se svima nama dijeliti gospodska zemlja. I gdje je taj, ko bi meni nadavo te zemlje, što bi je ja mogo da zapijem? I zar bi to bilo pošteno, da se oduzme od onoga, ko je sam zaradio i umije da čuva, pa da se dade ovakima, ko što sam ja? Ajak, to ne može biti. Velim ti, to nekako nije čist poso.«

»Idi, Japo, kako možeš tako ludo divaniti!« prekine ga majstor Luka.

»Neka je ludo, al nije pametno ni od tebe ko ni od gazda-Živana, koji imate, fala Bogu, lijepe svoje zemlje pa mislite, da ćete još čije moći da dijelite!«

»Mani se ćorava ćeretanja, već hajd, ako 'š, da malo gucneš,« digne se majstor Luka.

»Ne ću. To ti ostavi za svoje komunaše, kad budete dijelili tuđu muku, a ja tvoga ne trebam! Ako ja pijem pa znam da se i oljoskam, to je od ovih mojih žuljeva i od dobrih, poštenih ljudi, koji poštuju tuđe i ne gledaju, kako će šta od drugoga oteti. A ne ko što su ti tvoji komunaši. S kakima si, taki si i ti! Na čast ti bilo!«

Kad je Japa otišao, uđe majstor Luka u »verštet« i počne bijesno da teše, ko što nije, sam ne pamti kada, tesao...

*

U blago proljetno predvečerje sjedio sam sa svojim seljanima pred deda-Mitrovom kućom.

Razgovaramo o našim seoskim stvarima i brigama. Ali razgovor nam se neprestano vraća na razbojstvo, koje se dogodilo neke noći. U kuću se bogatog našeg trgovca uvukao o ponoći razbojnik. Razbio je prozor na hodniku i ušao u sobu, u kojoj nikoga nije bilo. Trgovac je čuo kroz san neki štropot, zapalio svijeću i prošao sve sobe, da vidi, što je. Dotle se razbojnik s nožem u ruci sakrio iza jednih vrata. Srećom trgovac onamo nije zavirio, nego se — ne našavši ništa sumnjivo — vratio u svoj krevet i doskora opet zaspao. Sad je razbojnik mirno obavio svoj posao: pokrao desetak hiljada u novcu, pokupio srebrninu i zlatninu, koju je našao, i nestao kroz prozor u noć. Dakako da je drugo jutro nastala strka u trgovčevoj kući, a i žandari se dali na posao, da pronađu drskog lopova. Našli su ga sinoć čak u trećem selu. Sjedio u gostionici neki čovjek i častio se, a častio i neke seoske bitange, kojima je govorio, kako će komunizam prevrnuti cijeli svijet: ko je sad bogat, bit će siromah, a tko je siromah, postat će gosa, pa zato neka sad niko ne zakasni na sreću, koja se sirotinji sprema. Dok je on to tako pijuckajući razlagao, a oni seoski dangube samo zinuli pa slušali, uđu najedamput žandari u gostionicu, te daj, ispituj onoga komunistu, šta je i odakle je. Kad su ga pretražili, našli su kod njega trgovčev zlatni sat...

»Dakle po danu komunist, a po noći lopov!« primjećuje čika Mija i pljucne u stranu.

»I taki lopovi eto dolaze i u naše selo, da zaluđuju svijet nekim sirotinjskim rajem!« žesti se čika Vinko.

»Lopovluk, a ne raj!« još žešće će gazda Mata.

»E, a šta vi mislite, da ono, što se sad zbiva u Rusiji, nije najveći lopovluk, kakvoga svijet još nije upamtio?« kaže deda Mitar. »Eto čuo sam, da su i neki boljševički vođe nekada vrlo vješto pro-

valjivali u banke i robili, ko što je eto i taj komunistički mutivoda s našim trgovcem uradio...«

»Zar zbilja?« granu svi od čuda.

»Kad vam kažem!« potvrđuje deda Mitar. »Učitelj mi je to čito iz nekih novina.«

»E, nek samo još neko dođe u naše selo s tim prokletim komunaštvom!« đipi čika Vinko. »Kolcima ćemo ga izvitlati. A i Luka kolar će zapamtiti, ako još kojega komunaša pusti u svoju kuću! Hoće, sunca mi!«

Kad je suton počeo da biva sve tamniji, počesmo da se razilazimo svojim kućama. Ja na ćošak pa da zakrenem u svoj šor, a neko tetura drumom i govori:

»Neka, slavu im komunašku, neka dijele, što nije njihovo, neka kradu i otimaju tuđe, a ja ću od svoje sirotinje da pijem. Bez zamjerke, znam ja, šta je pravo i pošteno. Oha!...«

Bio je to Japa. Naišao eno na telegrafski stup pa zapeo u govoru, a ja dotle odmakao tako, da me ne spazi, te nisam više mogao čuti, šta je dalje govorio.

Proljetno je seosko veče sve više padalo na selo odišući svježinom prirode, koja se uspavana budi, da zelen-blagoslovom ospe polja seljačkih nada...

GRBONJA GAŠO

Uoči Petrova ga je opet gospodar tuko, a on otišo u štalu, lego u jasle, i dok je krava švajcarka mirno preživala, a konj riđan žvakao ono malo sijena pred sobom tjerajući repom muhe i tapkajući nemirno kopitom, on se zagledo u grede od tavana pa je ovako govorio u sebi:

»Neka! Ne bio ja, koji sam, ako i tome jedamput ne bude kraj! Dvije godine sam duro i duro, sve sam mislio: kud znam da krenem s ovom svojom grbom na leđima? Kud je još gurav čovjek pristo? Eh majko moja, ta valjda nisam ni ja od kamena, pa da ne znam, šta boli! Al čekaj, kurjače gospodski, znat ćeš ti, dok ja odem. Ne ćeš bome svakog slugu tući! I šta sam mu samo ja uvijek kriv? Naždere se, Bog da prosti, a onda kidaj pred njim, kud znaš, jer ako te stigne, češat ćeš se! Dođe iz šume kući pa se prodere: ‚A gdje ti je gospoja?' A šta ja znam, kud ona uvijek lunja! Valjda je kod nataroške ili kod čivutkinje, pa mlataju jezikom po seoskim tricama i kučinama. E, al on ne pita, već kandžijom po meni. Onako bijesan ode u birtiju, i tek oko ponoći eto ga kući. Al onda jao i pomagaj! Samo se čuje cika i dreka, žena mu i sluškinja bježe po komšinskim baščama, a ja se šćućurio na slami, pokrio se ćebetom preko glave, pa ni da pisnem. Al eto ga najedamput gdje viče: ‚Diži se, mrcino grbava, pa da si oma našo i doveo one dvije vještice!' Kako ću da ih nađem, kad su se već negdje sakrile u komšinsku kuću? Batine ti ne fale. I tako ne prođe nedjelja dana, da ne bude nešto, pa sve po ovim mojim grbavim leđima. Ostavila ga žena, niko više ne će da ga služi. Samo ja baš moram da trpim tu njegovu goropadnu ćud. Ne viču djeca badava za mnom, kad idem sokakom: ‚Ludi grbonja! Ludi grbonja!' Lud sam, da da sam lud, kad još hoću da služim ludoga gospodara. Eto malo prije, samo što sam

tražio novaca za sutrašnje Petrovo, zlo i naopako po meni! Pa šta sad da radim? Znam, moram ga ostaviti, moram otići, jer kud su mi i onako ćoškasta leđa, sve će mi ih još on izlomiti i iskidati. A kuda da se okrenem, kuda li da krenem? Ono jeste, zove mene već davno čika Mata Božanić, da mu čuvam goveda, ali kako smijem i pomisliti, da ostanem u selu, doklegod je ovaj moj prokleti gazda na ovom svom mjestu? Ne smijem ni pod živu glavu, jer kad bi me on poslije negdje sreo u selu ili na paši, sve bih zvijezde prebrojio. A tek da mi kojom nesrećom goveda u zabranu zađu? Brr! Koža mi se ježi, kad samo pomislim. Čuo sam, kako se i seljaci na njega tuže, pa sam sve mislio, maknut će ga s ove šumarije u drugi kraj. Bar bi se ja oslobodio bijede! Jest da, ko da mu svi vragovi kumuju, moj ti Vukadin Šumarić ni makac s mjesta. Badava seljak jaduje svoje šumske jade, badava ova moja grba škripi pod drenovačom mrkonje šumara, badava sve! Kome Bog, tom i svi sveci. Al šta je dosad bilo, bilo je, sad ću ja da ga se ipak jedamput ratosiljam. Potprašit ću pete, pa seli, braco, u deveto selo, da se i ne zna, kud te je nestalo. Na čast mu i služba i mjesečna plaća! Nemam ionako puno više da dobijem. Otići ću još večeras kumi Bari, kod nje mi je ono malo novaca, što sam ušparo, pa onda šta Bog da. A za sve te šumarske batine valjda će se jedamput i tom gosi naći lijeka!«

Veče je poklopilo kuće, selo, njive, šume pa se njiše po drveću na sokaku, u šljiviku i prede svoju crnu paučinu, kroz koju žmirkaju male zvjezdice ko pospane oči djevojačke. Kraj bunara stoji grbavi Gašo, zagledo se kroz otvoreni prozor u šumarevu sobu, u kojoj sjedi mrkonja šumar, debonja trgovac Garavić i suhonja učo Rutavčić. Pijuckaju i zalijevaju svoje gospodske mudre govore, a grbavi Gašo sluša.

»Zaprit ću ja njima!« bjesni šumar, a oči mu sijevaju ko u mačke. »Psine seljačke, i oni bi

da nešto budu, pa da ti neprestano zanovijetaju u uredu, a vamo samo da im je posjeći i pokrasti najljepše drvo iz šume, i marva da je svu utamani! Prije sam ja još kako-tako izlazio s njima na kraj, ali otkad su počeli da dižu rep, kadgod mi koji dođe, marš napolje! Nek znadu, ko je ovdje šumski gosa!«

»Hehehe!« ceri se učo pa sve ustaje i skakuće po sobi, a usta mu se rastegla i iskrivila ko u stare babuskare. »A prestojnik je, veliš, obećo, da će im globe i zatvor podvostručiti? Neka, neka, baš valja! Da vidimo, je li gospodski prkos jači od seljačkoga! Pa da, oni su samo iz prkosa proljetos za poplave tjerali marvu u zabranu, ko vele, sad je seljak gosa u državi, pa ko mu šta može! Samo ti njima skuvaj masnu poparu, pa da vidimo, hoće l' se i kod druge poplave usuditi pustiti marvu u zabranu. Nek im sva pocrka, ako nemaju čim da je hrane! Uf, samo da sam im ja šumar, zapamtili bi me oni, sve bi im koža pucala od mojih globa! A onda nek dižu utoke, ako će i do samog ministra!«

»A je l' istina, da te je taj gad paorski tužio i zbog drva?« okrene se šumaru debeli Garavić, koji je sve dosad piljio izbuljene oči u rumeno vino pucketajući prstima i dimeći iz široke svoje lule.

»Ma to i jeste kod svega toga najgore,« žesti se mrkonja šumar pa lupa šakom po stolu. »Neko njuškalo moralo je nanjušiti, da ja s mojim lugarom i s vama dvojicom napole radim. Al znam ja tu liju. Niko drugi, već ona paorenda Mata Božanić. Još od lane se nas dvojica zbog onih krčevina nikako ne gledamo. Istina, njegova ju je familija pred tridesetak godina iskrčila, ali dosta su je se i naužívali, sad valjda mogu i ja. Zato me od jala i tužaka, a sekundira mu onaj Boža čurčija, koji me je ovaj mjesec već do-zla-boga oblijeto, da i njemu dam da izrađuje drva. Ja sam ga dakako svaki put otpravio, da nema više, a on onda počeo da pazi, pa kad je onomad došla blagajnikovica

iz drugog sela, a ja joj dao cedulju, eto ti njoj za petama i čurčije pa meni na vrat. Tako triput za redom sve nekog nađe, kome dam, a njemu nema. Sad me sigurno i on tuži.«

»To baš onda nije najzgodnije,« poče se Garavić. za uhom.

»Ej, mudračino, a da šta ja onda imam tamo svoje kumove i prijatelje?« lupi šumar debonju po ramenu, da je sve zatutnjilo.

»Hehehe!« iskesi se opet učo. »Samo ti udesi, da zapamti i Božanić i čurčija i sva ta marva paorska, pa da se ne razmeću svojom seljačkom ludošću ko ovo sada, jer je ovo od proljetos, da Bog sačuva! Sva se ta paorija nakostrušila ko pijetlovi. Traže bajagi neko seljačko pravo. Po gubici njih treba ko kerove, kad laju na svoje gospodare.«

»Ne boj se, sivi ptiću, sve ćemo mi njih redom, samo polako, polako!« uvjerava ga mrkonja šumar pa toči i toči, a lica im sve rumenija, oči sve mutnije...

Oko ponoći lupi neko kod čika Mate Božanića na pendžeru.

»Tko je?« pomoli se muška glava.

»Ja sam, čika Mato,« javi se plašljiv glas.

»Otkud ti, Gašo, u to doba?«

»Eto za putom.«

»A kuda?«

»U svijet!« odlučno će Gašo pa mu ispripovjedi ukratko sve, što je naumio i šta je večeras čuo. Čika Mata se tim vijestima jako obradovao pa je zaustavljao Gašu, da ne ide, neka ostane kod njega i neka se ništa ne boji. Ali Gašo ni čuti, ne što se boji, nego ne će da muti mir tu u kući, a kad onaj mrkonja šumski vuče ode u goru pa selo malo odahne, vratit će se i on.

»E, kad si baš naumio, pa neka ti je sa srećom! A kad bude, da svjedočiš, pisat ću ti, budi spreman.«

»Hoću, čika Mato, sve, što znam, pa kud puklo da puklo. A sad ostajte s Bogom, pozdravite strinu Katu i Julku i majstor-Božu i sve druge!«

»Pozdravit ću. S Bogom i sretan ti put!« pruži čika Mata ruku Gaši kroz prozor.

Malo poslije toga micala se grbava sjena drumom kroz tamnu šumu i gubila se sve dalje i dalje, dok je tamo kod devete prosjeke ne nestade oku sa vidika...

*

Nije Gaši baš lako bilo, kad je došo u varoš. Traži službu, a niko ga ne će. Kudgod dođe, samo ga omjere od glave do pete, pa kad mu vide grbu na leđima, samo kažu:

»Ne trebamo. Nema posla...«

A on onda hajd dalje. Vidi on: nitko ne će grbavca. Svi misle: grbavac nije čovjek. A da šta je, ako nije čovjek? Zar je pas? Ili još gori od psa?

Zaplako bi, da ga nije stid. Od plača ti ne će biti bolje, nego goni naprijed, do nekakog cilja moraš doći!

I tako je Gašo dane i dane obilazio po kućama i tražio posla, dok nije našao mjesto kod nekog šeširdžije.

»Hvala Bogu!« uzdahnuo je, kad je u svojim rukama opet osjetio poso. Kaki je, da je, samo neka je poso, a ne da mora obijati pragove, badavadžiti i ne znati, šta će sutra biti.

Ali sad se našo u novom čudu. Kod tog su se šeširdžije, njegova novoga gazde, skoro svako veče kupili sve nekaki čudni ljudi pa ti i njega — Gašu — zaokupili, da se zapiše kod njih, pa da bude nekakav komunaš, šta li. On se izmotavao i izvlačio i ovako i onako, neka se oni njega okane. E, al oni udarili u nekake diple po gospodi, pa da je i on osjetio gospodsku batinu na sebi, neka to nikad ne zaboravi. I umalo te ga ne ukebaše. Al kad su onda počeli da pripovijedaju, kako će oni da podijele seljačku zemlju i gospodske fabrike, pa kako će se onda malo raditi, a dobro živjeti, sasvim je vidio, da to ne može biti dobro.

»E, bez rada nema bome ni dobroga ni poštenoga života, a ja sam naučio, da se sa svojim tvrdim žuljevima ranim, pa dete se i vi radije latite posla, umjesto što badavadžite i dijelite tuđe dobro!« Tako im je po svojoj prostoj ali poštenoj pameti otkreso, a oni su se sprdali iz njega, ali su ga se poslije manili. I sad je on još više zaželio, da se povrati u selo, tamo u onaj lijepi seljački mir, za koji bi sve varoške ljepote dao.

I tako su prolazili pusti dani i mjeseci, kad jednog dana eto čika-Mate i majstor-Bože ravno Gaši, pa s njim pred nekaku gospodu, da svjedoči o svom bivšem gazdi mrkonji šumaru, kako je radio sa seljacima, s drvima i kako to on već znade. Bio je tu i šumar.

»A, tu li si, grbonjo!« nije se mogo suzdržati, a da ne vikne, i da nije bilo gospode, teško da ga ne bi bio i tuko.

»Jest, došo sam, gazda, na obračun!« dobaci mu Gašo bez ikakvog straha.

A bio je to gadan obračun. Mrkonja se šumar sve znojio od jada.

»Tako njemu treba!« govorio je čika Mata, kad su se vraćali s tog preslušanja. »Nek zna, da se i sila, pa ma kakva bila, jedamput može i mora slomiti! A od njegove nam je sile svima već dozlogrdilo. Ti to, Gašo, najbolje znaš...«

Zna bome, još kako zna. Ta zar bi on bio ostavio svoje selo i jeo varoški kruh, koji mu je gorči od seoskoga kruha? Ej, da mu je sve ovo ostaviti pa se opet vratiti u selo! Dušu bi za to dao. Pogotovu kad pomisli na čika-Matinu Julku. Samo da mu je, da nju opet može vidjeti i s njom se opet susretati, kao što je to prije bilo. To mu je na srcu, koje od toga nigdje da nađe mira. Sviđa se njemu već davno Julka, nije što bi bila kaka po izbor ljepota, nego što je dobra, brate, ko dobar dan. Prije on nije smio ni da pogleda u nju. Ta šta bi on, grbonja, pred djevojkom! A otkako ju je ono lane obranio od onog lopova madžarskog

željezničara, koji našim djevojkama nije dao mira i otkad je vidio, da ga ona ne prezire kao druge djevojke, on joj se bio priljubio, kao što to već kod mladih biva. Pa i kad je ono o Petrovu otišo iz sela, jedino mu je radi Julke bilo žao, što nije poslušo čika-Matu i osto. Ne bi se bio onoliko potuco od nemila do nedraga i ne bi se napatio ovolikog jada, što ga u varoši na svakom koraku ima. Nema ti života nad životom na selu. Varoški je život prema seoskom životu, baš kao da si iz slobode došo u zatvor. Jest, baš tako!

Ne će Gašo dugo izdurati u varoši. Zna on to, pa samo čeka, kad će se moći vratiti u selo.

I to je došlo. Baš pred Božić eto mu pisma od čika-Mate, u kom mu on javlja, da je »fešter« Šumarić premješten nekud u Liku, kuda li, pa neka se sad što prije vrati u selo. Baš i općina traži novoga govedara, a ta će mu služba biti sigurna, samo neka se ništa ne skanjuje. I Julka mu je na kraju pisma napisala nekoliko riječi, kako bi i ona volila, da se on svakako vrati u selo. A to mu ona nije trebala dvaput reći. Na samu Staru Godinu eto ti ga čika-Mati na vratima. A on ga prima, kako ni rođenog sina, da ga ima, ne bi primio. Pa i na Julkinim je očima Gašo vidio, da ovo nije samo radost prijateljske kuće, koja ga je ovako otvorena srca dočekala, nego još mnogo više, što on ne može u svojoj glavi pravo ni da pomisli, a srce mu to ipak tako nemirno i smiono kazuje...

*

Grbonja Gašo dobio je službu općinskoga govedara. Nitko sretniji od njega. A i selo je zadovoljno. Valjan je on govedar, što se samo može pomisliti. Svi ga vole, jedino ga onaj debeli trgovac Garavić ne begeniše.

»Šta, zar je živ čovjek igdje vidio grbavoga govedara?« govori on u svom dućanu pa psuje općinu i prijeti se, da on takvom grbavcu svojih goveda ne će dati, da ih tjera na pašu. Ljudi malo

i mare za njega i njegova goveda, jer znadu, zašto on toliki bijes sipa na Gašu. Zna se to, kako je on držo s onim siledžijom Šumarićem i koliko je radi tog prijateljstva sa šumarom zarađivo na drvima. Sad je to prestalo, a tom je naravski i Gašo velik krivac. Pa kako da mu Gašina grba ne bude trn u oku ?

I suhi učo Rutavčić mrko i poprijeko gleda Gašu, al bar ništa ne veli. Osjeća i on, da mu se sprema slična sudbina ko i šumaru. Svi već o tom na sva usta govore pa vele :

»Ili je učitelj pa neka učiteljuje, da nam djeca u školi nauče, što treba, ili ako će biti trgovac drvima, neka trguje, a mi ćemo sebi tražiti drugog učitelja, koji ne će sipati onakve grdnje po nama seljacima, kao što je on to sa Šumarićem radio !«

Gašo sve to i čuje i ne čuje. Ne voli on pustoga naklapanja. On radi svoj poso, a za drugo se ne brine. Pogotovu kad sad ima novih svojih briga. Ženit će se. Jest, Julka je već rekla, da ga hoće, a i čika Mata nema ništa proti tomu, da mu seoski govedar bude zet. Danas je govedar, a sutra može i nešto drugo postati. Samo neka je čestit i valjan. A to je Gašo cijelom svijetu pokazo, da jest. Takvom može mirne duše dati kćer, jer zna, da sreća nije u ljepoti, nego u dobroti i čestitosti.

Gašo ide selom, goni goveda pred sobom, a kad prođe kraj čika-Matine kuće, kao da mu se ona grba na leđima izravnava, pa postaje i ravniji i uspravniji — pravi momak. I Julka, koja gleda za njim, kako prolazi, ni ne opaža njegove grbe, nego je sretna, što zna, da je našla, koji će joj, kad se za njeg za koji mjesec uda, biti dobar, kako joj srce može samo da zaželi.

U DRENJINAMA

Vlak još nije stigao. Cijele sate ima danas zakašnjenja, pa putnici već ne znaju, šta od dugog čekanja da počnu. Neki iznijeli klupe iz čekaonice, posjedali na njih pa se sunčaju i razgovaraju, drugi legli na travu s onu stranu tračnica pa drijemaju. A blago svibanjsko sunce prigrijalo onom svježom proljetnom toplinom, od koje po selima i zelenim njivama buja zdrava snaga pomlađenog života, blagoslovljena seljačkim trudom, pa i tebe prožima takvo neko snažno osjećanje, kojim bi najradije da zagrliš sav svijet u tim novim njegovim ljepotama...

Gle ono malo bosonogo curče, što trči stazom iz sela: kako mu zeleno lišće mladoga kukuruza veselo maše, kao da u nevinom tom djetinjem pupoljku pozdravlja samo ovo divno mlado proljeće. A ono pljeska malim svojim ručicama, preskakuje grumenje po stazi i bježi ravno ovamo.

»Dedo, dedo !« zove ono sitnim svojim glasićem pa se zaustavi tamo iza zadnje klupe.

»Šta je, janje dedino ?« javi se odande topao glas starca, koji je čučao kraj zida držeći u ruci kotaricu, prekrivenu bijelom maramom, i dimeći iz čađave stare lule.

»Dedo, baka kaže, šta te još nema kući, ručak će već biti gotov.«

»Kaži, sinko, neka baka ne žuri, jer deda mora još da čeka. Al valjda ne će više dugo. Hoćeš tako kazati ?«

»Hoću, dedo !« okrene se curče pa bjež istim putem natrag.

»Samo pazi, da se ne očepiš i ne padneš gdjegod na putu !« vikne starac gledajući brižno za unučetom, dok mu ne iščeznu s vida u moru onog zelenog polja, te bi mu samo tu i tamo još ponekad provirila glavica među gustim kukuruznim stabljikama...

»Hoće li vlak skoro?« upita starac željezničara, koji je baš taj čas prolazio kraj njega.

»Još po sata, deda Ilija,« okrene se željezničar k starcu pa ode opet dalje.

Među putnicima se na te riječi čuo živahan žamor, kao kad se površina rijeke časak jače zatalasa, da onda opet tiho i mirno nastavi svoj obični tok.

»A šta vi, deda, čekate?« upitat će ga mlađi neki seljak, što je sjedio prvi do njega na onoj zadnjoj klupi.

»Ta eto, prodo bih malo kuvanih jaja, pa da nešto zaradim,« veli mu deda Ilija.

»Jadna vam je to, deda, zarada!« zaklima onaj sažalno glavom.

»A šta' š, sinko, kad je taka sudbina! Šta si imo, oteli ti drugi, pa sad kukaj pod stare dane. Eh, da je, kako nije, ne bi mene Srijem ni vidio, već bih bio u svom kraju na svojoj sirotinji!«

»Šta vi, deda, niste odavde?« upita opet onaj seljak.

»Nisam.«

»Da odakle?«

»Tamo iz gornje Hrvatske.«

»Pa šta vas je dovelo ovamo u naš kraj?«

»Nesreća, sinko, ništa već nesreća!« uzdahne deda Ilija, ušuti i zagleda se nijemo preda se.

»Kako nesreća?« postane seljak radoznao.

Deda Ilija ne odvrati časak ni riječi, a onda se trže kao iz teškog sna, pa ispripovjedi svoju tužnu priču na dušak.

»Imao sam tri sina, kuću i malo zemlje. Bio je to zadnji ostatak naše zadružne dedovine. Prije rata mi dva sina pozajmila novaca u bilježnika pa otišli u Ameriku, a najstariji, koji je osto, da sa mnom radi zemlju, izgubi glavu u Italiji. To je bilo još prve godine rata, pa kako mi je ovaj treći sin bio udovac, ostavi mi jedino ono unuče, koje je čas prije eto dotrčalo ovamo po mene. Šestu je godinu navršilo. Druge će jeseni već i u školu. Ej, da je sad

moj pokojni Slavko živ pa da vidi tu svoju malu curicu!...«

Starac časak stane i zagleda se nijemo preda se u zemlju. A onda se prene pa nastavi:

»U teškim onim danima, kad sam tako osto bez sinova prepušten sam sebi, zaište bilježnik novac, što ga je bio pozajmio onoj dvojici mojih sinova, kad su odlazili u Ameriku. Otkud da mu vratim? A od sinova ni glasa. Bilježnik podigo tužbu, sporazumio se s gospodom kod suda, potpiso mjesto sinova, da se podijeli zadruga, pa prisilili i mene, da potpišem. Zamalo ode imovina u tuđe ruke, a meni, jadna mi majka, dobaciše oglodanu kost. Nisam mogo da gledam, kako mi drugi naočigled gospodari na rođenoj otetoj djedovini, pa se pokupim s babom, unučetom i ono par krajcara, da negdje sasvim u drugom kraju kupim kućicu. Tako sam eto došao čak ovamo u Srijem... «

Deda Ilija opet ušuti, da malko odahne, a na licu mu se duboki starački nabori još više stegnuli od silnog, do bešćutnosti teškog bola. Iza kratke stanke nastavi:

»Pred osam dana vratio mi se, kako čujem, najmlađi sin iz dobrovoljačke legije u ono naše selo, pa kad je ugledao propast rođenog ognjišta, nije mogo, a da se ne osveti. Bilježnik je platio glavom, a sina zatvoriše. Sad čekam još zadnju nadu, trećeg sina. Dotle moram eto gledati, kako da ovako zaradim koju krajcaru, da preživimo.«

Seljak je bio ganut starčevom pripoviješću, a tako i svi oni, koji su blizu sjedili, da su ga mogli čuti.

»Kažite mi, dedo, još samo ovo...« opet će onaj seljak. »Da li se u ovom selu ovdje već dijelila zemlja«?

»Tà jeste onomad.«

»Pa zar nisu i vama štogod dali? Da ste se bar tako malo pomogli!«

»E, moj sinko, da ti znaš, kako se to dijelilo! Tko ništa nema, nije ništa ni dobio, a tko ima,

dobio je još, da ima više. I to najprvo ministrovi pristaše, ko da to gospoda svoje dijele, a ne ono, što je po Bogu i pravdi samo seljačko...«

Tu prekide deda Iliju u govoru vlak, koji je uletio u postaju sikćući od bijesnog leta. Svi se razletiše prema vagonima, samo onaj seljak zaostane malo i stisne deda-Iliji ruku:

»Baš vam fala, deda Ilija. Vaša me je nesreća u srce dirnula. Sjećat ću vas se, dok sam živ. A valjda će jedared doći i to vrijeme, kad ne bude više bilo ovakvih nepravda, kakvu su vama učinili. Valjda će jedamput zavladati i seljačka pravica...«

I ode u vlak. A deda Ilija pođe oko vagona nudeći putnicima kuhana jaja iz kotarice ispod bijele marame...

*

Jednog dana sredinom rujna složilo se nekoliko nas, da idemo u drenjine. Bio baš nekakav mali blagdan, koji naš svijet svetkuje, pa se u šumi našlo dosta svijeta u drenjinama. Ta rodile su ove godine, kao što već davno nisu, pa ih je milina bilo pogledati pune grane, kako se rumene u obilju zreloga ploda.

Naše je društvo došlo dosta kasno, kad je većinom sve već bilo obrano, pa smo se morali bome provlačiti kroz svakakvo granje i šikarje, da nešto nađemo. Svejedno smo dosta nabrali, a najviše nas troje — Tunja, Janja i ja, jer smo bili najmarljiviji. Jedva nam je sve i stalo u kotarice i torbe.

Bio je topao rujanski dan, pa kad smo se nabrali i utišali malo glad, polijegali smo iza šume na gustu, mekanu travu odmarajući se od tog trnovitog posla i razblažujući se od one sunčane vrućine. Tek što smo se tako malo bili odmorili, naiđe iz šume stariji čovjek noseći u ruci kotaricu, prekrivenu bijelom maramom.

»Otkud vi, deda Ilija?« skočim u čudu.

»Ta eto berem drenjine, pa da malo zaradim,« veli on i stane.

»Pa zar čak iz vašeg sela ovamo?«

»Ljudi dolaze, da kisele kudelju u Bosutu, pa i mene eto povezli.«

»A jeste l' barem šta nabrali?«

»Malo bome. Teško se meni provlačiti kroz trnje i šikarje. Al recider mi, sinko, otkuda ti mene poznaješ?« zagleda se on svojim staračkim očima u mene.

»E, poznam vas još od proljetos. Upamtio sam vas sa kolodvora vašeg sela, kad sam jedamput ondje čekao na vlak. I kadgod se vas sjetim, vidim pred sobom živu sliku našeg seljačkog stradanja... Nego volio bih, deda Ilija, čuti, da li vam se već i drugi sin vratio iz Amerike?«

Prvi čas kao da se nije mogao snaći i kao da mi je bio prečuo pitanje, pa sam ga morao iznova pitati.

»Nije, sinko,« odvrati mi još uvijek smeten. »Al kako se eto mnogo svijeta vraća odande i nosi dosta novaca, nadam mu se i ja svaki dan, ne bi li mi onda stari dani olakšali...«

Dok smo nas dvojica tako razgovarali, drugi su slušali. Najedamput počnu Janja i Tunja med sobom nešto šaputati, dohvate deda-Ilijinu torbu i stanu je iz naše puniti drenjinama.

»Fala vam, djeco!« govorio im deda Ilija ganut, kad je opazio, šta rade.

»Ništa, ništa, deda Ilija,« branila se Janja. »Samo neka Bog da, da vam se sin vrati, pa da vam dođu lakši dani.«

»Dat će Bog, vratit će se!« uzdahne on s nekim posebnim uvjerenjem, prebaci torbu s drenjinama preko leđa pa se vrati prosjekom prema Bosutu.

Mi smo još malo ostali sjedjeti na travi, a onda smo se pokupili i pošli natrag u selo. Putem smo bili nekako ozbiljni i šutljivi, jer nam se svima duboko u dušu urezao patnički lik deda-Ilije, izmučen od teškog stradanja, koje mu je nesmiljeni život navalio na staračka leđa...

ČIKA IKA

Takav je, otkad ga selo zna. Što mu je u glavi, to mu je na jeziku. Nema tu, da premata i pregriza, već svakom otkreše istinu ravno u brk. Voli da čita, pa onda po cijele dane razmišlja i premišlja o tom, što je pročitao. Kad po svojoj zdravoj pameti vidi, da nešto ne valja, onda nema toga, tko bi ga na to navrnuo. A kad smisli i uvidi, da je nešto dobro i valjano, onda će za to i u vatru i u vodu. Eto takav je on. Zna se to po svem selu, i zato ga svi poštuju, pa i oni, koji ga poprijeko gledaju.

Bilo je to još prije rata. Jesen lijepa, što samo može biti, pa i šljive po drugi put procvale. Ljudi klimali glavom i govorili: »Ne će biti dobro!« I čika Ika gledao zabrinuto u svoj šljivik, a čelo mu se smrklo. Imao je i zašto da bude zabrinut. Eto Madžar sagradio željeznicu, pa je baš pored čika-Ikina šljivika podignuta stanica. Tu se naselio nekaki Madžaretina, podigo nos, baš kao što su ga i njegovi peštanski ministri dizali nad Hrvatskom, pa bacio oko na čika-Ikin šljivik i stao raditi oko toga, da bude pripojen kolodvorskom zemljištu. Ali čika-Ika se svom silom usprotivio. Imali su radi toga i bilježnik i žandari i kotarski predstojnik posla s njim, ali on ne da pa ne da svog šljivika.

»Ne dam Madžaru od moga, pa ma što bilo!« govorio je uvijek, kad bi na to došao divan. »Dosta nas bandaju, dosta nam kožu deru, pa još i zemlju da im tako od šale damo? Jok, ovaj čika to ne da, dok je na njemu glave!«

I nije dao, pa eto je ono i danas njegov šljivik, koji svake godine bere i kojim se diči, jer je na njemu pred svijetom pokazao, da se Hrvat baš ne da savijati oko prsta, kako se komugod prohtije...

*

U ratu je i na njega udarilo ko i na druge. Uzelo mu jedinog sina pod pušku. Nisu ga pitali, tko će mu odsad čuvati marvu i pomagati u svakom poslu, nego su mu Nikolu onako mladog i slabog odveli na frontu.

Kod oranja bi čika Ika na jedared stao, da obriše znoj, pa bi ovako u sebi mislio:

»Ej, muko moja, kad ćeš li me proći? Eto viš, oreš, a kad zrno sazre, otet će ti ga, ko što su ti i sina odveli i otjerali bog-te-pita kuda. A za čije babe dušu? Kažu: za carevinu. Ta za kakvu carevinu? I gdi je ta carevina? I što mi imamo od te carevine? Samo nas stisla, pa sad izdiri. Ali valjda ne će ni to do vijeka trajati. Valjda će se i tu jedared naći pravica, pa da znam, za koga orem i za koga imam jedinca sina...«

Opet bi se prihvatio pluga, viknuo na konje i zaorao još snažnije i brže, nego prije.

Al baš usred rata eto mu pisma od sina. Piše mu:

»Dragi ćako i draga majko, bolestan sam u bolnici u Lincu kod Beča. Jako mi je zlo, dođite, ako još hoćete da me vidite...«

Čika-Iki se smrklo pred očima, kad je razumio, šta je, a mati i kćeri zajaukale...

»E, nema tu ništa, već ded, ženo, spremaj mi torbu, pa da idem sinu!« veli odlučno, a oko srca ga samo steže.

Cijeli dan se raspitkivao, kako li se to putuje u Linc, pa kad su ga župnik i drugi neki lijepo uputili, spremi se sasvim, da ujutro krene.

Teško mu je bilo i pomisliti, kuda on to čak preko svijeta mora proći, da zadnji put možda vidi sina, ali to se ne pita. Svoj svoga i preko svijeta mora naći.

Kad uveče, al eto brzojava: javljaju mu iz Linca, da mu je sin već prije dva dana umro.

»Božja volja!« uzdahne i suza mu se pokaže u očima, kad su mu pročitali i protumačili brzojav.

Samo se nijemo zagledao u onaj komad papira, iza kojega mu je eto nestalo sina...

»Pa kuda ću sada?« pitao je sam sebe. »Ta ni mrtva ga više ne mogu zateći...«

I nije išao. Samo je crkveno zvono oglasilo tužnu vijest po selu...

*

Nije se dao slomiti prije rata ni za vrijeme rata, a ne da se ni danas. Radi marljivo zemlju i timari marvu. Dvije je kćeri već udao, a i treća će doći skoro na red. Svake nedjelje pročita novine te onda otvorenim očima gleda, što u svijetu, u politici, pa i u našem selu biva. Sve mjeri onako, kako jest, pa nema tu, da ga namamiš desno ili lijevo. Ne da se on, već ostaje čvrst i nepokolebiv uz ono, što je po svom uvjerenju prigrlio kao najbolje.

U općinskom je odboru već nekoliko godina. A bome ga i jesu tamo svi već zapamtili, jer on ne uvija, nego kreše, baš kako valja. Jedne je godine došao red, da Hrvat bude načelnik, pa koga će već njega. Otima se on, tà sam je u svojoj kući, a bome za stotinu dinara ne možeš ni općinu služiti, kad ti tamo na tvom deset puta toliko zaostaje i propada. Ali na koncu je ipak ostalo na njemu, pa kad već niko od naših ne će, nije se više otimao.

Došla i sjednica, da se bira načelnik. U odboru je šest Hrvata i šest Srba. Kad prije sjednice, a fali i jedan Hrvat i jedan Srbin. Usput sreo čika Ika Josu Stipinog, gdje ide na njivu.

»Pa zar ti, Josa, ne ćeš na sjednicu?« pita ga.

»Ta doći ću, idem samo malo na njivu,« odgovara Josa i ode svojim putem.

Skupili se odbornici, pa daj redara, da ide po onog šestog Srbina. A za Josu Stipinog niko i ne pita, samo čika Ika u sebi misli: »Ta doći će valjda, kad je reko!« Počela i sjednica, pa došlo i biranje načelnika: Srbi glasuju za Stevu Jankovića, pa i sam Steva glasuje za sebe, a Hrvati glasuju za

čika-Iku, samo on glasuje za čika Peru, jer kad Jose Stipinog nema, propalo je ionako naše biranje.

»Eto viš, taki su ti naši ljudi!« veli čika Ika. »Onaj Josa Matin zna samo buniti ljude s nekom velikom politikom, ali kada treba da se ne damo, onda on prvi ostavi selo i hrvatstvo na cjedilu. I eto viš, ovako je drugima lako s nama...«

Tako čika Ika razlaže našim ljudima, a oni vide, da on pravo govori. Znadu svi, da je on i bio i bit će uvijek jedan od onih, koji ne dadu, da nas svaki vjetar okrene, na kojugod stranu dune...

*

Godine prolaze. Stari odlaze sve jedan za drugim u groblje, a mladi zauzimaju njihova mjesta. Sve se mijenja, samo čika Ika ostaje, koji je i bio.

Onomad sjedim u avliji i čitam neku knjigu. Nisam ni primijetio, da se kapija otvorila, niti sam čuo, kako je pas zalajao, tako sam bio zaduben u čitanje.

Najedamput stane neko do mene:

»Hvaljen Bog! Šta se radi?«

Pogledam: čika Ika. Već ga bome dugo nisam vidio. A isti je, kako sam ga i prije dvadeset godina upamtio.

»Pa kako je, čika Ika?« pitam ga, izakako smo se pozdravili.

»Tha, eto, brige! Udajem posljednju kćer. Treba mi za svatove novaca. Pa ko mislim...«

Nije dovršio, jer se na kućnim vratima pojavio moj otac. K njemu je i došao. S njim i ulazi u kuću.

A ja gledam za njim i sjećam se svega, po čemu ga znam kao neslomljivu seljačku koreniku — onakvu, na kakvoj gradimo svoju narodnu budućnost...

KAMEN I RASPELO

Selom se razlila mjesečina u punom sjaju ljetne noći, vedre i lijepe, kao što ćeš je rijetko gdje naći do u ovom našem selu. Drum, rijeka, ćuprije, krovovi crkve i kuća — sve se to cakli posuto gustim mjesečevim bjelilom, a sjene drveća plazu po putu i skrivaju se prestrašene za kapije i ćoškove. Široku srijemsku ravan, okruženu odasvud tamnim okvirom šuma, zagrlio blagi noćni mir, tajanstven i tih ko u nijemom nekom čekanju...

S one strane sela prodre kroz tišinu pjesma i svirka: to gajdaš prati nekoliko veselih momaka iz birtije. Obijest im igra na ugrijanim obrazima, u pustom smijehu i pjesmi:

»Ja sam Srijemac i sremačko dijete,
pa sam bećar od glave do pete...«

Sokaci se bude iz ponoćnog drijemeža, kerovi laju ispod kapija, a pjetlovi dovikuju iz jedne avlije u drugu.

»Stani!« vikne jedan od momaka, kad su došli na Veliko Brdo pred Jarkovića kuću.

Družba stade, gajdaš umukne.

»Šta je, šta ćeš, Jovo?« pitaju ga drugi.

»Sad ćete vidjeti. Držte ovaj kamen, pa da ga guramo!«

Nije trebalo dvaput reći. Težak okrugli kamen, koji je tu pred Jerkovića kućom bog-te-pita otkad ležao, mače se s mjesta kotrljajući se pred momcima niz Brdo, kroz Lučicu i dalje prema Šokačkom kraju. Gajdaš se zablenuo u momke, šta to rade, stisnuo gajde pod pazuhom pa se sve bojažljivo nekud ogledava.

»Sviraj, Đoko! Još jednog bećarca!«

Al gajdaš šuti pa samo gleda, kako će da se izgubi. To mu se nikako ne dopada, šta ovi rade.

»Čuješ, dokle ćemo mi to još gurati tako?« upitat će jedan, kad mu je dodijalo.

»Bome nije šala, težak je!« veli drugi.

»Još samo malo. Ovamo pred crkvena vrata. Nek se Šokci jede!« komandira treći-onaj, koji je sve to kanda i smislio u svojoj obješenjačkoj glavi.

Dok su momci gurali tako kamen, gajdaš se Đoka nije ni zaustavljao, nego ravno kroz Šokački kraj kući. A i momci, kad su izvršili, što su htjeli, nisu imali kade da vijaju gajdaša, nego podbrusiše i sami pete, pa mikljaj, braco, dok te ko ne spazi...

*

Drugi dan se cijelim Šokačkim krajem širio žamor bijesnog negodovanja. Svuda se govorilo o tom kamenu.

»Eto vidiš, prijo, ni crkvu nam više ne puštaju na miru!« govorila strina Manda strina-Juci preko plota.

»Da, baš se to, Bogo dragi, uzjogunilo, a mi, šta 'š, šuti pa trpi!« klimala strina Juca s one strane nezadovoljno glavom.

Naši ljudi odgurali kamen ispred crkve prijeko do kalvarije pa otišli u općinu. Policaji i žandari proveli izvide i javili kotaru. Predstojnik pozvao bilježnika, da ga pita, šta je s tim kamenom, a on izvijesti, da nije ništa, nego da su ga valjda Šokci htjeli ukrasti, pa kad im je pretežak bio, da ga odguraju do kuće, ostavili ga pred crkvom...

Kad se to selom pročulo, skočili ljudi, kao da si ih iglom ubo.

»Šta? Zar tako naš bilježnik?« zgranuše.

Nastala gotovo cijela buna, i da nije bilo starijih i pametnijih, ko zna, šta sve ne bi bilo.

*

Prošlo od tog događaja više dana. Svanula nedjelja.

Sunce je već zarana pripeklo pa briše tragove kiše, što je noćas padala. A jeste bome napadala.

Baš sam najslađe spavao, kad oko ponoći nešto zaurla, kao da kurjak urla negdje daleko u šumi. Skočim s kreveta, da kroz prozor vidim, šta je. Kad ja, a vjetar svija bagrem u avliji do zemlje, udara o pendžere pa huji oko kuće, ko da se dusi — ne daj, Bože — ovuda roje. Trajalo je to neko pola sata, a onda se sasula kiša kao iz kabla, pa avlija samo što ne pliva u vodi. Al sva! Gromovi tutnje, a munje se križaju nad selom pa rasvjetljuju na raskršću drveno seosko raspelo, koje se šćućurilo, samo što se ne sruši. Dugo sam gledao tu strašnu noćnu sliku, a legao sam tek onda, kad se bura bila već malo umirila. Al nikako da mi izađe iz glave naš seoski križ, koji svaki čas može da se prebije i ljosne u blato.

Zato mi i jeste jutros, kad sam se d'gao, prvo bilo, da vidim, šta je s našim seoskim raspelom. Odlanulo mi je, kad sam vidio, da još stoji. Al se ipak najerilo, pa ne će bome više biti kadro, da još jedared odoli takvoj buri. Ne će nikako. Istrulo je već od starine, a naši ljudi i ne mare, da ga zamijene novim.

»Tko će još za to da se brine!« kažu, kad im šta spomeneš, pa idu u birtiju, da se malko okrijepe i razonode. A poslije se poredaju sve po pet šest oko ćoškova i raspredaju Markove konake. Ni briga ih, što zvono zove u crkvu.

Baš kod križa sretnem se s deda-Mitrom pa ću zajedno s njime na misu. A on stao kraj raspela pa ga gleda, ko da se nečemu izdaleka domišlja.

»Vidiš,« veli mi, a glas mu je nekako promuko i slab, »ovako i mi trunemo iz korijena, pa smo se već sasvim najerili, baš ko evo i taj naš seoski križ. Nisu danas naši ljudi, ko što su nekad bili. Neka se prokleština uvlači u naša sela, u naše kuće, u naše duše, pa će nas sve razrovati, dok se samo jedared ne strovalimo sasvim u blato.«

»Imate pravo, deda Mitre,« kažem mu ja, jer znam, kuda šiba. Uvijek mi o tom divanimo, pa svaki put na isto dolazimo: da neki tajni crvi

podgrizaju naš seljački temelj, pa crkve bivaju sve praznije, birtije sve punije, sokaci sve objesniji, a kuće sve jadnije, pustije i kržljavije.

»Neku prašinu nam sa sviju strana sipaju u oči, da ne vidimo, kud srljamo!« gorko nastavlja deda Mitar oslonivši se na svoj štap, pa izgleda upravo kao i taj križ, kraj kojega stoji. »Vjeru nam mraze i gade, jer znaju, da će tako najlakše i nas utamaniti. Srce mora da ti proplače, kad vidiš. Eno i ono s onim kamenom, što su ga obijesni derani dogurali pred crkvu, prava je slika i prilika našeg zla. Ako je za inat, onda će naši ljudi još i planuti pa i pobiti se. Ali iza toga ko da ih se sve to ništa ni ne tiče, pa puštaju mirno, da im dušu truje otrov, jedan gori od drugoga. Nisu oni krivi, jer ne vide i ne znaju, šta se to od njih zbiva. Samo kad ostare i trulež ih sva zaokupi i podruje, zakukat će nad mladošću i onom prokleštinom, koja im je zamela pravi put...«

I tko zna, dokle bi deda Mitar ovako nastavio, da ga nije i treće zvono sjetilo, da će služba Božja za čas već početi.

Pred crkvenim vratima se okrenuo prema kalvariji, pogledao kamen pred njom i zaklimao glavom. Onda je još jedan pogled bacio prema starom raspelu na raskršću, uzdahnuo i prekriživši se ušao u crkvu...

NAMIGUŠA

Ide selom, pa se sve obazire, ne gleda li ko za njom. Nabijelila se, narumenila i nacifrala, a crno joj oko šiba čas desno, čas lijevo, pa se cakli i žeže ko živa žeravica. Ej, kad te opali! Pitaj samo Šurića Miju, pa Šaranića Luku, Jerkovića Stipu, Perjanića Matu — i ako 'š redom sve momke! Ta koji se nije već opeko! Nema ga valjda u selu.

»I baš ko da su svi momci poludili! Ko da je svima pamet stala, pa sve samo oko nje i za njom!« govorila strina Mara, kad se u nedjelju sa ženama vraćala s večernje.

»I koliko ih je već, gadara, samo obredala!« dometne baba Manda, pljune u stranu i obliže jezikom navorane usne.

»Pa kake su to danas djevojke! Šta toj namiguši kose ne počupaju! Uf, da sam ja, ko što nisam, zapamtila bi me ona!« žestila se strina Juca.

»Jest, naopako je to, prijo, danas s tim djevojkama! Ostalo, propalo, svejedno im je! Ovàka se namigolji i vata po volji, a ovim drugima, šta ostane! Pa samo da je i to, nego...« zapne riječ strina Luci u grlu, jer se bila ogledala i spazila desetak koračaja za sobom nju, Zorku Vražićevu, a s njom Acu Đurkova, onog čurčiju, što se tek pred neko vrijeme vratio iz Rusije.

Ušutile žene pa stale pred baba-Mandinom kapijom, stisle glave jedna drugoj i sve žmirkaju na onu stranu, kud je ono dvoje prošlo.

»Aha, i ovog je ukebala!«

»Jadna mu njegova Rusija!«

»Bolje da se nije ni vratio!«

»A nije više ni tako mlad!«

»Upropastit će čovjeka!«

»Namiguša!«

»Prokletuša!«

U avliji se začuje deda-Mitrovo kašljucanje. Ide valjda iz štale. Žene se brzo pokupile, jer su

znale, šta ih čeka, ako on čuje, o čem govore. Ne trpi on žensko blebetanje o takim stvarima. I jao onoj, ako se pred njim slučajno izlane! Bolje da ih ni sada ne vidi!

Raziđoše se. One tri svaka na svoju stranu, a baba Manda dohvati rukom kvaku, ogleda se još jedamput duž sokaka, ko da će još spaziti Zorku i Acu, pa uđe u avliju...

*

Izbori bili pred vratima.

»Bože mili, kakih sve nema stranaka na svijetu!« krste se ljudi, slušaju redom one, što dolaze u selo, pa onda samo klimaju glavom i sve pitaju jedan drugog, šta će i kuda će.

Namjeri se koji i na deda-Mitra, pa će da i njega priupita, a on se smrkne, časak šuti pa onda otkreše:

»I još možeš da me pitaš?«

Nato se okrene, pogleda, ima li koji oblačak na nebu, opre se o štaku i ode onako zguren polako svojim putem...

Sjeli tako pred veče jednog lijepog jesenskog dana ljudi pred čika-Perinom kućom i uzeli da divane o tim izborima, strankama pa o tim svakojakim govorima i novinama. Smiješalo se to u seljačkoj duši, da Bog sačuva! Zamrsilo se, a nikako da odmrsiš! I još se onda nađe, koji ti dođu pa milelale i ovo i ono, misliš, cijeli svijet će se od tog glasanja u raj pretvoriti.

Desio se tu i deda Mitar. Namrgodio se, dimi iz svoje lule, pljucka pred sebe i sluša, šta sve ljudi divane. A oni sve nekako pogledavaju u njega. Nešto bi i od njega već jedared da čuju, al ne smije niko da ga pita. Ta znadu, kaki je on u zadnje vrijeme postao čudan i otresit, kad mu samo spomeneš tu politiku i sve to. Ko bi ga znao, šta mu je!

»Ja mislim, da svi oni lažu, pa najbolje, da ne glasujemo ni za koga!« odreže čika Damjan i presiječe ljudima divan.

»Ta gotovo da i ja mislim tako!« potvrdi čika Marko. »Imamo mi dosta brige s našim njivama i s marvom, a politiku neka tjera, ko može!«

»Bome džaba politike!« doda još neko, a drugi ušutili pa ne vele ni ovako ni onako.

Šutnja je časkom zavladala jesenjim predvečerjem, ali najedared je prekine deda Mitrov glas:

»Sinoć čujem, a i vi ste zacijelo već čuli, da je Aca čurčija pobjego sa Vražića Zorkom!« počne on, a ljudi ga samo gledaju u čudu, o čem on to počinje da divani. Nikada da bi on o takim stvarima ama samo i riječ progovorio.

A deda Mitar nastavlja:

»Da, da, s onom namigušom! Bar se selo riješilo napasti! A šta će s njima još biti, to samo Bog znade! Njegov sud je spor, ali dostižan! I vidite, sve se bojim, da se i nama ne desi takošta s politikom. Jer narod i politika, to vam je nekako ko momak i djevojka. Kad se momak ženi, treba mu djevojka valjana, vrijedna, poštena, dobra kućanica, da se kuća ne raspe i ne propadne, a još više dobra kršćanka, da djecu nauči redu i poštenju. Samo vjetrogonja uzet će djevojku, koja nije taka. A ipak, vidjeli smo, da jedna jedina namiguša može da zaludi sve, što je mlado u selu. Ali znajte, da nijedno ludovanje ne nosi sreće! S našim čurčijom i njegovom namigušom još nije svršeno! I baš tako vam je s politikom. Ima vam tu svakakih stranaka baš ko i djevojaka. Pa može jedna stranka biti kako mu drago dobra, al ako dođe druga, koja je namiguša, ode cijelo selo! Ko da si žeravicu bacio u slamu! I evo vam kažem, šta ja mislim: i u našem se selu, a bit će i po drugim selima, pojavila takva stranka namiguša, misliš, raj će ti donijeti, kad progovori, pa nas prosto vata neko ludovanje. I ne pomaže tu sad nikaka pamet. Ali ja vas pitam: šta čeka ovu našu narodnu kuću, domovinu, ako joj takvu namigušu politiku izaberemo za kućanicu?!«

Deda Mitar stane, a niko ni da bi riječi. Svima ko da je u duši zvonilo: »Rasap! — Rasap!...«

*

Od te se večeri pa sve do izbora nije deda Mitar više nikom pokazivao. A i ljudi su ga nekako izbjegavali, jer su u njem gledali svoju zlu savjest, koja ih progoni na svakom koraku. Ko da su se najedared svi osjetili pred njim krivi...

Prošlo je i to.

Jednog jutra sredinom prosinca srele se pored deda-Mitrove kuće strina Juca i strina Luca.

»Juf, prijo, baš dobro, da smo se našle!« zaustavi se strina Juca. »Imam koješta s tobom da divanim. Da zbilja, a znaš li, šta je novo?«

»Šta?« naćulila uši ona druga.

»Juf, zar ti to zbilja još ne znaš?«

»A otkud bi i znala?«

»Pa eto čuje se to. Pomisli samo: Aca čurčija se vratio!«

»Ta šta ti ne kažeš!«

»Jest, vratio se, al bome, štogod je imo, sve je prorajto s onom nesretnicom.«

»S onom namigušom?«

»Da, pa sad kuka nad svojom ludošću. Kasno je bome sada žaliti, što nije prije imao pameti! Al i ona je nagrajisala: ostavila ovog, pa se namjerila na nekog Madžara, a taj kad je vidio, šta je, do-zla-boga ju je izmlatio, i eno je sad negdje u gradu u bolnici. Ne će joj više pasti na pamet, da koga zaluđuje!«

»E, bome baš i ne će!«

U isto vrijeme sjedio je deda Mitar u sobi kraj peći. U rukama mu novine, pa čita, kako su prošli izbori. I što dalje čita, lice mu se sve više mrštilo, ruke dršću, oči sijevaju.

»Namiguša!« promrsi kroz zube, a lula mu ispade iz ustiju. »Al nije ni s ovim izborima još svemu kraj!« doda odmah nekud odrešito pa se sagne, podigne lulu i pođe, da je iznova napuni i zapali...

U PROLJETNOM BUĐENJU

Kroz jabučaru je proletjelo proljeće. Pospane su grane zadrhtale, mlado im je sunce vrške pomilovalo, a kroz stabla zgrbljenih jabuka prostrujalo je prvo proljetno buđenje.

Kraj jabučare je deda-Mitrova bašča, koju baš tu pod jabučarom dijeli plot od čika Perina šljivika. Strina Bara prošla šljivikom, da vidi, kud su joj guske, pa spazi baba-Mandu, gdje baš prigledava u bašči, kako će sutra kopati.

»Eto nam proljeća!« dovikuje strina Bara komšinici pa prilazi plotu.

»Neka, hvala Bogu, i treba!« odgovara baba Manda. »Ja baš i gledam, kako ćemo sutra početi s poslom u bašči.«

»E, i vrijeme je. Nema tu čekanja. Eto nam sutra i Josipova...«

»Pa i jest!« kao malo u čudu će baba Manda. »A ja skoro i zaboravila. Trebat će i u crkvu. Sasvim sam izgubila kalendar.«

»Ne bih se ni ja sjetila, da nije eto jučer ta slava bila, a cijele zime je moj Paja govorio, da će biti dva dana prije Josipova.«

»Da zbilja, baš sam te o tom htjela i pitati!« dođe bliže plotu baba Manda. »Pa je li zbilja onaj prvi hrvatski kralj baš dva dana prije Josipova krunjen?«

»Eto vele tako učene glave. A moj ti je Paja sav lud za onim, što učeniji kažu. Za čitanjem će ti i u vatru i u vodu. Pa i to o kralju Tomislavu uhvatio je nešto iz knjiga, a nešto od župnika. I nije mirovo, dok nije skupio i druge momke, pa su jučer eto uveče napravili i tu slavu. Nek se, veli, zna, da smo već pred hiljadu godina imali kralja i veliku državu...«

»Znaš, Baro,« nekako će nevoljko baba Manda, »tvoj je Paja dobar momak, valjda i najbolji od sviju u selu, ali ja svejedno mislim, da on s tim svojim mudrovanjem previše dangubi.«

»I ja sam to već rekla, ali eto...«

»Ta molim ja tebe, šta da se mi na selu brinemo, kako je bilo pred hiljadu godina? Imamo mi svojih briga. Eno lane nas poplava uništila, pa ako bude ne daj, Bože, i ove godine, kuda smo onda pristali? Niti je tebi tvoj šljivik, niti meni moja bašča lane što donijela. To su naše brige. A što je bilo pred hiljadu godina, o tom neka gospoda mudruju, ako im to šta hasni.«

Zašutjela baba Manda, a ni strina Bara nije ni riječi više rekla, nego se nekako namrštila, stisla usta i okrenula glavu u stranu.

»Juh, mi se tu zadivanile,« najedared će ona, »a ja pošla da vidim, kud su mi guske. Odu, gadare jedne, pa ih po dva dana nema natrag, ko da ne znaju, čije su...«

I ode strina Bara sva bijesna, ni da je zbogom rekla, a baba Manda ostade ovako u sebi razmišljajući: »Jesam li te bocnula, a? Kad ne mogu s onim svojim ludim dedom izaći na kraj, neka i tebi tvoj Ilija presjedne!« I vrati se u kuću...

*

Na Josipovo naš svijet ne radi. Prije podne je deda Mitar bio u crkvi, a poslije podne sjeo na klupu pod dudom pa puši. Puši lulu i divani s ljudima, koji vole s njim ovako malo da posjede i da ga poslušaju. Lijepo on umije da divani. Kao da iz knjige čita, a jedva i zna da čita. Već eto Bog mu je dao tako lijep divan, pa i sit i gladan ne možeš da ga se naslušaš. I što rekne, moraš priznati, da je tako. To svi znadu, pa ga zato vole i da slušaju. Kadgod šta, hajd deda Mitru, da čujemo, šta on kaže. Pa tako uvijek i u svemu. Baš tako i sad ljudi sjede i slušaju, a deda Mitar im govori.

»Eto već su nam prošli«, veli, »toliki izbori, pa što smo dočekali? Samo nam pročarkaju krv, pa ti je onda, baš ko kad te spopadne želja, da potegneš malo više iz čuture. Jest, politika je nekad

ko vino: omami te, da ne znaš, kuda srljaš. Vi ste to svi već srknuli malo tog vina Kazivali ste, da treba onamo, gdje je većina. A kažite vi meni: je li ta većina meni pamet dala? Nije. Pa kako onda može da mi je oduzima? E, eto vidite! Kad bi u politici više vrijedila pamet, nego li prazna riječ, bilo bi kudikamo bolje. Ali ovako sjedi pa kukaj! Ne velim ja, da ste vi krivi. Takvo je ludo vrijeme došlo iza rata, pa šta ćemo! Nije to samo kod nas tako. I drugi narodi od toga pate. Poslije poplave ostane uvijek mulja i blata, dok ne sine sunce, da nas ogrije i posuši naše puteve.«

»Ta kad će nas već jedared to sunce ogrijati?« javi se iz prikrajka čika Damjan.

»Kada će?« pogleda deda Mitar u njega. »E moj Damjane, Damjane! Vidim ja, ti misliš, da se vrijeme ravna po stoljetnom kalendaru, a ne po Božjoj volji. A ja ti evo velim: Vražji prsti umiješali su se s politikom med nas. A zlo sjeme još nikad nije donijelo dobra roda.«

Ljudi šute, gledaju u zemlju i puše, nitko ni da bi riječi. A iz čika Perine avlije zaori momačka pjesma:

Hrvati se složili,
sa svih strana skupili,
na Duvanjskom polju stali,
kralja izabrali.

Ori gora, dolina:
tisuću već godina
našim rodom ide slava
kralja Tomislava.

»Čujete li,« najedared će deda Mitar, »šta to Pajini momci pjevaju? I jeste li promislili, kako je to, da su Hrvati sebi pred hiljadu godina mogli napraviti državu, za kojom mi danas uzdišemo?«

»Pa valjda su bili složniji nego mi!« javi se čika Lovra i pljucne u šanac.

»A šta ti, Lovro, misliš, da sloga sve može?« opet će deda Mitar. »Pamet je glavna! Sloga ti je bez pameti, kao kad upregneš konje u kola pa ih pustiš, da idu, kud ih je volja. Zar si siguran, da ti ne će kola prevaliti?«

»Jest, pravo veliš, deda Mitre!« veli čika Lovra, a drugi potvrđuju.

»A šta mi nemamo pameti?« buni se čika-Mija.

»Nije da nemamo,« okrene se deda Mitar prema njemu. »Imamo je. Samo je se nekako bojimo. A i ne bojimo je se toliko, koliko nas neki mutikaše te naše pameti plaše i od nje vas odvraćaju.«

Svi su opet zašutjeli pa ni da pogledaju jedan u drugoga. Kao da si ih hladnom vodom polio. I najradije bi, da više ništa ne čuju i ništa ne kažu više, već da se raziđu svaki na svoju stranu. Ali deda Mitar ih redom gleda pa će važno:

»Jest, tako je to. Naša je hrvatska nesreća, da pametnije guramo u stranu, pa da luđima med nama bude otvoreniji put i masniji šićar. Ali pamet je uvijek skuplja od ludosti...«

Oštre deda-Mitrove riječi udarile su svakom do dna duše i palile ko usijano gvožđe. A na vrh duda doletjela neka ptica pa zacvrkutala, ko da se nasmijala, i odletjela opet širokim proljetnim zrakom...

*

Te je večeri baba Manda opet sva namrštena obilazila oko ognjišta i sama u sebi brundala:

»Uf, šta ću raditi s tim svojim dedušinom! Samo da mu je drugima soliti pamet, kuga ga udavila! A ne vidi, da ga radi toga već svi poprijeko gledaju. Al tako je to: kad staro poludi, ni sto ga volova iz toga ludila izvući ne će! A to sve moram da gledam i slušam! Uf, svisnut ću prije reda!«

»Šta ti to, baba, opet brundaš?« stvori se najedared deda Mitar na vratima kujne.

»Šta? Ništa! Mislim, kad će doći to kukovo ljeto, da bude ono, šta toliko ljudima govoriš, kurjaci te izjeli, da Bog da, kad nemaš pametnijeg posla!«

Još bi ona bila punu vreću bjesnila sasula na njega, da se on nije okrenuo i bez riječi otišao u štalu, da prigleda marvu. Tek pred štalom je izvadio lulu iz ustiju, pljucnuo pred vrata i promrmljao:

»E, dakako! Teška je tuđa pamet!...«

I uđe u štalu.

POD DUDOVIMA

Skoro će dudovi prolistati. Poredali se po sokacima, pa drijemaju i sve čekaju, da ih toplo sunce razbudi. Kad se proljetno nebo smrkne, smrknu se i oni, a kad ih kiše poliju, samo od časa do časa stresu granama i da mogu progovoriti, zacijelo bi rekli: Dosta je već te kiše i hladnoće bilo! Sunca oni žele i čekaju...

Svanuli i sunčani dani. Gle, kako su dudovi odmah vedriji i veseliji, pa im je upravo milo, kada koja ptičica sleti i na njihovu granu i stane preskakivati s veselim cvrkutom od jedne grane na drugu. I cijelo je selo oživilo vedro i razdragano: nekako je puno svježine, mirisa, pjesme i neke miline, koja prolazi avlijama, baščama, šljivicima i sokacima od jednog do drugog kraja sela pa mami svako čeljade iz kuća...

Pod onim starim debelim dudom pred Tunića kućom sjele Grgića Mira i Tunića Jelka, pa vezu košulje, pjevaju i razgovaraju. A stari dud ispružio nad njihovim glavama široke grane, pa kao da prisluškuje djevojačkoj pjesmi i razgovoru...

»Tà kakav je taj tvoj momak, baš ni nalik na ove druge naše momke!« veli Mira pa sve trepeće crnim sjajnim očima. »Uh, da sam ja na tvome mjestu, već bi ga ja! Jesi l' vidila moga Vinka? Mora, kako ja hoću, ili zbogom diko, pa neka sebi traži drugu curu! A ne ko ti! Al tako ti i treba! Dok drugi momci uveče dolaze svojim djevojkama pod dudove na divan, tvom Paji samo da je čitati, mudrovati, predavati i sve tako koješta, a ti sjedaj s babama, ako ćeš, da ti prođe vrijeme...«

Jelka samo veze, šuti i sluša. Ni riječi da bi rekla. Neka Mira kaže, šta je volja, ne vidi ona Jelki do dna duše. A tu je sakriveno ono, što joj je Paja jesenas u berbi rekao: »Na godinu ćemo, ako Bog da, brati u svome vinogradu!« Na to ona uvijek misli, u tom je sav njen život, pa joj je uvijek

milo, kad vidi, da je Paja i bolji i pametniji od drugih, makar da ga svi kude, što nije ko drugi momci u selu...

*

Tamo na Lazarici sjedi deda Janko pred svojom kolibom, puši lulu i čuva drva. A kraj njega sjeo na panj Paja pa mu čita nekakve novine. Ovamo Paja najradije tjera svinje na pašu pa onda svaki put deda-Janku nešto čita i vodi s njim duge divane o svemu i svačemu.

»O, maj, pa je l' to baš tako?« čudi se deda Janko onom, što mu je Paja pričao, pa sve klima svojom sijedom glavom.

»Jest, tako i nikako drukčije!« veli Paja svijesno i odlučno, a iz očiju mu sja radost i zanos. »U cijelom svijetu ima mnogo takve gospode, koji — kao eto naš bilježnik — vele, da nam ne treba vjere. Doduše ovaj je naš bilježnik neznalica i lola i pijanac, ali zato ipak koliko zla čini po selu. Momke vodi u bećarluk, djevojke napastuje u svojoj službi, samo gleda, kako će od koga izmamiti mito, a tko je pošten pa ne da mita, nego radi po zakonu, tomu se on na svakom koraku osvećuje. I tako je svima već došao do grla. Sad pomislite, deda Janko, kako to tek mora biti, kada hiljade i hiljade učenijih ljudi, nego što je ovaj nesretni naš bilježnik, stanu neukima govoriti, da ne treba vjere! Takvima ništa nije grijeh. Ako je takav trgovac, samo gleda, kako će koga prevariti. Ako je gazda, sirotinju će svakom prilikom oguliti. Ako je činovnik, daje se podmićivati, i to ne samo kakvim prasetom ili vrećom žita kao naš bilježnik, nego debelim hiljadarkama. Takvi troše velik novac na gradske djevojčure, a žene će mijenjati ko kaput. Zato političari, koji tako žive i koji do vjere ne drže, prave u saboru zakone, da se ne treba u crkvi vjenčati nego u općini, a kada se ko zasiti jedne žene, da se može razvjenčati i uzeti drugu, pa ako će ih baš tako i deset promijeniti...«

»Uh, uh, uh! Stani već jedared! Takav gadaluk ne ću ni da slušam!« digo deda Janko obadvije ruke, da začepi uši.

»Strašno je to, jelte, deda Janko, i čuti i pomisliti! Al još strašnije se događa, što mi i ne znamo. Eto takvi vam ljudi u većini pišu novine i knjige, pa dakako da sve navijaju proti vjeri i poštenju, a svijet to čita i ne zna, šta mu se iz tog čitanja uvlači u dušu. I samo se čudimo, kako svijet biva sve gori...«

Zašutio Paja pa se zagledao tamo prema šumi, kao da čeka, da mu ona jekom potvrdi sve to, što je na dušak izgovorio. A deda-Janku se utrnula lula, na koju je, obuzet Pajinim razlaganjem, sav zaboravio.

»Ta otkud si ti to, momče, tako mlad sve pokupio i naučio?« prene se opet starac vadeći kresivo iz džepa, da iznova pripali lulu.

»Iz dobrog štiva,« odgovori Paja. »Mjesto da se skićem po selu, ja volim uzeti nešto da čitam. A o onom, što pročitam, sate i dane onda razmišljam pa i drugima o tom kazujem.«

»Bog te blagoslovio, sinko!« ganuto će deda Janko. »Uvijek sam mislio na onu Božju riječ, koju sam u crkvi čuo, da je mnogo zvanih, a malo izabranih. Sada vidim, da se to na tebi ispunilo...«

Proljetnim je uzduhom prostrujao glas podnevnoga zvona pozivajući na molitvu. I dudovi kraj puta kao da su se tiho i pobožno molili...

*

Prošla berba. Šorom je s dudova padalo žuto lišće, a pod njima dvije su seoske babe naklapale, kako je Trpinića Vinko u birtiji pijan zametnuo kavgu i na mrtvo ime izlemao bilježnika, pa eno ga sad u bajboku.

»Ta Vinko je barem bio kuhan i pečen s bilježnikom! Čovjek bi reko, da su najbolji prijatelji, a eto viš!« čudom se čudi baba Stana.

»E, to ti je taj njihov bećarluk i pijanluk!« govori važno baba Janja. »Sama sam ih, prijo, vidila i čula, kako idu nedjeljom kraj crkve, pa ni šešira da skinu, ne bilo ih, već se još i smiju i rugaju svima, koji idu u crkvu, a najviše Stražića Paji.«

»Gadovi jedni, svuda su grdili Paju, ali sad eto vidimo, da su sami stali zlo da žanju, što su ga sijali!« žešće će baba Stana. »I ja sam prije kudila Paju, što nije ko drugi, al sam uvidila, da je on od sviju najbolji u selu. Kad su prošle nedjelje bili njegovi svatovi, rekla sam, da je Jelka najsretnija od sviju djevojaka, jer se udala za najpametnijega i najčestitijeg momka.«

»Bome jest!« prekida je baba Janja. »A Grgića Mira sad od stida ni na sokak ne će, što su joj momka odveli žandari. Baš joj tako i treba! Rugala se Jelki radi Paje, što nije ko njen Vinko, a eto joj sad, čime se dičila!«

»E, šta ćeš, mladovanje ludovanje!« domeće baba Stana pa sve klima glavom i stišće krezuba usta.

»Jest, ludovanje, kad ideš za vragom, satari ga sveti križ!« prekrsti se baba Janja. »A tko se Boga drži, u toga je i pameti i dobrote i poštenja i sreće, ko eto u Paje...«

Dudovi šute i drijemaju. U tom ih jesenskom drijemežu bune oni, koji pod njima i med njima prolaze u poslu i divanu. Sve oni dobro pamte pa onda pričaju ptičicama, kad u proljeće pjesmom i cvrkutom opet sjedaju na njihove grane. A ptičice slušaju i ne slušaju. Ne mare one za ljudske jade, nego se predaju bezbrižnoj radosti mladog i veselog žitvota, a u toj ptičjoj radosti kao da se i dudovi pomlađuju zaboravljajući na sve, čime im ljudi mute mir i vedrinu Božjih dana...

NA KRAJU SELA

Na kraju sela je kuća Mate Žarkovića, a do nje je odmah čika-Tomina birtija. Nikad gore. Mato je vrijedan gospodar, samo to kod njega ne valja, što prečesto zalazi k čika-Tomi.

»Kuda ćeš opet ?« pita ga žena, prije nego što će ujutro na oranje.

»Ta eto, sad ću ja !« promumlja i već je na sokaku.

»Sad ćeš ! Samo da ti se nažderati !« viče za njim žena, a on ni ne čuje, jer mu čika Toma već toči jutarnji deci rakije. I bolje da ne čuje, jer ni on ne zna šale, kada đipi.

A kad je deci - dva iskapio, vraća se, upreže i odlazi u polje. Kad se uveče vrati i tek što je ispregnuo, već je opet kod čika-Tome.

»Uf, crko, da Bog da !« psuje žena po kući pa lupi ili koje dijete ili psa ili živinu, šta već u onom bijesu dohvati. I najradije bi, da ode, pa da sve ostavi, neka pije i raspe sve. Ionako za nju nema više kraj pijandure života.

*

Prošle nedjelje sreo deda Mitar Matu pa stane s njim u divan. Te ovamo-onamo, najedamput će on njemu ovako, da ne pregriza :

»Čuješ, Mato, ne valja ti poso ! Nadro si previše u birtiju.«

»A ko to veli ?« ko da se Mato uvrijedio.

»Ta eto, zna se to. Čuje se. Sve selo već govori, kako si na niske grane spao. A treba da imaš na pameti ono troje tvoje djece.«

»To je moja briga !« opet će oštrije Mato.

»Tvoja i Božja, to i ja znam,« govori mu deda Mitar, »samo ti Bogu i djeci svojoj griješiš time, što eto tako radiš. Prodaješ marvu, zadužuješ zemlju, pa kuda to ide ? A ?«

Toga se dana Mato zavukao u štalu, legao na slamu i nije do večeri izlazio. A onda si ga najedampu čuo kod čike-Tome, gdje pjevucka napola pijanim glasom :

»Dala mi je žena rena, ajoj - joj,
ona meni, a ja njoj.«

Tambure su cilikale, cigani su se derali, a Mato je škiljio u primaša sve cupkajući i teturajući s mutnim očima, koje su mu sjale kao od nekog bola, koji hoće silom da zalije, uguši, udavi...

*

Kiša pa kiša, da Bog sačuva. Deda Mitar za svojih sedamdeset godina još nije upamtio ovakog čuda i pokore. Već drugi mjesec, pa sve tako jedan dan gori od drugoga. Kiša lijeva ko iz kabla bez kraja i konca. Malo stane, misliš, smirit će se, a ona onda iznova još jače nego prije. Voda u rijeci nabujala i samo što ne prijeđe i obale. Još ni kukuruzi nisu svi obrani, a kamo li da je sve poorano i posijano. A eto već i Svisveti pred vratima.

Ide deda Mitar mokar kao miš iz polja. Htio je vidjeti, šta je s kukuruzom, trune li ili ne trune.

»Ah, baš ću da naiđem Mati, da se odmorim i malo osušim,« pomisli pa uđe u kuću.

Kad on, a Matina žena Kata s dvoje djece sama kod kuće.

»A gdje je Mato ?« pita deda Mitar pa otresa blatne opanke o prag i mokri šešir o koljeno.

»Ta eto, otišo s najstarijim djetetom u drugo selo na kirbaj,« veli Kata pa vodi deda Mitra u kujnu, gdje je baš stala da priprema večeru.

»Pa po tom čudu ?« sjeda deda Mitar.

»Ah, šta ćete, deda Mitre, kad je u njega takva pamet !« opet će Kata. »I još da dođe trijezan, ni po brige, ali gdje bi on !«

»Baš jest ! Al i ja sam mu neki dan odčito čitulju !« veli deda Mitar.

I divan se nastavio. Tek za po sata, kad je kiša prestala, deda Mitar se digne i pođe kući. Mračak se već bio počeo spuštati, kad je došao do rijeke, pa baš da skrene u svoj sokak, a s one strane vidi jure kola. Ali umjesto da udare na ćupriju, skrenu nalijevo, pa nalete u vodu. Stane deda Mitar, gleda i misli: Bit će da je kočijaš htio natjerati konje u vodu, da ih opere od blata. Jest, ali konji su se tako bili zaukali, da su se najedampiut našli u dubokom, te se kola izvrnuše, a iz njih ispade čovjek i dijete.

Deda Mitar se samo skamenio.

»Pomagajte!« skoči on u prvu avliju. »Udavio se eno čovjek! Pomagajte! Žurite!«

Strčali se ukućani, strčali komšije. Vide konje, gdje tonu, vide čovjeka, gdje se bori s rijekom, a dijete je samo još jedamput izronilo, pa ga više nije bilo. Trče ljudi na obalu, žene zapomagaju, cijeli se sokak sjatio, ali nigdje blizu čamca, da se ide u pomoć. A zamalo pa je bilo već i prekasno. Utopio se čovjek zajedno s djetetom i s konjima.

Došli kasnije ribari na čamcima pa su do u kasnu noć tražili utopljenike. Našli su samo dijete. Prepoznali su Mate Žarkovića sina. Kata da svisne od bola.

»Jao, znala sam ja, da ne će dobro svršiti, jao!« naricala kraj mrtvog djeteta.

Sutradan su našli i Matino tijelo. A kad je dva dana iza te nesreće sprovod išao s dva lijesa selom na groblje, govorio je deda Mitar:

»Eh, i to ti je život! Napij se, pa hajd onako pijan da uludo gubiš glavu! Samo šta će sad jadnica Kata s ono dvoje nejačadi na zaduženoj zemlji i kući?«

Te večeri je neki divlji vjetar zaurlavao selom, pa do kraja, a onda kao da bi se od Matine kuće vratio, da opet projuri šorom. A u Matinoj kući stala bijeda da se namješta i baš kao da se ruga toj olujini, koja oko kuće urla, jer odsad je ona tu gospodar, i nema toga, tko bi je šale odavle istisnuo...

CRNO ĐURĐEVO

Sačuvaj nas, Bože, vedra Božića i oblačna Đurđeva! Kao eto ove godine. Božić lijep i vedar kao ribino oko. Snijega, mržljavine, zime ni za lijek.

»Sve će nam žito propasti!« jadikovao seljak.

»Bit će nam gore, nego što je ikada bilo!« potvrđivao drugi.

»Bog nam se smilovao!«

»I sveta Bogorodica!«

I tako cijele zime, cijelog proljeća — sve eto do Đurđeva. A sad je najedamput okrenula kiša. S tučom je i grmljavinom započela, a s poplavom će možda — ne dao Bog — da završi. I sve eto baš udarilo naopako...

Sačuvaj nas, Bože, vedra Božića i oblačna Đurđeva!

*

U gradu je danas bio đurđevski sajam. Dan je još prosipao popodnevno svijetlo preko drveća na drum, kojim se seljak Đuka Patković na kolima vraćao u svoje selo. Na sajmu je prodao puna kola žita pa sada nosi kući nekoliko hiljadarki u džepu.* Trebaju mu. Ženi sina, a svatovi bome nisu šala. Trošak je to, još kakav trošak! Morao je eto i zadnje zrno u hambaru pokupiti i prodati, samo da smogne za taj trošak, a ono nekoliko vreća samljevenog brašna, što je u kući ostalo, valjda će potrajati do nove ljetine.

Razmišljajući tako sam u sebi dođe i do susjednog sela, odakle mu je samo još po sata do njegova sela i kuće.

»Još je rano, stići ću za dana!« rekne Đuka sam sebi pa zaustavi kola kod Bukalove gostione kraj druma i siđe, da se malo okrijepi dobrom kapljicom.

---

* U poratnim godinama se pšenici bila digla cijena i do 500 dinara.

Prošlo pola sata, a Đuka se ne vraća. Sjeo s nekim kartašima pa se i ne miče. Sav se zapurio, udara kartama po stolu i sve strepi nad svakom, koju izvuče. Htio je samo onako od šale da pokuša sreću. U zao čas! Za pola sata ode mu eto već cijela hiljadarka.

»A šta! Moram je dobiti natrag!« mrmlja više sam za sebe pa uzima nove karte.

Za sat ode i druga hiljadarka. Svaka je žilica drhtala u njemu, kad je ustao i izišao, da prigleda konje.

»Hajde kući!« zovne ga glas komšije Mije, koji je baš prolazio na kolima sa sajma.

»Sad ću ja za čas za tobom!« dovikne mu Đuka i vrati se kartašima.

Treća je hiljadarka pukla, a nešto u Đuki kao da ga nožem bocnulo: »Hajde kući!« Mahne rukom, istrusi čašu pa baci i četvrtu hiljadarku na stol.

Mrak se popeo na drveće, zakrilio gostionu i prozore. Krčmar Mato Bukal zapali svijeću.

»Evo i zadnja stotina!« lupi Đuka šakom po stolu, trgne kartu, a pred očima mu se zamagli.

»Hajde kući!« kao da ga je nečiji topli glas zvao i nečija snažna ruka vukla.

»Ne!« strese se on. »Još na ormu kartu!«

Izgubio i ormu.

»Na kola!«

Izgubio i kola.

»Na konje!«

Ode sve, kao da si vjetrom otpuhnuo, a Đuka skoči pa samo ispade kroz vrata u mrak. Za njim zaori smijeh krčmara, kartaša i žandara, koji su sjedjeli u prikrajku i gledali, a sad će na taj račun i oni da se malo počaste...

*

Komšija Mijo usnio je te noći čudan san. Nad svom ovom našom hrvatskom zemljom razastrle se mrke oblačine pa se kidaju i lome i rastežu

kao u neka čudna lica, s kojih bljeska divlji bijes i mržnja. Misliš, proždrijet će te. A svud naokolo stisla se u klupčad ova naša hrvatska sela, pa ni da se maknu. Steglo ih nešto kao u gvožđe.

»Kidaj!« tek će netko da vikne.

»Kidaj, kad ne možeš!« čuje se stenjanje s druge strane.

»Eh, to smo ti eto mi!« uzdiše blag starački glas. »Junaci smo, gdje ne treba. A kada treba na djelu da se pokažemo, onda ćemo kao za inat prorajtati sve, što imamo, pa će kao od neke suše da nam se sva Hrvatska osuši i skvrči, da je poput jesenjeg lista prvi vjetar odnese. Ili će kao lijavica neka da nas poplavi i potopi...«

Munje su šarale iz mrkih oblačina po svoj hrvatskoj zemlji, a gromovi su muklo zavijali i tutnjili — —

Mijo se trgne i skoči. Protare oči i pogleda kroz prozor. Tamo iza šume rađalo se iza đurđevske kišne noći zlatno sunce u proljetnom jutarnjem rumenilu. Ali njemu kao da je od noćašnjega sna neka mora sjela na dušu pa ga stišće i sapinje i muči...

On se protegne, zijevne glasno i izađe, da se na bunaru umije.

Kad on iz kuće, a iz avlije Đuke Patkovića prolomi se jauk i lelek:

»Jao, Đuka se u štali objesio!«

Miju kao da je grom ošinuo. Onako čupav, neumiven, u gaćama i košulji preskoči plot i poleti prema Đukinoj štali. Imao je tu šta vidjeti. Štala zijeva prazna, a usred nje visi Đuka na konopcu. Strahota ga je pogledati.

»Prokletstvo je neko u nama, pa ćemo nesamo imovinu nego i dušu prorajtati!« sine Miji glavom, pa se prekriži i vrati u svoju avliju, da ne gleda to crno Đurđevo, što je palo na kuću nesretnoga komšije...

CIGLAR JANKO

Za selom je ciglana. Otkad pamtim, radili su u njoj sami Švabe ciglari. Naš čovjek pravi čerpiće pa od čerpića i kuću svoju gradi. A cigle pravi Švaba, skupo ih prodaje pa od cigle i sebi zida kuću. Zato je švapska kuća i ljepša i čvršća, nego kuća našeg seljaka. Zidovi su joj uvijek ravni, a ne kao u kuće od čerpića, koja se slegne, zidovi joj se iskrive i ispupče, pa se kuća, kad ostari, sva raskoka.

Lanjskog proljeća promijenili se ciglari u ciglani. Švabe otišli, pa došli nekakvi drugi ljudi. Kažu, da su to neki Rusi — od onih, što ih ima po nekim mjestima u Srijemu.

»Nismo mi Rusi,« veli jedan od tih novih ciglara ljudima, koji su prvi došli da pitaju za cigle. »Mi smo Rusini, ali nije ni to pravo naše narodno ime.«

»Nego koje?«

»Ukrajinci.«

»Pa zašto se onda zovete Rusini?«

»A zašto se vi Hrvati ovdje u Srijemu od starine zovete Šokci? Baš tako je i s nama Rusinima.«

Naši ljudi to i razumiju i ne razumiju. Ali poslije toga opet govore kao i prije, da su novi ciglari — Rusi...

»Ta kakvi vas Rusi spopali!« žesti se pred nekim seljacima u Šokačkom kraju zidar Miško. »Nisu to nikakvi Rusi, kao što ni mi Hrvati nismo Srbi. Bio sam ja u Galiciji pa znam. A i ovi — što vi velite Rusi — doselili su se odande. Samo da vidite, kako oni tamo za Ruse ne će ni da čuju! ‚Mi smo', vele, ‚Ukrajinci. Rusi hoće da nas poruse pa zajašili našu Ukrajinu, dušu da iz nje istjeraju. Ali nas ima trideset a možda i više milijuna, pa će i nama jedamput sinuti sunce slobode. Dočekat ćemo i mi svoju slobodnu državu Ukrajinu.' Eto tako oni govore. A vi sve: Rusi, pa Rusi...«

»Pa šta mi znamo?...« ispričavaju se ljudi.

»Sad eto znajte. I ko što mi Šokci ne ćemo ništa drugo da budemo nego Hrvati, tako i ovi Rusini ne će da budu Rusi nego Ukrajinci...«

»Pa i pravo je to!« veli čika Damjan, a i svi drugi potvrđuju.

Odonda i naši seljaci radije gledaju te nove ciglare. I ako tko novu kuću gradi, sad će joj bar do polovice zidove zidati od cigle.

*

Jedan od tih naših novih rusinskih ciglara bio je još mlad. I žena mu je bila mlada i lijepa, a i ono dvoje njihove male djece — jedno od pet, drugo od četiri godine, — kad se na suncu igralo po travi ciglane, bilo je, kao da su dva anđelčića ravno s neba sišla pa se dali u igru. Ljepuškasto oboje, samo što si možeš zamisliti.

Mati svaki čas izlazila iz kuće, da pregleda djecu, a i otac je radeći oko cigala počešće znao doći, da i sam vidi, što mu djeca rade. Volio je tu dječicu više nego li oči u glavi. Za njih je sav živio, te bi se i na samu pomisao, da bi se kojemu od te njegove drage dječice moglo kakvo zlo desiti, bio sav stresao od neke jeze. Kadgod je odlazio na posao, govorio je ženi:

»Ženo, čuvaj djecu! Ne puštaj ih s očiju!«

A njoj to nije trebalo ni reći. Strepila je nad njima, kao što samo može materinja ljubav da strepi.

Kad bi Janko ciglar poslije posla sjeo na panj pred kućom pa jedno dijete metnuo na jedno a drugo na drugo koljeno, srce mu se rastapalo od očinskog milja i sreće. Pričao im je priče, pjevao pjesmice, milovao ih i ljubio. Tkogod bi prošao pored ciglane te tako vidio mladog ciglara s djecom, rekao bi:

»E, zbilja u cijelom selu nema oca, koji bi toliko uživao u svojoj djeci kao ciglar Janko!«

A gdjekoja bi žena sa spočitavanjem govorila svome mužu:

»Kaki si mi ti još otac! Na djecu se nikad pravo ni ne ogledaš! I za konje u štali više mariš nego za djecu. A i u birtiju te više vuče srce, nego da sjedneš kod svoje djece, pa da s njima koji čas provedeš. Žalostan si mi ti otac! A jesi l' vidio onog Janka, ciglara? Čim svrši posao, on oma k svojoj djeci. To je pravi otac! A ne ko ti, ne bilo te! I šta sam se za tebe udala?...«

Znalo je to svršiti i s plačem.

Janko ciglar nije ni slutio, da je tom svojom velikom ljubavlju prema svojoj djeci mnogu ženu u selu zavadio s mužem. Pa i da je znao, ne bi postao drukčiji, jer mu je srce bilo takvo.

»I to mi je neki muškarac!« sprdali se ljudi sjedeći u birtiji i razgovarajući o Janku ciglaru. »Drži se samo ženine suknje i one svoje balave deriščadi, pa ni makac od kuće. Da on dođe slučajno u kakvu priliku, u kojoj treba pokazati odlučnost i kuražu, sigurno bi mu srce palo u tur...«

Tako su eto o njemu govorili, ali su se prevarili.

*

Već drugu su godinu oni rusinski ciglari u našem selu. Vrijedni su i marljivi, da im para treba tražiti. A najvredniji i najradiniji je Janko. Zaradio je i prištedio već toliko, da je kupio i kravu. Treba njemu u kući kraj dvoje djece dosta mlijeka, a ako Bog da i još koje, trebat će mlijeka još i više. Uživao je, kad bi žena pomuzla kravu, gledajući, kako djeca sa slašću piju to svježe pomuženo mlijeko. I sam bi ga se onda slatko napio.

Ta je krava sad bila njihova glavna hraniteljica. Njoj su mladi ciglar i mlada ciglarka sada posvećivali veliku brigu. Obasipali su je pažnjom i ljubavlju, baš kao da je i ona postala član njihove obitelji. Ciglarku si gotovo svaki dan mogao vidjeti kako ide s obadvoje djece prema groblju goneći

kravu preed sobom: tamo iza groblja je travnata čistina, na kojoj krava može lijepo da se napase, a i djeca da se naskaču do mile volje. Iza posla znao je i ciglar Janko doći pa onda uzeo jedno dijete za jednu ruku a drugo za drugu i tako bi se vraćao s njima kući. A ciglarka bi požurila naprijed tjerajući kravu, da je stigne pomusti, dok joj muž i djeca ogladnjeli ne stignu do kuće...

Jednoga dana, dok je Janko radio svoj ciglarski posao i žurio se, da ga što više svrši, nastade najedamput galama i strka oko ciglane:

»Vatra! Štala gori!«

Janko s blatnim rukama izleti na dvorište. Imao je tu šta vidjeti: njegova štala u plamenu! U trenu mu sijevne glavom misao: krava! A i žena mu zajaukala i stala zapomagati:

»Jao, izgori nam krava! Spašavajte kravu!«

I potrči kao luda prema štali. Ali Janko je zaustavi:

»Natrag, ženo! Čuvaj, djecu, a ja ću spasiti našu kravu!«

Žena se zbilja vratila, privukla k sebi djecu, plače, pa se i djeca rasplakala.

A Janko, što bi okom trenuo, poleti prema štali, i prije nego su ga ljudi, koji su se bili strčali i uzmuvali oko vatre, mogli zadržati, uleti on u štalu.

»Jao, ne dajte, ljudi, živ će izgoriti!« stale vriskati komšinske žene.

Jankova žena samo onijemila od zaprepaštenja, kad je to čula. Šta, zar njen Janko da izgori? Da pojuri za njim, pa da ga izvuče? Ali kuda će s djecom?

Dok su joj se misli tako naganjale glavom, pokaže se na vratima štale sav u dimu Janko vukući za sobom kravu, koja kao da nije htjela sama ni ići, nego je samo tužno mukala, tako tužno, da se svakom moralo sažaliti. A Janko je stojeći na vratima vukao kravu, da je izvuče iz onog dima i ognja, koji je bio već zahvatio cijeli krov i grede,

na kojima je ležao krov. U taj se čas stropošta cijeli krov, plamen šikne iz štale uvis, a jedna greda, sva u vatri, padne na Janka. On samo jaukne i sruši se.

Ljudi brže pritrče s vodom i izvuku Janka bez svijesti ispred vatre, koja mu je i odijelo već bila zahvatila.

Pritrčala jaučući i žena s djecom, koja su se uplakana stiskala oko materinje suknje. Jauk i vrisak ispunio je cijelo dvorište oko ciglane. Nitko više ne mari ni za štalu ni za kravu, svatko samo uzdiše:

»Eto, kako i najbolji čovjek može uluđo da izgubi glavu!...«

Janka su morali odvesti u grad u bolnicu. Ali opekline, koje je dobio, bile su tako strašne, da mu nije više bilo spasa. U najvećim mukama ispustio je treći dan dušu...

*

Danas je seoska ciglana pusta. Rat i poratna zla vremena rastjerala su i posljednje ciglare, koji su u njoj radili. Još koju godinu i sva će se srušiti. A dok još ovako stoji, kao da vjetar, koji u zimske dane oko nje divlje puše, priča o nesretnom ciglaru Janku. I kao da se kroz to hujanje vjetra čuje i vrisak žene i djece, koja tu ostadoše bez hranitelja, te tko zna, kakva ih sudbina pobacuje amo-tamo po ovom jadnom svijetu...

JANJIN USKRS

Janja je prešla dvadeset i petu godinu, ali još nijedne godine od najranijega djetinjstva nije bilo uskrsne procesije bez nje. Ove godine prvi put. Sjedila je na sokaku na klupi pod bagremom, koji je već prolistao te će doskora i zamirisati divnim mirisom svojih cvjetova, držala je na krilu svog najmlađeg sinčića, kojemu će sutra na Uskrs biti ravno pet mjeseci, i promatrala izdaleka krasnu uskrsnu procesiju, koja se uz radosno brujanje zvona i gruvanje mužara spuštala niz selo, da se drugom stranom opet vrati prema crkvi. Nikada joj se ta procesija nije činila ljepšom, nikada je se uskrsne pjesme djevojaka u procesiji nisu dojimale jače i nikada je cijelu nije obuzimalo prijatnije čuvstvo nad svečanom slavom Uskrsnuća nego danas. I njoj je samoj u duši bilo, kao da je uskrsla iz nekog mrtvila, u koje je bila ovo nekoliko zadnjih godina upala. A sada je s ovim najmanjim čedom svojim tako sretna, tako preporođena, tako pomlađena...

Sunce je na smiraju posljednjim zrakama milovalo krošnje stabala duž sokaka. Selom je vladala sveta tišina, isprekidana samo dalekom pjesmom iz uskrsne procesije, koja je na zaokretu bila Janji iščezla s vida. A Janja je pasući blaženim materinjim pogledom po nasmijanim obraščićima svoga čeda redala u sjećanju prošlih osam godina svoga života...

Svi su je zvali najljepšom djevojkom u selu. Više je momaka za njom oko bacalo, a najviše su nastojali njenu sklonost pridobiti oni iz bogatijih kuća. Mislili su, da se ljepota bogatstvom kupuje. Mislili, ali prevarili se. Njoj se srce miljem prelijevalo, kada bi opazila, da je i Faba, najsiromašniji od sviju, koji su se za njom otimali, pogledom svojim prati. A nije se pravo usuđivao prići k njoj, djevojci iz kuće, koja nije, istina, bila baš bogata,

ali ni siromašna. Tek kada mu je jedamput u kolu dobacila, što ne će i s njom jedamput da odigra žurku, postao je odvažniji. A kad su je iza uskrsne procesije na današnji dan ravno prije osam godina momci sa'etili, da im sutra donese našarano uskrsno jaje, rekla je:

»Donijet ću, ali samo jednome!«

Sutradan je na Uskrs cijelo jutro provirivala iz kuće, kada li će proći Faba i hoće li biti sam. Čim ga je ugledala, stala je za avlijskim vratima, pa kada je prolazio, doviknula mu je u po glasa:

»Faba!«

On je iznenađen stao.

»Evo ti našarano jaje od mene. Ali ne kazuj drugima...«

Zarumenila se, riječ joj zapela u grlu, te je zalupila vratima i pobjegla u kuću.

Na jesen se o svetoj Kati vjenčala s Fabom, a zatim ju je Bog tri godine zaredom obdario dječicom: jednim sinčićem i s dvije kćerkice.

»Šta tako upropašćuješ mladost svoju?« govorile su joj udate vršnjakinje, koje su imale po jedno, dvoje, a neke i po nijedno dijete.

»Na čemu ćeš toliku djecu ostaviti, kada si se udala za sinju sirotinju?« spočitavala joj mati, koja joj nikako nije mogla oprostiti, što nije pošla za kojega od onih bogatijih prosaca, nego baš za najsiromašnijega.

Njoj se srce kidalo slušajući te navale sa sviju strana i videći ponosne i posprdne poglede onih, koje su se sada držale ljepšom od nje. A kada je još kod trećega djeteta i liječnik morao priteći u pomoć, da i ona i dijete ostane na životu, u srce joj se zabolo liječnikovo pitanje:

»No hoće li ti sada biti dosta?«

I od tog uboda kao da je u njoj nešto bilo obamrlo. Prolazile su godine, Bog joj nije više slao djece. Nije slao, jer ih ona nije više htjela, jer ih je odbijala...

»Hvala Bogu, da si se opametila!« govorila joj mati. »Troje je dosta i predosta. A sada gledaj malo na sebe!«

Bila je jedinica u majke, koja je na se uzela svu brigu oko djece, samo da Janja može više mladovati, kako je govorila.

»Što ugrabiš od dvadesete do tridesete godine, to je tvoje, a poslije je kasno uzdisati za mladim danima. To ti velim ja, koja sam iskusnija od tebe,« govorila joj mati. »Izgubljena se ljepota više ne vraća...«

Janja se sa dvadeset i jednom godinom doista bila poljepšala kao nikada prije. I stala je opet da živi, kao da se vraća svome djevojaštvu i kao da nije mati troje dječice. Nije bilo kola bez nje, niti ikakvoga veselja u selu, gdje nju nisi mogao vidjeti. Mati joj je davala za haljine i nakite. I njen Faba je uživao videći Janju, kako biva sve ljepša. Koliko je puta on, dobričina kakav je bio, ostao kod kuće, da nahrani djecu, a Janja bi sama otišla u kolo ili na drugu koju zabavu!

Ali kraj svega toga veselja, kojem se Janja bacala u vrtlog, osjećala je u sebi neku potajnu grižnju, koja ju je mučila, izjedala. I što dalje, to joj se sve veća težina spuštala na srce. Svega joj je već bivalo dosta: i kola i veselja i društva, koje tako često nije znalo dijeliti slasti života od časti žene. A onda je jednoga dana, kada joj je opet netko jetko i surovo spočitnuo djecu, vrisnula kao ranjena zvijer, pljunula đavlu, preobučenom u ljudskoj spodobi, u lice, doletila sva izvan sebe kući i otada se sva promijenila. Povratila se svojoj djeci, svome materinstvu, koje je sada zavoljela više nego ikad. I sada eto nema sretnijega stvorenja od nje, što i na četvrto čedo svoje može da izlije svu toplinu svoje materinje ljubavi, koju joj svijet je htio da oduzme i ubije...

Nije ni osjećala, kako je u tome sjećanju bila privinula jače k sebi dijete, koje joj je u krilu bilo zaspalo te se anđeoskim smiješkom smješkalo, a

Janji je bilo, kao da joj taj smiješak otvara pravi raj, u kojem se zaboravljaju sve muke i brige te vlada samo sreća...

Gruvanje mužara najavilo je, da se uskrsna procesija vraća u crkvu. Zvona su jače zazvonila, uskrsne su pjesme iz procesije glasnije odjeknule sokakom, a zapad je planuo u plamen rumenila nad zašlim suncem. I u taj mah se Janji učinilo, kao da cijelo selo tone u nekom sjaju, iz kojega je hiljadu pogleda uprto u nju i hiljadu joj ruku domahuje kličući kroz bruj uskrsnih zvona i uskrsne pjesme:

»Sretan Uskrs, uskrsla majko!«

ČIKA-LOKIN NAJSRETNIJI DAN

Danas je čika-Lokin najsretniji dan u životu: postao je djed. Vi sigurno ne znate, kolika je to radost postati djed. Ni čika Loka toga do danas nije znao. Kao da mu je sav svijet postao nekako sunčaniji, ljepši, miliji. Kao da i ovi bijeli i modri jorgovani, što cvatu uz plot njegove avlije, divnije mirišu nego jučer ili lane, preklane. Kao da i ovom ovogodišnjem svibnju nije bilo ravnoga za cijelih njegovih četrdeset i šest godina života. Kad mu je jutros strina Mara došla reći, da mu se rodio unuk, — baš je češao konje u staji, — obuzela ga tako nekakva silna radost, neki ponos i zanos, da je zagrlio konja, a najradije bi bio zagrlio cijeli svijet.

»Čuješ li, Riđo, postao sam djed!« govorio je milujući konja, a konj ga je gledao velikim svojim očima kao u čudu, šta se to desilo s njegovim gazdom. I kad je čika Loka bio izletio iz staje, da ode vidjeti svoga unuka, Riđo se dugo ogledavao prema vratima staje kao u nekoj radoznalosti i brizi.

Po sata nakon toga stupao je čika Loka po rosnoj travi svoga voćnjaka udišući svježi zrak svibanjskoga jutra i ogledavajući voćku po voćku, kako li će mu koja donijeti ove godine roda.

»Bit će, ako Bog da, ove godine napretek voća. I treba. Već tri ga godine nije pravo ni bilo...« govori sam sebi, a sve misli na svoje unuče, kako će ga, kad ove šljive dozriju, nosati po voćnjaku i milovati ga i tepati mu, kako to samo djedovi znadu svojoj unučadi. I kod toga se sjeća, kako je tamo prije dvadesetak godina nosao i mazio svoga sinčića jedinca uživajući u njemu kao u svom najvećem blagu. A danas mu eto od toga sina i unuče...

Časkom kao da se čika Loki smrknuše obrve. Kao da mu je sjećanjem preletio neki oblačak, da mu potamni ovu današnju radost. Naslonio se

o jedno kruškino drvo i zavezao se u misli i spominjanje...

Bio se vratio iz vojske odsluživši duge tri godine. Mati, kojoj je on bio jedini hranitelj, jedva ga je dočekala, da ne mora s nadničarima raditi ono desetak jutara zemlje, što su imali. On se odmah oženio svojom Marom, koja mu je ostala vjerna za cijelog njegova vojnikovanja, a onda se dao svim marom na posao. Kako je bio željan rada, nije mu njegove zemlje bilo dosta, pa je kao napoličar stao da obrađuje i zemlju strine Bare, koja je sa svojom petnaestgodišnjom Vidom živjela sama nemajući, tko da im obrađuje zemlju. On im je baš bio dobro došao. I radio je njihovu zemlju baš kao i svoju pune dvije godine. Kad je treće godine zemlju strine Bare s jeseni lijepo bio poorao, a nekoliko jutara i posijao pšenicom, iznenada se iza Božića Vida uda za Peru, sina čika-Ace Jakića, pa oni stanu od Loke tražiti zemlju strine Bare. Lijepo je on njima govorio: »Eto vama zemlja, samo mi platite moj trud i trošak, što sam je poorao i nešto već posijao.« Ali čika Aca ni čuti, već ravno advokatu. Tu se kod suda ustanovilo, da je zemlja Vidina, pa da Loka nije ni s njom kao malodobnom ni s njenom materom mogao sklapati nikakva ugovora bez znanja Vidina tutora, a taj tutor je bio čika-Acin brat Mija. I tako je Loka izgubio proces: nesamo što mu nije bilo plaćeno njegovo oranje i sijanje, nego je još morao platiti i nekih sto forinti sudbenih troškova. A to je onda bio novac, još koliki novac!

Odonda čika Loka nije živ mogao da vidi čika-Acinu kuću. Zamrziše se, da ne može biti gore. A ta je mržnja redala prkos za prkosom, te je znalo doći i do gustoga, kako to nažalost već biva po našim selima, kada se dvije seljačke kuće zavade i zamrze.

Uto je buknuo i svjetski rat, koji je bacio čika-Loku čak u Rusiju. Kad se poslije rata vratio kući, bio je presretan, što je opet na svom. Ali stare mržnje prema čika-Acinoj kući, iako je bila nešto popustila, nije još bilo posve nestalo. Samo što nije bilo više nekadašnjih svađa, trzavica i prkosa.

Godine su prolazile jedna za drugom, kao da se utrkuju. Čika-Lokin sin Ica odrastao do momka. A momak ko momak zagledao se u lijepu djevojku, pa u koju će, već baš u Baricu, čika-Acinu unuku.

»Šta?« zgranuo je čika Loka, kad je to prvi put čuo i opazio. Pred očima mu se smrklo, a u njemu se stalo samo nešto da trza i da kipi. »Zar ono prokleto koljeno da uđe u moju kuću?«

Hodao je nekoliko dana kao lud po polju i livadi, po voćnjaku i bašči. Nigdje da se smiri. Zna, da sinu ne smije reći ni riječi, jer bi se — ne daj, Bože — i med njima moglo da izleže zlo. A što onda? Zar da radi drugih svoju rođenu kuću razruje?

»Smiri se, Loka, Bog ne će dati zla!« mirila ga žena, dobra strina Mara, u koje je srce, ne možeš ni zamisliti bolje, a riječ slatka ko med i blaga ko melem.

I taj je melem stvorio čuda na čika-Lokinoj duši. Smirio se čovjek i prepustio volji Božjoj. Katkad mu je došlo, da mu srce pukne od bola i jada i bijesa, ali tu je uvijek pomogao melem blage riječi strine Mare. Pa i kad je Ica lanjskog Uskrsa došao ocu i rekao:

»Ženit ću se Baricom,« — čika Loka ne reče ni »da« ni »ne«, već je samo ukočeno zurio pred sebe. I kod prošnje pružio je ruku i Baričinu ocu Peri i materi joj Vidi pa i sijedome već djedu Aci. Ali žalca iz duše nije mogao da iščupa.

Već skoro godinu dana živi mu snajka Barica u kući, dobra mu je i poslušna, što samo može biti, ali čika Loka je u srcu ostao tvrd i tup. Nikada da ode njenima, već gleda, da se ni na sokaku ne sretne s njima. Sam je vidio i osjećao, da to ne valja, ali nije sebi znao pomoći. Tek današnji dan kao da mu je preokrenuo dušu. Postao je djed!

Ima li jada i zla, kojega ta sreća ne bi bila kadra izbrisati? Ima li radosti, od koje ova — postati djed — ne bi bila veća? Ne vraća li se s prvim unučetom još jedamput proljeće tvoga vlastitoga života, na kojemu ne smije da bude oblačka?...

Čika Loka se trgne iz misli, pohrli iz voćnjaka kroz avliju na sokak, pa ravno Jakića kući. Na kapiji sretne djeda Acu.

»Postao sam djed!« klikne pruživši mu ruku.

»Već smo čuli. I ja evo, Lovro, nosim ne jedan, nego ravno dvadeset dukata kao prvi dar tvome unučetu, mome praunučetu. To je dug, koji dugujem tebi već tolike godine. Neka to bude malome stvoru, koji je zauvijek svezao tvoje i moje koljeno...«

Pačići, guščići i pilići trčali su po sokaku, ptice su nestašno skakale s grane na granu cvrkućući bezazleno i razigrano, a jorgovan je u čika-Lokinoj avliji mirisao, te se i djed Aca, kad je došao u avliju, nije mogao suzdržati, a da ga ne pomiriše. Zatim s razdraganim smiješkom uđe u kuću, da bude svjedok i dionik čika-Lokina najsretnijeg dana u životu.

Ove sam »Srijemske elegije« počeo objelodanjivati u »Riječkim Novinama«, a kasnije su izlazile i u drugim listovima. Prvi dio je napisan od g. 1913. do 1918., a drugi dio u godinama poslije svjetskog rata. Sad ih objelodanjujem prvi put u knjizi.

U Zagrebu uoči Josipova 1939.

Pisac

SADRŽAJ

I.

Straica

II.

JOSIP ANDRIĆ:
SRIJEMSKE ELEGIJE
NASLOVNA SLIKA OD
V. MIROSAVLJEVIĆA
IZDANJE KNJIŽNICE
DOBRIH ROMANA
ZAGREB 1939
KOLO 21 - KNJIGA 82